

HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU

Laskentatoimen suuntautumisvaihtoehto

OSAVUOSIKATSAUKSEN YLEISLUONTEINEN TARKASTUS

Helsingin
Kauppaikorkeakoulun
Kirjasto

7433

Liiketaloustiede: laskentatoimen
pro gradu -tutkielma
Olli Suurnäkki 22216-1
07.10.1998

_____Laskentatoimen_____laitoksen
laitosneuvoston kokouksessa 30/ 111998 hyväksytty
arvosanalla _____ cum laude approbatur _____
_____ KTT Veijo Riistama KTT Juha Kinnunen _____

HELSINGIN KAUPPAKORKEAKOULU

Laskentatoimen pro gradu -tutkielma

Olli Suurnäkki

TIIVISTELMÄ

05.10.1998

OSAVUOSIKATSAUKSEN YLEISLUONTEINEN TARKASTUS

Tutkielman tavoitteet

Tutkielman tavoitteena oli selvittää, mitä yleisluonteinen tarkastus käsittää erityisesti osavuosikatsauksen tarkastuksen yhteydessä. Samoin tarkoituksena oli selvittää, miten ja miksi osavuosikatsausten tarkastus Suomessa käytännössä eroaa siitä kokonaisuudesta, jonka yleisluonteinen tarkastus täydellisimmillään muodostaa.

Lähdeaineisto ja tutkimustapa

Tutkielma perustuu yleisluonteista sekä osavuosikatsauksen tarkastusta käsittelevään kirjallisuuteen, kuten myös niitä koskevaan suomalaiseen sekä kansainväliseen lainsäädäntöön. Näiden avulla muodostettua käsitystä osavuosikatsauksen yleisluonteisesta tarkastuksesta on verrattu tilintarkastajien haastattelujen avulla saatuun kuvaan osavuosikatsauksen tarkastuksesta käytännössä sekä tilintarkastajien omiin käsityksiin yleisluonteisen tarkastuksen sisällöstä.

Tulokset

Täydellisimmillään osavuosikatsauksen yleisluonteinen tarkastus on sisällöltään ja laajuudeltaan melko tarkoin määritelty kokonaisuus. Suomessa osavuosikatsauksen käytännön tarkastuksen sisältö ja laajuus taas voivat tapauskohtaisesti vaihdella tarkastajasta riippuen jopa huomattavasti. Osavuosikatsauksen käytännön tarkastuksen ja täydellisen yleisluonteisen tarkastuksen erot selittyvät paljolti sillä, että käytännössä osavuosikatsaukset tarkastaa lähes aina yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja, jolloin tietyt muutoin yleisluonteiseen tarkastukseen kuuluvat toimenpiteet ovat tarpeettomia. Erot selittyvät osittain myös sillä, että käytännössä osavuosikatsauksen tarkastus käsitetään usein vain osaksi lakisääteistä vuositilintarkastusta. Keskeisimpiä osavuosikatsauksen sekä käytännön että täydelliseen tarkastukseen kuuluvia toimenpiteitä ovat katsauksen sisältämän aineiston analysointi ja vertailu sekä keskustelut katsauksen laatijoiden kanssa.

Avainsanat

osavuosikatsaus, review - tarkastus, yleisluonteinen tarkastus

1 Johdanto	1
1.1 Lähtökohta aiheeseen	1
1.2 Keskeisiä ongelmakohtia	2
1.3 Työn tavoitteet ja raja- aus	4
2 Osavuositarkastus	5
2.1 Osavuositarkastuksen tarkoitus	5
2.2 Laatuvelvollisuus	7
2.3 Suomalaisen osavuositarkastuksen sisältö	8
2.3.1 Arvopaperimarkkinalain osavuositarkastusta koskevat säädet	9
2.3.2 Valtiovarainministeriön päätös ja KILA:n yleisohje	10
2.3.3 Helsingin Arvopaperipörssin ohjesääntö	12
2.4 Osavuositarkastuksen laatimisen ongelmia	13
3 Review - eli yleisluonteinen tarkastus	13
3.1 Yleisluonteinen tarkastus suhteessa tilintarkastukseen	14
3.1.1 Tarkastusmuotojen kohteet, tavoitteet ja tehtävät	14
3.1.2 Tilintarkastusprosessi verrattuna yleisluonteiseen tarkastukseen	16
3.1.3 Tarkastuksella saavutettava luotettavuuden taso	17
3.1.4 Raportointierot	19
3.2 Yleisluonteinen tarkastus eri yhteyksissä	20
4 Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen suorittaminen	23
4.1 Tarkastuksen tavoitteet ja ongelmat	25
4.2 Tarkastajan suhde tarkastettavaan yritykseen	26
4.3 Tarkastajan ja tarkastettavan yrityksen valmiudet	27
4.4 Tarkastuksen ajankohta	28
4.5 Tarkastuksen laajuus	30
4.6 Tarkastusta koskevat suositukset ja säännökset	31
4.6.1 Osavuositarkastusten tarkastamista koskevat säädet Suomessa	31
4.6.2 Osavuositarkastuksen tarkastuksen säätely Yhdysvalloissa	32
4.6.3 Muut kansainväliset suositukset	32
4.7 Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen suunnittelu	33
4.8 Tarkastustoimenpiteet	35
4.8.1 Yrityksen sisäisten tarkkailujärjestelmien kartoittaminen	35
4.8.2 Keskustelut talousjohtoon ja laskentahenkilöstön kanssa	36

4.8.3 Analyyttinen aineistotarkastus	37
4.8.4 Kirjallisen materiaalin läpikäyminen	38
4.8.5 Johdon vastuusitoumus	39
4.8.6 Muut toimenpiteet	40
4.9 Raportointi	41
4.9.1 Raportointi normaalitilanteessa	41
4.9.1.1 Yleisluonteisesta tarkastuksesta annettava raportti	42
4.9.1.2 Osavuositarkastuksen tarkastusmerkintä	43
4.9.2 Raportointi muissa tilanteissa	44
4.9.3 Raportoinnin erityispiirteet Suomessa	45
4.9.3.1 Osavuositarkastukseen liitettävät huomautukset ja muistutukset	45
4.9.3.2 Tilintarkastuskertomuksessa esitettävä käsitys osavuositarkastuksista	46
5 Tilintarkastajien kokemuksia osavuositarkastusten tarkastuksesta käytännössä	47
5.1 Haastatteluiden lähtökohdat	48
5.2 Tilintarkastajien mielipiteitä osavuositarkastusten tarkastuksen tarpeellisuudesta	49
5.2.1 Tarkastuksen tarpeellisuus ja kohderyhmät	49
5.2.2 Tarkastuksen riittävä laajuus	51
5.2.3 Jälkikäteen tarkastuksen hyödyllisyys	53
5.3 Tilintarkastajien näkemyksiä arvopaperimarkkinalain osavuositarkastusta ja sen tarkastusta koskevista säädöksistä	53
5.3.1 Tarkastuksen pakollisuus ja jälkikäteen lausuma	54
5.3.2 Huomautukset ja muistutukset osavuositarkastuksessa	55
5.3.3 Oikeiden ja riittävien tietojen käsite osavuositarkastuksessa	57
5.4 Osavuositarkastuksen tarkastus käytännössä	59
5.4.1 Toimeksiannon luonne	59
5.4.2 Tarkastuksen laajuus käytännössä	61
5.4.3 Käytännön tarkastustoimenpiteet	62
5.4.3.1 Toimeksiantokirje suomalaisessa osavuositarkastuksen tarkastuksessa	62
5.4.3.2 Asiakkaan liiketoiminnan tunteminen osana osavuositarkastusta	63
5.4.3.3 Laskentaperiaatteiden selvittäminen	63
5.4.3.4 Johdon ja laskentahenkilöstön kanssa käytävät keskustelut	64
5.4.3.5 Analyttisen tarkastuksen merkitys käytännössä	64

5.4.3.6 Pöytäkirjoihin ja muuhun kirjalliseen materiaaliin tutustuminen	65
5.4.3.7 Muiden tilintarkastajien raporttien hyväksikäyttäminen	66
5.4.3.8 Johdon vastuusitoumus käytännössä	67
5.4.3.9 Muut osavuositarkastuksen käytännön tarkastustoimenpiteet	68
5.5 Osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportointi	69
5.5.1 Raportoinnin kohderyhmät	70
5.5.2 Raportointitavat	72
5.5.3 Tarkastusmerkinnän käyttö osavuositarkastuksessa	73
5.6 Yhteenveto haastatteluista	76
6 Osavuositarkastusten tarkastusten luokitus	82
6.1 Tarkastusluokat	83
6.1.1 Osavuositarkastuksen täydellinen yleisluonteinen tarkastus	84
6.1.2 Osavuositarkastuksen normaalitarkastus	85
6.1.3 Tilintarkastukseen sisällytetty osavuositarkastuksen tarkastus	86
6.2 Yhteys eri tarkastusluokkien välillä	87
7 Johtopäätökset	88
 LÄHDELUETTELO	 93
 LIITTEET	
1. KHT-yhdistyksen suositus yleisluonteisesta tarkastuksesta eli review:sta	98
2. Tilintarkastuksen ja yleisluonteisen tarkastuksen vertailu	101
3. Esimerkki toimeksiantokirjeestä	104
4. Esimerkki johdon vastuusitoumuksesta	106
5. Osavuositarkastuksen tarkastuksesta annettava raportti	108
6. Haastattelukysymykset	109

1 Johdanto

1.1 Lähtökohta aiheeseen

Tilintarkastusalan merkitys on niin Suomessa kuin kansainvälisestikin kasvanut nopeasti. Sekä yritykset, että niiden sidosryhmät ovat entistä riippuvaisempia tilintarkastuksesta. Potentiaalisten sijoittajien kannalta olennaista on se, että yritysten itsestään antama taloudellinen informaatio on paikkansapitävää, ajan tasalla olevaa sekä riittävää. Luotonantajille ja alihankkijoille on epävakaissa taloudellisissa oloissa entistä tärkeämpää saada yrityksistä tilinpäätöstietoja (Saarikivi 1993, 2). Yritysten omistajien intressissä on pysyä ajantasalla siitä, mitä yritysten sisällä tapahtuu ja näin varmistua siitä, että heidän yritykseen sijoittamansa varat ovat turvassa. Tilintarkastaja toimii nykyään sekä suoraan että välillisesti yhä useamman yrityksen sidosryhmän edunvalvojana. Tilintarkastajan tehtävät ovat lisääntyneet ja muuttuneet yritystoiminnan kansainvälistymisen ja sen mittakaavan kasvun myötä. Myös rahoitus- ja sijoitustoiminnan monimutkaistuminen on laajentanut sitä tehtäväkenttää, joka tilintarkastajan on hallittava työssään. (Aho & Vänskä 1995, 2). Samalla kun tilintarkastajan tiedolliset ja taidolliset vaatimukset ovat lisääntyneet ja sen myötä ammattitaito kasvanut, on tilintarkastajista tullut yritysmaailmassa yhä arvostetumpi ammattikunta.

Tilintarkastusalan arvostusta Suomessa - tilintarkastajien riippumattomuutta ja tarkastuksen luotettavuutta - on parannettu mm. erityisellä tilintarkastuslailla, joka astui voimaan vuoden 1995 alusta lukien. Lakia sovelletaan sen 1 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaisesti kirjanpitolain (KPL 655/73) nojalla kirjanpitovelvollisen yhteisön ja säätiön tilintarkastukseen. Lain 1 §:n 1 momentin 2 kohdan mukaan lakia sovelletaan myös muuhun toimintaan, joka laissa tai

asetuksessa säädetään tilintarkastajan tehtäväksi kirjanpitovelvollisessa yhteisössä tai säätiössä. Tämänkaltainen “muu toiminta” voi tarkoittaa esimerkiksi tilintarkastajan lausuntoa osakepääoman maksusta, tilintarkastajan lausuntoa osakepääoman korottamisen tai yhtiöiden sulautumisen yhteydessä, osakeyhtiölain mukaista erityisen tarkastuksen suorittamista, rahoitustarkastuslain (503/93) 12 §:ssä tarkoitettua erityistarkastusta tai osavuosikatsauksen tarkastamista, josta on säädetty arvopaperimarkkinalaissa. (Aho & Vänskä 1995, 14-18)

Vuonna 1993 tuli Suomessa voimaan uudistettu arvopaperimarkkinalaki (AML 740/93). Lain 2: 6 § 3 momentin mukaan tilintarkastuskertomuksessa on esitettävä tilintarkastajien käsitys siitä, onko tilikauden aikana julkistettut osavuosikatsaukset laadittu niitä koskevien säännösten mukaisesti. Lain sanamuoto ei edellytä osavuosikatsauksen tilintarkastusta, mutta hyvän tilintarkastajatavan mukaisesti tilintarkastajan on siitä huolimatta jollain tavalla tarkastettava osavuosikatsaus muodostaakseen siitä mielipiteensä. Osavuosikatsauksen tarkastuksen sisältöä ei laissa, eikä muissakaan suomalaisissa säädöksissä ja ohjeistuksissa ole kuitenkaan tarkemmin määritelty.

1.2 Keskeisiä ongelmakohtia

Suomi oli ensimmäisiä maita maailmassa, joissa lailla edes epäsuorasti viitattiin osavuosikatsauksen tarkastamisvelvollisuuteen. Silti asiasta ei ole käyty juurikaan keskustelua eikä tarkastuksen suorittamiseksi ole annettu selkeitä, yksiselitteisiä säännöksiä. Esimerkiksi AML:n viittaukset osavuosikatsausten tarkastamiseksi on koettu epätarkoiksi, osin jopa epäjohdonmukaisiksi, eivätkä tilintarkastusalan järjestötkään, kuten KHT-yhdistys, ole vielä toistaiseksi antaneet aiheesta omia suosituksiaan. KHT-yhdistys on tosin antanut suosituksensa yleisluonteisesta

tarkastuksesta eli review:sta, joka soveltuu osavuositarkastuksen tarkastukseen. Suositus käsittelee kuitenkin nimenomaan yleisluonteista tarkastusta eikä osavuositarkastuksen tarkastusta. Osavuositarkastuksen tarkastuksen sisältö on täten jäänyt paljolti käytännön muokkaamaksi. Mallia on otettu niin Yhdysvalloista kuin muualtakin maailmasta. Suomen lainsäädännössä on kuitenkin omat erityispiirteensä, joten muualla sovellettavat käytännöt ja eri ulkomaisten järjestöjen antamat ohjeet eivät välttämättä sellaisinaan ole olleet sovellettavissa Suomen oloihin. (Luoma 1994, 419-420)

Tilintarkastajien kesken käydyissä keskusteluissa merkittävimmäksi osavuositarkastuksen tarkastamista koskevaksi tulkintaerimielisyydeksi on noussut kysymys tarkastuksen laajuudesta. Osa suomalaisista tilintarkastajista on ollut sitä mieltä, että osavuositarkastuksille olisi pyrittävä tekemään täysimittainen tilintarkastus. Osa taas on päätenyt suppeamman yleisluonteisen tarkastuksen kannalle. Epäselvyyksiä on aiheutunut myös osavuositarkastuksen tarkastuksen ajankohdasta, tarkastuksesta raportoinnista sekä lain tekstisisältöön liittyvistä kysymyksistä. Tällaisia ovat mm. kysymykset siitä, mitä muistutus ja huomautus merkitsevät AML:n yhteydessä ja mikä on lain mainitseman käsitteen ”oikeat ja riittävät tiedot” suhde kirjanpitolain vastaavaan käsitteeseen. Samoin hyvän kirjanpitotavan merkitys ja sisältö osavuositarkastuksen yhteydessä on aiheuttanut jonkin verran keskustelua tilintarkastajien keskuudessa. (Luoma 1994, 419)

Kansainvälisesti ongelmallisena Suomen lainsäädännön erityispiirteenä voidaan pitää AML:n 2 luvun 6 §:n 3 momentin vaatimusta tilintarkastajan käsityksen sisällyttämisestä tilintarkastuskertomukseen. Tätä vaatimusta ei tilintarkastusalan kansainvälisen kattojärjestön IFAC:n (International Federation of Accountants) antamassa tilintarkastuskertomusten harmonisointiin tähtäävässä suosituksessa tunneta. Kuitenkin niin tilinpäätökset kuin osavuositarkastuksetkin ovat yhä

kansainvälisemmän lukijakunnan käytettävissä, joten kansainvälisestä normistosta poikkeaminen voi hyvinkin hämmentää lukijakuntaa (Luoma 1994, 422).

Osavuosikatsausten lukijoita kenties eniten hämmentänyt tekijä on ollut osavuosikatsauksiin lisättävien tarkastusmerkintöjen sekavuus. Merkintänä on käytetty sekä sanontaa tilintarkastettu että tilintarkastamaton. Samoin merkintänä on voitu käyttää jotain pidempää versiota edellisistä. Johtuen tarkastusmerkinnän vapaaehtoisuudesta suuressa osassa osavuosikatsauksista merkintää ei ole käytetty lainkaan. Tämä vakiomuotoisuuden puuttuminen on aiheutunut osin siitä, ettei Suomessa olla vielä päästy yhteisymmärrykseen osavuosikatsauksen tarkastuksen vaatimasta laajuudesta, eikä siitä, miten laajana tarkastukseen usein sovellettua yleisluonteista tarkastusta voi pitää. (Luoma 1994, 419)

1.3 Työn tavoitteet ja rajaus

Tämän työn keskeisenä tavoitteena on perehtyä yleisluonteisen tarkastuksen käsitteen sisältöön ja sen vaatimiin toimenpiteisiin ennenkaikkea osavuosikatsauksen tarkastuksen yhteydessä. Tarkoituksena on aluksi selvittää, mitä sekä osavuosikatsaus että yleisluonteinen tarkastus tarkoittavat toisistaan erillisinä kokonaisuuksina. Tämän jälkeen työssä tarkastellaan yleisluonteisen tarkastuksen soveltumista nimenomaan osavuosikatsauksen tarkastukseen sekä sitä, millaiseksi käytännön tarkastus on erityisesti Suomessa muodostunut.

Ensisijaisina lähteinä työssä on käytetty osavuosikatsauksia ja niiden tarkastamista koskevia sekä kansainvälisiä, että suomalaisia suosituksia ja säännöksiä. Lähteinä on myös käytetty edellä mainittujen suositusten ja säännösten pohjalta tehtyjä muita teoksia sekä artikkeleita. Käytännön tarkastuksen sisältö on työssä selvitetty haastattelemalla neljää

osavuositarkastuksia itse tarkastanutta KHT - tilintarkastajaa. Haastatteluilla on haluttu selvittää myös tilintarkastajien käsityksiä ja mielipiteitä arvopaperimarkkinalain osavuositarkastusta ja sen tarkastamista koskevista kohdista, sekä osavuositarkastuksen tarkastuksen tarpeellisuudesta yleensä.

2 Osavuositarkastus

Osavuositarkastus on tilikauden aikana säännöllisin väliajoin julkistettava raportti yhtiön taloudellisesta tilasta ja kehityksestä (Haried ym.1994, 614). Tarkastuskausi on usein puolen vuoden tai neljännesvuoden mittainen, mutta osavuositarkastuksia voidaan julkaista myös useammin. Osavuositarkastuksen laatimisesta, sen sisällöstä sekä julkistamisesta on vastuussa yrityksen johto.

Tilinpäätökseen verrattuna osavuositarkastus on sekä informaation sisällöltään että laajuudeltaan suppeampi kokonaisuus. Se sisältää tilinpäätökseen verrattuna enemmän arvioita ja ennusteita. Tämä johtuu siitä, ettei osavuositarkastusta laadittaessa ole käytettävissä yhtä tarkkoja ja yksityiskohtaisia tietoja yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja toiminnasta, eikä täten samanlaista mahdollisuutta usein hyvin moniselitteistenkin asioiden selvittämiseen, kuin tilinpäätöstä laadittaessa (UEC, AS No. 9, 2.2). Osavuositarkastuksen etu tilinpäätökseen nähden onkin se, että se pystyy antamaan lukijalleen ajankohtaisempaa ja helpommin hahmotettavaa tietoa kuin usein melko massiivinen tilinpäätös.

2.1 Osavuositarkastuksen tarkoitus

Osavuositarkastuksen tarkoitus on antaa säännöllisesti ajankohtaista tietoa tietyistä tärkeistä yrityksen taloudelliseen toimintaan liittyvistä asioista, kuten erityisesti sen tuloksen ja myynnin kehityksestä (UEC, AS No. 9, 2.2).

Coopers & Lybrand täsmensi vuonna 1992 osavuositarkastuksen tarkoitusta seuraavalla tavalla, jakaen osavuositarkastuksen tavoitteet avain- ja muihin tavoitteisiin (Hussey & Woolfe 1994, 22-23):

Avaintavoitteet:

- * Antaa ajankohtaista, luotettavaa, olennaista ja ymmärrettävää tietoa yhtiön toiminnallisista, rahoituksellisista sekä investointiaktiviteeteista niille sidosryhmille, joille osavuositarkastus on olennainen informaatiolähde.
- * Raportoida, kuinka hyvin yhtiön keskeiset taloudelliset ja yhtiön johdolle asetetut tavoitteet on saavutettu.
- * Mahdollistaa vertailu aikaisemman suorituksen, muiden yhtiöiden, toimialan sekä koko kansantalouden kesken.
- * Tarjota tietoa yhtiöstä määrä- ja aikasuureina sekä epävarmuustekijöinä, jotta käyttäjien olisi helpompi ennustaa, vertailla ja arvioida potentiaalisia voittoja ja kassavirtoja.

Muut tavoitteet:

- * Avustaa taloudellisten resurssien saatavuudessa.
- * Toimia markkinointikanavana yhtiön tuotteille ja palveluille.
- * Raportoida yhtiön aktiviteeteista, joilla on laajoja sosiaalisia ja taloudellisia vaikutuksia.

Courtiksen mukaan yhtenä osavuositarkastuksen tavoitteena voi pitää sitä, että sen avulla lukija pystyy havaitsemaan oikein ja nopeasti tietyt likviditeetti- tai voittokehitysten muutokset. Osavuositarkastusten avulla johto voi myös helpottaa toiminnan suunnittelua ja kontrollia. (Hussey & Woolfe 1994, 22)

AML:n 2 luvun 5 §:n 4 momentin mukaan osavuositarkastuksessa on annettava oikeat ja riittävät tiedot, jotta sijoittaja voisi tehdä perustellun arvion yhtiön toiminnasta ja tuloksesta sekä niiden kehityssuunnasta. Lain mukaan osavuositarkastuksen ensisijainen käyttäjä on siis sijoittaja, jolloin tarkastuksen tarkoitus ja tavoitteet tulisi määritellä nimenomaan sijoittajan näkökulmasta.

2.2 Laatumisvelvollisuus

Osavuositarkastuksia laaditaan usein joko lain, arvopaperipörssin tai jonkin muun viranomaistahon vaatimuksesta, mutta yhä useammat yhtiöt julkistavat osavuositarkastuksia myös vapaaehtoisesti (UEC , AS No.9, 2.1).

Esimerkiksi Yhdysvalloissa arvopaperimarkkinoita ja samalla osavuositarkastusten laatimista ja sisältöä valvoo vuonna 1934 perustettu Securities Exchange Commission (SEC). Se on aktiivisesti pyrkinyt myös ohjeistamaan osavuositarkastusten laatimista. Se vaatii esimerkiksi niitä yhtiöitä, joita Yhdysvaltojen vuoden 1934 arvopaperimarkkinalaki koskee, tekemään neljännesvuosittain niin sanotun mallin 10-Q (Form 10-Q) mukaisen raportin, joka sisältää sekä osavuositarkastuksen että tilintarkastajan kirjallisena esittämän käsityksen (accountant's letter) siitä, ovatko yhtiön laskentajärjestelmässään mahdollisesti tekemät muutokset perusteltuja ja suositeltavia. (Boynton & Kell, 900) Yhdysvalloissa ovat SEC:n lisäksi myös AICPA (American Institute of Certified Public Accountants) sekä sen alaiset APB (Accounting Principles Board) ja FASB (Financial Accounting Standards Board) antaneet omat suosituksensa osavuositarkastusten laatimisesta ja niiden sisällöstä.

Euroopassa osavuositarkastuksen sisällöstä omat ohjeensa on antanut mm. Euroopan neuvosto 15.2.1982 antamassaan puolivuositarkastusdirektiivissä 82/121/ETY. Direktiivin mukaan yhtiön on vähintään kerran kuudessa kuukaudessa julkistettava osavuositarkastus, josta on käytävä ilmi yhtiön toiminta ja tulos tarkastuskaudella (HE 318/92, 11).

Puolivuositarkastusdirektiivi on niin sanottu vähimmäisdirektiivi, mikä merkitsee sitä, että kussakin EU:n jäsenvaltiossa voidaan haluttaessa asettaa sitä yksityiskohtaisempia ja ankarempia normeja. Näin on tehty esimerkiksi Suomessa.

Suomessa arvopaperimarkkinalain 2 luvun 5 § 1 momentin mukaan osavuositarkastuksen laatimisvelvollisuus on sellaisella osakeyhtiöllä, jonka osakkeilla tai siihen osakeyhtiölain mukaan oikeuttavalla arvopaperilla käydään julkisesti kauppaa. Osakeyhtiölakiuudistuksen (OYL 145/97, 11 luku 12 §) mukaan taas kaikkien julkisten osakeyhtiöiden on laadittava osavuositarkastus siitä riippumatta, ovatko niiden arvopaperit tarjolla yleisölle ja julkisen kaupankäynnin kohteena.

2.3 Suomalaisen osavuositarkastuksen sisältö

Osavuositarkastusten sisällöstä ei ole kansainvälisesti yhtenäistä käytäntöä. Myös samassa maassa toimivien yritysten julkistamat osavuositarkastukset saattavat olla sisällöltään ja muodoltaan hyvin erilaisia. Tämä johtuu siitä, että osavuositarkastuksien sisältöön ja annettavien tietojen esittämistapaan on lainsäädännössä puututtu toistaiseksi sängen vähän. Näin ollen yrityksillä on ollut paljon liikkumavaraa siinä, mitä ne haluavat osavuositarkastuksissaan tuoda julki ja kuinka he valitsemansa tiedot esittävät.

Ensisijainen osavuositarkastuksen sisältöä käsittelevä lähde Suomessa on arvopaperimarkkinalaki (AML 740/93). Myös Valtionvarainministeriön päätös (VM 14.6.1995/879) arvopaperin liikkeellelaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta sisältää osavuositarkastusta koskevia säädöksiä. Tämän päätöksen pohjalta on Kirjanpitolauskeskus (KILA) antanut 12.4.1996 yleisohjeen kyseisessä päätöksessä tarkoitetun tilinpäätöksen, tilinpäätöstiedotteen ja osavuositarkastuksen laatimisesta. Samoin Helsingin Arvopaperipörssi (HAP 5.24) on omista ohjesäännöissään määritellyt, mitä pörssiyhtiön osavuositarkastuksen tulee sisältää sekä miten ja milloin osavuositarkastukset tulee julkistaa.

2.3.1 Arvopaperimarkkinalain osavuositarkastusta koskevat säädökset

Osavuositarkastuksen laatimisen yleisperiaate käy ilmi AML 2: 5 § 5 momentista, jonka mukaan "osavuositarkastus on laadittava hyvän kirjanpitotavan mukaisesti ja siinä on annettava oikeat ja riittävät tiedot, jotta sijoittaja voisi tehdä perustellun arvion yhtiön toiminnasta ja tuloksesta sekä niiden kehityssuunnasta". Käsitteet hyvä kirjanpitotapa ja oikeat ja riittävät tiedot ovat osavuositarkastusten yhteydessä vielä toistaiseksi pitkälti tulkinnanvaraisia. Muualla maailmassa oikeiden ja riittävien tietojen (true and fair view) vaatimusta ei ole liitetty osavuositarkastusten vaan vain tilinpäätösten yhteyteen. (Luoma 1994, 421-422)

Arvopaperimarkkinalain 2 luvun 5 §:n 6 momentin mukaan osavuositarkastuksesta on käytävä ilmi tilintarkastajan mahdolliset muistutukset ja huomautukset, jos tarkastus on tarkastettu. Samoin tarkastukseen on sisällytettävä selostus yhtiön toiminnasta, tulokehityksestä ja investoinneista sekä rahoituslaitteen ja toimintaympäristön muutoksista edellisen tilikauden päättymisen jälkeen. AML edellyttää myös, että osavuositarkastuksesta käy ilmi yhtiön tarkastuskauden

toimintaan ja tulokseen vaikuttaneet poikkeukselliset seikat, sen tuloksen ja toiminnan kannalta olennaiset katsauskauden jälkeiset tapahtumat sekä yhtiön todennäköinen kehitys kuluvana tilikautena siinä määrin kuin se on mahdollista. Tarkemmat osavuositarkastuksen sisältövaatimukset käyvät AML:n 2: 5 § 6 momentin mukaan ilmi valtionvarainministeriön päätöksestä arvopaperin liikkeeseenlaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta (VM 879/95). AML:n mukaisten osavuositarkastustietojen on oltava siten esitettyjä, että niitä voidaan vertailla edellisen tilikauden vastaavan katsauskauden tietoihin.

2.3.2 Valtiovarainministeriön päätös ja KILA:n yleisohje

Valtionvarainministeriön 14.6.1995 antama päätös arvopaperin liikkeellelaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta (VM 879/95) koskee myös osavuositarkastuksen laatimista, sillä osavuositarkastukset kuuluvat säännöllisen tiedonantovelvollisuuden piiriin.

VM:n päätöksen 4 §:n mukaan osavuositarkastuksessa tulee olla selostus- ja taulukko-osa. Selostusosa vastaa tiedoiltaan AML:n 2 luvun 5 §:n 6 momenttia. Taulukko-osassa yhtiön on esitettävä VM:n päätöksen 3 ja 4 §:ssä tarkemmin määritetyt tiedot niin katsauskaudelta kuin edellisenkin tilikauden vastaavalta kaudelta sekä koko edelliseltä tilikaudelta.

KILA on antamassaan yleisohjeessa jaotellut VM:n päätöksen mukaiset osavuositarkastuksen taulukko-osassa esitettävät tiedot seuraavasti:

I Tuloslaskematiedot:

- liikevaihto
- käyttökate, jos se ilmoitetaan tilinpäätöksessä

- liikevoitto tai -tappio
- voitto tai tappio ennen satunnaiseriä, varauksia ja veroja
- satunnaiset tuotot
- satunnaiset kulut
- voitto tai tappio ennen varauksia ja veroja
- katsauskauden voitto tai tappio.

II Katsauskauden päättymispäivän taseen aktiivat:

- käyttöomaisuus ja muut pitkäaikaiset sijoitukset yhteensä
- arvostuserät
- vaihto-omaisuus
- rahoitusomaisuus.

III Katsauskauden päättymispäivän taseen passiivat:

- osakepääoma ja muu oma pääoma
- vähemmistöosuus
- kertynyt poistoero ja vapaaehtoiset varaukset
- pakolliset varaukset
- arvostuserät
- pitkäaikainen vieras pääoma
- lyhytaikainen vieras pääoma.

IV Bruttoinvestoinnit käyttöomaisuuteen yhteensä.

V Henkilöstön keskimääräinen lukumäärä katsauskauden aikana.

VI Tilauskanta ja siihen liittyvät olennaiset riskit katsauskauden lopussa
siltä osin kuin niitä ei ole otettu kirjanpitolain mukaan huomioon

varauksissa, jos tilauskantaa on pidettävä yhtiön toiminnan laatuun katsoen olennaisena tietona.

VII Vastuusitoumukset vähintään seuraavasti eriteltyinä:

- kirjanpitolain 21 §:n 10 kohdassa ja osakeyhtiölain 11 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitetut vastuusitoumukset
- kirjanpitolaissa tarkoitettujen osakkuusyritysten puolesta annetut vastuusitoumukset
- johdannaissovimuksista johtuva vastuu.

Arvopaperimarkkinalain tavoin ei myöskään valtiovarainministeriön päätös edellytä tunnuslukujen esittämistä osavuositarkastuksessa. (KILA, 4:2415-2416)

2.3.3 Helsingin Arvopaperipörssin ohjesääntö

Koska nykyään lähes kaikkien merkittävien kotimaisten yhtiöiden arvopapereilla käydään julkisesti kauppaa ja ne ovat listautuneet Helsingin Arvopaperipörssiin (HAP), on pörssin ohjesääntö AML:n ohella yksi tärkeimmistä osavuositarkastusten sisältöä koskevista säännöistä Suomessa. HAP:n ohjesäännön 5.241 kohdan mukaan osavuositarkastuksesta on voimassa, mitä AML:n 2 luvun 5 §:ssä ja sen nojalla annetussa VM:n päätöksessä on säädetty. Pörssin ohjesäännöt edellyttävät pörssiyhtiön osavuositarkastukselta kuitenkin hieman AML:ä yksityiskohtaisempia tietoja, kuten osakekohtaisen tuloksen ja oman pääoman esittämistä sekä katsauskauden että edellisen toimintavuoden vastaavan katsauskauden osalta (HAP, 5.242). Kyseiset tiedot on esitettävä pörssin hallituksen vahvistamaa tunnuslukujen laskemista koskevan määräyksen mukaisesti (HAP, 5.243).

2.4 Osavuositarkastuksen laatimisen ongelmia

Erityisesti sellaisilla aloilla toimiville yrityksille, joissa kausivaihtelut ovat hyvin voimakkaita, osavuositarkastusten laatiminen saattaa tuottaa jonkinasteisia käytännön jaksotusongelmia. Samoin vaikeuksia jaksotuksessa aiheuttavat suuret käyttöomaisuusinvestoinnit, jotka tuottavat tuloa myöhempinä kausina, sellaiset koko vuodelle jaksotetut kulut, joita aiheutuu epäsäännöllisin väliajoin vuoden kuluessa sekä olennaiset pitkän aikavälin sopimukset. (UEC, AS No.9, 2.4)

Ongelmaksi voidaan katsoa myös se, ettei kansainvälisesti ole pystytty luomaan yleisesti hyväksyttyjä periaatteita, jotka säätelisivät osavuositarkastusten laatimista, niiden sisältöä ja julkistamista. Näin ollen niin Euroopassa kuin muuallakin maailmassa osavuositarkastusten muoto ja sisältö vaihtelevat runsaasti. (UEC, AS No.9, 2.3) Tämä aiheuttaa hankaluuksia, sillä yhä useammat yritykset toimivat kansainvälisillä markkinoilla, jolloin yrityksestä saatavan informaation käyttäjät ovat suurelta osin kotoisin jostain muualta kuin informaatiota tarjoava yritys. Näin ollen liian usein lukijan vastuulle jää sen selvittäminen, kuinka oikeaa, täydellistä ja luotettavaa osavuositarkastuksessa esitetty informaatio todellisuudessa on.

3 Review - eli yleisluonteinen tarkastus

Arens ja Loebbecke (1994, 737) ovat määritelleet review - käsitteen seuraavasti: "Review on tilintarkastuksen tapainen toimeksianto, jonka tuloksena tarkastaja antaa ns. käänteisen vakuutuksensa (negative assurance) siitä, ettei hänen tietoonsa ole tarkastuksen aikana tullut sellaisia asioita, jotka viittaisivat tarkastettavan raportin tai asiakirjan olevan ristiriidassa sovellettavien kriteereiden kanssa."

Suomessa KHT-yhdistyksen suositukset (liite 1) määrittelevät yleisluonteisen tarkastuksen eli review:n toimenpidesisällöltään ja laajuudeltaan merkittävästi lakisääteistä tilintarkastusta suppeammaksi kokonaisuudeksi, joka siten antaa vain kohtuullisen varmuuden (moderate assurance) tietojen oikeellisuudesta. (KHT-yhdistys 1997, 66)

3.1 Yleisluonteinen tarkastus suhteessa tilintarkastukseen

Koska ainakin sekä Yhdysvalloissa että Suomessa jo yleisluonteisen tarkastuksen käsitteen määrittely lähtee sen verrattavuudesta tilintarkastuksen edellyttämään kokonaisuuteen, lienee paikallaan selvittää hiukan tarkemmin näiden kahden tarkastustuotteen eroja.

Tilintarkastus on käsitteenä jo melko vakiintunut ja yleisesti kaikkien tiedossa, kun taas yleisluonteisen tarkastuksen käsite tai sen sisältö ei ole edes itse tarkastuksen suorittajille täysin vakiintunut ja selkeä. Tilintarkastus on tilintarkastuslaissa (TilintL 9 §) säädetty tietyin edellytyksin kirjanpitovelvollisten osalta pakolliseksi ja sidottu tarkkaan määriteltyihin kohteisiin (TilintL 17§). Yleisluonteista tarkastusta ei sen sijaan ole määritelty laissa. Se tarkoittaaakin vain tietyn tasoista tarkastussuoritetta, jonka kohteet ja tavoitteet voivat vaihdella eri yhteyksissä ja toimeksiannoissa.

3.1.1 Tarkastusmuotojen kohteet, tavoitteet ja tehtävät

Lakisääteisellä tilintarkastuksella tarkoitetaan kirjanpidon, tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastusta. Tilintarkastuksesta annettavan tilintarkastuskertomuksen on TilintL 19 §:n mukaisesti sisällettävä lausunto siitä, onko tilinpäätös laadittu

kirjanpitolain ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten ja määräysten mukaisesti, sekä antaako tilinpäätös kirjanpitolaissa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastuskertomuksen on sisällettävä myös lausunto tilinpäätöksen vahvistamisesta, tuloksen käsittelystä hallituksen tai muun vastaavan toimielimen esittämällä tavalla sekä vastuuvapaudesta.

Tilintarkastus on edellä esitetyn mukaisesti ensisijaisesti laillisuusvalvontaa. Sillä ja siitä tehdyllä tilintarkastuskertomuksella pyritään varmistamaan tilinpäätöksen sisältämän vähimmäisinformaation luotettavuus sekä tarkastettavassa yhtiössä tehtyjen päätösten ja toimenpiteiden lainmukaisuus. Päätösten tarkoituksenmukaisuuden arviointi ei kuulu tilintarkastajan tehtäväkenttään. (Aho & Vänskä 1995, 64-65)

Yleisluonteisen tarkastuksen kohteena on tavallisesti osavuosikatsaus. Yhdysvalloissa review:n kohteena voivat olla myös sellaisten yritysten tilinpäätökset, joilta laki ei edellytä tilintarkastusta, mutta joista yritys esimerkiksi uskottavuuden vuoksi haluaa tilintarkastajan lausunnon. Yleisluonteisella tarkastuksella pyritään ensisijaisesti tilintarkastuksen tavoin varmistamaan tarkastettavan materiaalin säännöstenmukaisuus. Sen tarkemmat tavoitteet määräytyvät aina tehtävänannon, tarkastuksen kohteen ja sitä koskevien säännösten mukaan. Esimerkiksi suomalaisen yrityksen osavuosikatsauksen yleisluonteisen tarkastuksen tavoitteet määräytyvät arvopaperimarkkinalain, VM:n päätöksen, KILA:n yleisohjeen sekä tilintarkastajan asiakkaaltaan saaman toimeksiannon mukaan.

3.1.2 Tilintarkastusprosessi verrattuna yleisluonteiseen tarkastukseen

Ehkäpä selkein käytännön ero yleisluonteisen tarkastuksen ja tilintarkastuksen välillä on niiden laajuudessa ja yksityiskohtaisuudessa. Tilintarkastus tulee suorittaa hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa, kun taas yleisluonteinen tarkastus on merkittävästi suppeampi. (Englund 1995, 36)

Tilintarkastus on eräänlainen prosessi, jossa eri työvaiheet seuraavat toisiaan. Tämä prosessi muodostaa kokonaisuuden, joka kattaa kirjanpidon, tilinpäätöksen ja hallinnon tarkastuksen. Prosessin ensimmäinen vaihe on työn suunnittelu, johon kuuluu niin tarkastettavan yrityksen ja sen liiketoiminnan kartoitus kuin olennaisuuden sekä suhteellisen riskin määrittely. Samoin suunnitteluvaiheeseen kuuluvat sisäisen tarkkailun tason selvittäminen sekä yksityiskohtaisempien tarkastussuunnitelmien ja -ohjelmien laatiminen. (KHT-yhdistys 1997, 21-30)

Suunnitteluvaihetta seuraavat käytännön tarkastustyön suorittaminen sekä tarkastuksen tuloksista raportointi. Itse tarkastuksen suorittamisen voi vielä jakaa tarkastuskauden aikana suoritettavaan kontrollijärjestelmien ja tapahtumien kartoitukseen sekä itse tilinpäätöstarkastukseen. (esim. Arens & Loebbecke 1994, 696)

Tarkemmat käytännön tarkastustoimenpiteet voivat olla hyvinkin moninaisia. Olennaista tarkastuksessa on niiden riittävyys sekä sopivuus. Tämä merkitsee sitä, että käytettäviä vertailutietoja sekä muuta aineistoa on riittävästi ja että tämä on sekä luotettavaa että relevanttia. (KHT- yhdistys 1997, 32)

Laajaan ja usein hyvin yksityiskohtaiseenkin tilintarkastusprosessiin verrattuna yleisluonteinen tarkastus vaatii vain vähän aikaa ja tarkastusaineistoa.

Yleisluonteinen tarkastus, yhteydestä riippumatta, keskittyy pääasiassa itse lopputuotteen olennaisten seikkojen selvittämiseen, pöytäkirjojen ja vastaavien dokumenttien läpikäyntiin sekä neuvonpitoon vastuuhenkilöiden kanssa.

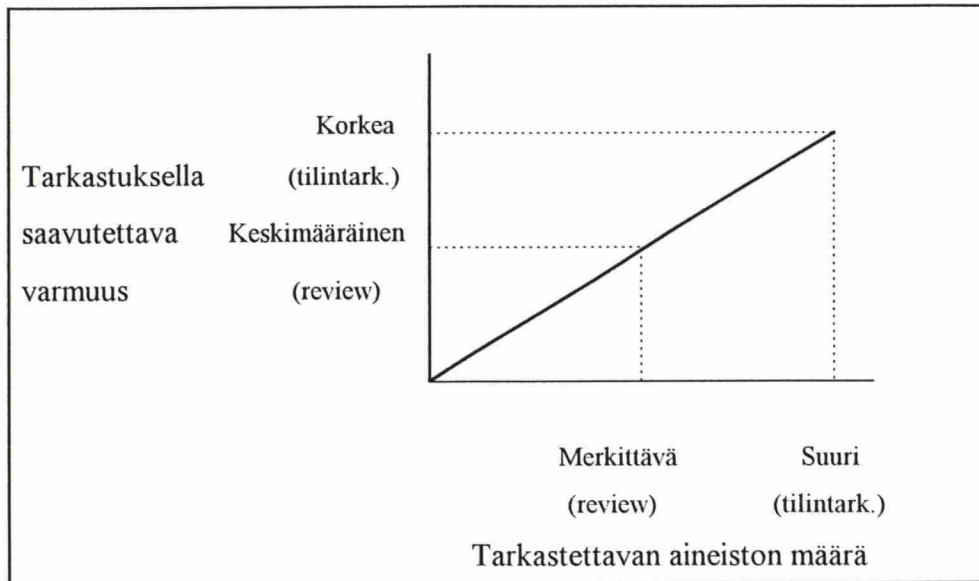
Esimerkiksi yksityiskohtainen kirjanpidon tarkastaminen tai tase-erien sisällön selvittäminen vahvistuksin, inventoinnein tai vastaavin toimenpitein, ei kuulu yleisluonteisessa tarkastuksessa suoritettaviin tehtäviin. (Luoma 1995, 302) Yksityiskohtaisemmin tilintarkastusprosessin ja yleisluonteisen tarkastuksen väliset erot käyvät ilmi *liitteestä 2*.

3.1.3 Tarkastuksilla saavutettava luotettavuuden taso

Koska tilintarkastuksessa tarkastettavaa aineistoa on yleisluonteiseen tarkastukseen verrattuna huomattavasti enemmän ja tarkastus suoritetaan yksityiskohtaisemmin, voidaan tilintarkastettuja dokumentteja pitää myös luotettavampina kuin esimerkiksi yleisluonteisesti tarkastettua osavuosikatsausta. Erot luotettavuudessa johtuvat nimenomaan tarkastusten laajuuseroista, eivätkä esimerkiksi tarkastustyön huolellisuudesta, sillä tilintarkastuksen tavoin myös yleisluonteinen tarkastus on suoritettava huolella ja hyvän tilintarkastajataivan edellyttämällä ammattitaidolla. (UEC, AS No.9, 3.5)

Niin tarkastettavan aineiston määrä kuin tarkastuksella saavutettava varmuus tarkastettavan informaation oikeellisuudesta ovat melko subjektiivisia käsitteitä. Niiden yksityiskohtainen määrittely on lähinnä kulloisenkin tarkastajan omassa harkinnassa, sillä eri toimeksiantojen välillä saattaa olla suuriakin tapauskohtaisia eroja. Joissain tapauksissa tietyn varmuustason saavuttaminen voi vaatia hyvinkin yksityiskohtaisen tarkastuksen, toisissa taas sama taso voidaan saavuttaa huomattavasti pienemmällä tarkastusaineistolla. (Arens & Loebbecke 1994, 715)

Kuvio 1. Tarkastettavan aineiston määrän suhde saavutettavaan luotettavuuteen

Lähde: Arens & Loebbecke 1994, 715

Tilintarkastuksella ja yleisluonteisella tarkastuksella saavutettavan varmuustason ero heijastuu myös tarkastusraporteissa annettavien lausuntojen sisällöissä.

Tilintarkastuskertomuksessa annettava lausunto suoritettua tarkastuksen riittävästä laajuudesta sen toteamiseksi, ettei tilinpäätös sisällä olennaisia virheitä tai puutteita (esim. KHT-yhdistyksen suosittelema tilintarkastuskertomusmalli), on yleisluonteisesta tarkastuksesta annettavan raportin sisältämää ns. käänteistä vakuutusta (negative/limited assurance) huomattavasti kattavampi. Käänteinen vakuutus tarkoittaa, ettei tehdyn tarkastuksen yhteydessä ole havaittu niin olennaisia puutteita tai virheitä, että tarkastettuja tietoja tulisi muuttaa ollakseen säännösten ja yleisesti hyväksyttyjen periaatteiden mukaisia.

Tilintarkastuskertomuksen lausunto ja käänteinen vakuutus eroavat toisistaan ennenkaikkea kahdella tavalla. Ensinnäkin tilintarkastuskertomus lähtee siitä olettamuksesta, että tarkastus on ollut tarpeeksi laaja kattamaan kaikki olennaiset

virheet ja puutteet. Käänteisestä vakuutuksesta puolestaan käy ilmi se, ettei tarkastus ole välttämättä ollut tarpeeksi laaja kaikkien olennaisten virheiden ja puutteiden havaitsemiseen. Samoin siinä missä tilintarkastuskertomus toteaa tilinpäätöksen olevan säännösten mukainen, käänteinen vakuutus ilmaisee vain sen, ettei tarkastuksen yhteydessä ole tullut esiin sellaisia seikkoja, jotka antaisivat aihetta epäillä annettujen tietojen säännöstenmukaisuutta. (Carmichael & Benis 1993, 722.13 ja KHT-yhdistys 1997, 45, 66-67)

3.1.4 Raportointierot

Tilintarkastuksesta annettavat raportit ovat tilintarkastuskertomus, tilintarkastuspöytäkirja sekä tilinpäätösmerkintä. Nämä raportit perustuvat tilintarkastuslakiin, jossa on myös yksityiskohtaisesti selvitetty, mitä niiden tulee sisältää sekä kenelle ne annetaan. Yhtiökokoukselle tai sen valtuuttamalle taholle annettava tilintarkastuskertomus sekä tilinpäätöksen jälkeen tehtävä tilinpäätösmerkintä ovat julkisia. Tilintarkastuspöytäkirja annetaan tarkastettavan yhtiön hallinnosta ja toiminnasta vastaaville toimielimille ja se laaditaan silloin, kun tilintarkastaja katsoo aiheelliseksi esittää huomautuksia sellaisista seikoista, joita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa.

Jokaisesta yleisluonteisesta tarkastuksesta toimeksiantajalle annetaan tarkastuskertomus, joka ei perustu lakiin tai vastaavantasoiniin säännöksiin vaan on lähinnä ammattietiikan mukainen selvitys tarkastuksen sisällöstä ja tuloksista (Luoma 1994, 421). Yleisluonteisen tarkastuksen perusteella voidaan antaa myös osavuositarkastukseen usein lisättävän tarkastusmerkinnän kaltaisia raportteja, jotka määräytyvät kuitenkin aina itse tarkastuksen kohteen perusteella.

Tilintarkastuksen tuloksista raportoidaan säännösten edellyttämien raporttien lisäksi usein vapaamuotoisilla muistioilla ja raporteilla tarkastuksen kuluessa (KHT-yhdistys 1997, 21). Tällainen vapaamuotoinen raportointi lienee harvinaisempaa yleisluonteisten tarkastusten yhteydessä, sillä tarkastukset vievät tilintarkastukseen nähden melko vähän aikaa ja tarkastustyö keskittyy paljolti neuvonpitoon vastuuhenkilöiden kanssa. Tällöin erillinen vapaamuotoinen raportointi voi olla turhaa usein niukkojen aika- ja kustannusresurssien käyttöä.

3.2 Yleisluonteinen tarkastus eri yhteyksissä

Suomessa yleisluonteisen tarkastuksen käsite on vielä toistaiseksi täsmällisesti määrittelemättä. Sillä on viitattu melko yleisesti kaikenlaiseen tilintarkastusta suppeampaan tarkastustoimintaan (esim. Luoma 1995, 301-302). Myös KHT-yhdistys on omissa suosituksissaan (1997, 67) jättänyt yleisluonteisen tarkastuksen sisällön ja erityisesti sen kohteiden tarkemman määrittelemisen täysin toimeksiantokohtaiseen harkintaan. Yhdysvalloissa, josta review - käsite on lähtöisin, sen käyttö rajataan kuitenkin melko tarkoin määriteltyihin tilanteisiin. Tällaisia tilanteita ovat sekä SSARS (Statement on Standards for Accounting Services) No. 1:n mukaiset tarkastukset että osavuosikatsausten tarkastukset, jotka suoritetaan SAS 71:n standardien mukaisesti. SSARS:n mukainen tarkastus ei sellaisenaan sovellu juuri muualle kuin Yhdysvaltoihin, jossa tilintarkastusvelvollisuus ei ole aivan niin laaja kuin esimerkiksi Suomessa.

Yhdysvalloissa pienten yksityisten (nonpublic) yritysten tilinpäätöksiä ei tarvitse tilintarkastaa. Monissa tapauksissa tilintarkastajat kuitenkin tarjoavat näille yrityksille asiantuntijapalveluita, kuten verokonsultointia tai tilinpäätösneuvontaa. Näiden asiantuntijapalveluiden avulla syntyneitä tilinpäätöksiä kutsutaan tilintarkastamattomiksi (unaudited) ja asiantuntijapalveluista, joita näiden

tilinpäätösten yhteydessä tarjotaan, käytetään termejä *compilation* ja *review of financial statements*. (Arens & Loebbecke 1994, 713-714) Tässä yhteydessä *review* - tarkastus suoritetaan SSARS:n standardien mukaan.

Tilintarkastajat ovat yhä useammin tekemisissä sellaisen taloudellisen informaation kanssa, joka koskee tulevaisuuden ennustamista. Tarkastajan toimeksiannot tällaisten ennusteiden yhteydessä saattavat usein muistuttaa yleisluonteista tarkastusta. Kuitenkin yleisluonteinenkin tarkastus edellyttää, että tarkastaja pystyy todentamaan tarkastettavien tietojen oikeellisuuden sekä sen, ettei tietoja tarvitse muokata yleisten periaatteiden ja säännösten mukaisiksi. Koska ennusteet aina perustuvat jossain määrin ennusteen tekijän subjektiivisiin oletuksiin eikä niitä välttämättä voi muuttaa tai poistaa väärinä, on termin yleisluonteinen tarkastus käyttö ennusteiden yhteydessä perustelematonta. (Arens & Loebbecke 1994, 732)

Koska ennusteiden, kuten myös vapaaehtoisesti varsinaisen tilinpäätöksen yhteydessä julkaistavien liitetietojen tarkastaminen voi muistuttaa melko paljon yleisluonteista tarkastusta, on niitä joskus käsitelty laveasti yleisluonteisen tarkastuksen kohteina. (Esim. Hongell 1990, 34-38) Yleisluonteisen tarkastuksen käsitteen käyttö näissä yhteyksissä voi kuitenkin olla tarkastuspalvelun käyttäjiä hämmentävää, joten esimerkiksi AICPA on päättänyt olla hyväksymättä käsitettä ennusteita koskevissa toimeksiannoissa. (Arens & Loebbecke 1988, 783)

3.3 Yleisluonteista tarkastusta käsittelevät standardit Yhdysvalloissa

AICPA julkaisi SAS (Statement of Auditing Standards) nro 71:n toukokuussa 1992. SAS 71 käsittelee Yhdysvaltalaisen julkisten yhtiöiden julkaisemien erillisten osavuositarkastusten yleisluonteista tarkastusta sekä sellaisten

välitilinpäätöstietojen tarkastusta, jotka on annettu tilintarkastetun tilinpäätöksen liitetietoina. (Carmichael & Benis 1993, 722.1)

SAS 71:n mukaan osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen tavoitteena on antaa tarkastajalle riittävästi informaatiota vakuuttuakseen siitä, ettei osavuositarkastusta tarvitse lainkaan modifioida ollakseen yleisesti hyväksyttyjen periaatteiden mukainen. Tarkastajan on tähän tavoitteeseen päästäkseen ensin opittava ymmärtämään tarkastettavan yrityksen sisäisten kontrolli- ja laskentajärjestelmien rakenne, minkä jälkeen hänen on valittava ne toimenpiteet, joiden avulla hän saavuttaa tarvittavan varmuuden asteen. (Guy ym. 1993, 880)

SSARS No. 1:ssä review on määritelty seuraavasti: "Review tarkoittaa sellaisten tiedustelujen ja analyttisten menettelytapojen käyttämistä, jotka antavat tarkastajalle perusteen antaa käänteinen vakuutus siitä, ettei tarkastuksen kohteena ollut raporttia tarvitse olennaisesti modifioida, jotta se olisi yleisesti hyväksyttyjen periaatteiden mukainen." (Carmichael ym. 1991, 35.4)

SSARS:n mukaisesta review - tarkastuksesta on kyse silloin, kun pienen yksityisen yrityksen tilinpäätöksen valmistelussa mukana ollut tilintarkastaja tarkastaa kyseisen tilinpäätöksen review:n edellyttämässä laajuudessa (Arens & Loebbecke 1994, 714). Samoin joissain Yhdysvaltain osavaltioissa noteerattujen yhtiöiden tilinpäätöksille voidaan tiettyjen erityisehtojen täytyessä tehdä tilintarkastuksen sijaan SSARS:n mukainen review - tarkastus. (Boynton & Kell 1996, 809)

SSARS:n mukaisen review - tarkastuksen erottaa esimerkiksi osavuositarkastuksen yleisluonteisesta tarkastuksesta parhaiten siitä, että tarkastajan tulkitaan olevan ulkopuolisen tilintarkastajan sijasta ikäänkuin yrityksen oma kirjanpitäjä tai muu

laskentahenkilö, joka tällöin on jo valmiiksi perillä yrityksen sisäisistä kontrollijärjestelmistä. Myös tavassa, kuinka tarkastaja tutustuu hallituksen ja vastaavien toimielinten kokousten pöytäkirjoihin on eroja. Osavuositarkastuksen yleisluonteisessa tarkastuksessa tarkastaja vain lukee kyseiset pöytäkirjat. Sen sijaan SSARS:n mukaisessa review - tarkastuksessa tarkastajan tulee kyselyin ja tiedusteluin selvittää ne toimenpiteet, joihin kokouksissa on päätetty ryhtyä. (Boynton & Kell 1996, 810)

4 Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen suorittaminen

Kysymys osavuositarkastuksen tarkastuksen tarpeellisuudesta on hyvin kiistanalainen. Kommentteja on esitetty sekä puolesta että vastaan, mutta käytännössä tarkastukset ovat kuitenkin koko ajan yleistyneet. Jotain kuitenkin melko yleisestä varauksellisuudesta tarkastuksen hyödyllisyyttä kohtaan kertoo tulos, jonka australialainen G.D.Carnegie sai kotimaassaan vuonna 1990 tekemässään tutkimuksessa, joka oli kohdistettu osavuositarkastusten laatijoille ja käyttäjille. Heiltä kysyttiin mielipidettä siitä, tulisiko tilintarkastajien tarkastaa julkaistavaksi tarkoitetut osavuositarkastukset vai ei.

Taulukko 1. Osavuositarkastuksen tarkastuksen tarve katsausten laatijoiden ja käyttäjien mielestä

	<i>Laatijat</i>		<i>Käyttäjät</i>	
	<i>Lukumäärä</i>	<i>%</i>	<i>Lukumäärä</i>	<i>%</i>
Ei tarpeellinen	155	78,3	74	48,7
Tarpeellinen	38	19,2	57	37,5
Ei varma	5	2,5	18	11,8
Ei vastausta	0	0	3	2,0
	198	100,0	142	100,0

Lähde: Hussey & Woolfe 1994

Annettujen vastausten perusteella voisi päätellä, etteivät osavuositarkastusten laatijat pidä tarkastamista kovinkaan tärkeänä. Myöskään käyttäjät eli sijoittajat, joille osavuositarkastukset on ensisijaisesti suunnattu, eivät vastausten hajautumisesta päätellen ole täysin vakuuttuneita siitä, onko julkaistavien osavuositarkastusten tarkastus tilintarkastajien toimesta todella tarpeellinen.

Tuoreemman Englannissa tehdyn haastattelututkimuksen mukaan mielipiteet osavuositarkastusten tarkastamisesta olivat niin ristiriitaisia, että niistä oli hyvin vaikea tehdä mitään selkeitä johtopäätöksiä. Tutkimuksessa haastateltiin 50 osavuositarkastuksen kanssa jollain tapaa tekemisissä olevaa henkilöä, kuten yksityisiä osakkeenomistajia, osavuositarkastusten laatijoita, tilintarkastajia jne. (Hussey & Woolfe 1994, 95). Se, miten vaikeasta ja paljon toisistaan eriäviä mielipiteitä herättävästä asiasta on kysymys, kiteytyy kahden haastatellun antamiin vastauksiin. Toisen mielestä ”mitään lain vaatimaa taloudellista raporttia ei tulisi julkaista ilman siihen liitettyä tilintarkastajan lausuntoa”. Toisen mukaan taas ”kaikki tilintarkastajan osavuositarkastusta koskevat lausunnot ovat rahan ja ajan hukkaa, elleivät ne sisällä enempää tietoa kuin virallisen tilinpäätöksen yhteydessä”. (Hussey & Woolfe 1994, 103)

Suomen AML:iin otettu viittaus siihen, että osavuositarkastus on tarkastettava, on kansainvälisesti melko edistyksellinen ja harvinainen. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ja EU:n lainsäädännölliset elimet ovat katsoneet, ettei tarkastus ole pakollinen. Yhdysvalloissa SEC tosin suosittelee, että tilintarkastajat tekisivät osavuositarkastuksille suppeamman ja yleisluontoisemman review - tarkastuksen (Luoma 1994, 420). Myös Englannissa ns. Cadbury Committee kiinnitti huomiota

osavuositarkastuksiin ja tilintarkastajien rooliin niiden yhteydessä, ja oli sitä mieltä, että osavuositarkastukset tulisi tarkastaa yleisluonteisesti (Patient 1993, 107).

4.1 Tarkastuksen tavoitteet ja ongelmat

Ensisijaisena tavoitteena osavuositarkastuksen tarkastuksella on raportoida siitä, onko katsaus laadittu oikein ja voimassa olevien säädösten mukaisesti, jotta virheet voidaan ajoissa asianmukaisesti oikaista (Carmichael & Benis 1988, 722.2). Mikäli tähän tavoitteeseen päästään, lisää tarkastus katsauksen laatua ja luotettavuutta. Esimerkiksi SEC:n Accounting Series Release 177:ssä pidetään juuri osavuositarkastuksen laadun ja luotettavuuden paranemista ensisijaisena perusteluna osavuositarkastuksen tarkastuksen tarpeellisuudelle. (Luoma 1994, 420). Tarkastuksen hyödyllisyyttä on perusteltu myös sillä, että se helpottaa samalla vuosittaisen tilintarkastuksen suorittamista, korjaa kirjanpito- ja laskentavirheet, paljastaa ajoissa mahdolliset väärinkäytökset sekä varmentaa, että julkistettavat osavuositarkastustiedot ovat oikeita, ajankohtaisia ja luotettavia (Hussey & Woolfe 1994, 46). Palvin (1995, 9) mielestä Suomessa saattaa ongelmaksi muodostua se, että koska tilintarkastuskertomuksessa tilintarkastajan tulee esittää käsitys osavuositarkastusten laatimisen oikeellisuudesta, sijoittajat voivat tämän takia luulla myös osavuositarkastusten olleen tilintarkastuksen kohteena. Luoma (1994, 421) kuitenkin pitää selvänä, että sijoittajat ymmärtävät melko suppean osavuositarkastuksen olevan heikompi tietolähde kuin kokonainen tilinpäätös liitetietoineen.

Tarkastuksen vastustajat ovat perustelleet kantaansa lähinnä käytännön seikoilla, kuten tilintarkastuskustannusten nousemisella ja osavuositarkastusten julkistamisen viivästymisellä. Jotkut ovat epäilleet osavuositarkastuksen tarkastamisen jopa vaarantavan tarkastajan riippumattomuuden. Tarkastusta on pidetty

tarpeettomana myös siksi, että itse osavuositarkastuksia koskevat vaatimukset ovat vielä toistaiseksi perin vähäisiä. Näin ollen on tämänkaltaisten määrittelemättömien raporttien oikeellisuuden tarkastaminenkin turhaa. (Hussey & Woolfe 1994, 46)

4.2 Tarkastajan suhde tarkastettavaan yritykseen

Osavuositarkastuksen mahdollisen tarkastuksen suorittaa useimmiten yrityksen lakisääteisenkin tilintarkastuksen suorittava tarkastaja. Tämä on luonnollista etenkin siksi, että jo aiemmin yritykseen, sen hallintoon, laskenta- ja raportointijärjestelmiin sekä taloudelliseen tilanteeseen ja kehitykseen lakisääteisten tilintarkastusten kautta tutustunut tarkastaja tuntee yrityksen jo entuudestaan (Carmichael & Benis 1989, 722.2). Mikäli yritys kuitenkin käyttäisi osavuositarkastusten yhteydessä eri tilintarkastajia kuin lakisääteisessä tilintarkastuksessa, saattaisi tämä vähentää luottamusta niin yritystä ja osavuositarkastusten oikeellisuutta kuin varsinaisia tilintarkastajiaakin kohtaan. Näin siksi, että aiemmin yritykseen perehtymättömien tarkastajien käyttäminen saatetaan tulkita siten, että yritys saa heidät varsinaisia tilintarkastajia helpommin hyväksymään virheellisenkin osavuositarkastuksen. Samoin toisten tilintarkastajien palkkaaminen osavuositarkastuksia tarkastamaan voidaan katsoa epäluottamuslauseeksi lakisääteisiä tilintarkastajia kohtaan. Mikään ei kuitenkaan estä yritystä käyttämästä lakisääteisessä tilintarkastuksessa ja osavuositarkastusten tarkastuksessa eri tilintarkastajia, kunhan myös osavuositarkastusten tarkastajat pystyvät hankkimaan tarkastuksen vaatimat tiedot ja riittävän ymmärryksen tarkastettavasta yrityksestä (Carmichael & Benis 1989, 722.2).

Suomessa AML:n vaatimus tilintarkastuskertomukseen sisällytettävästä tilintarkastajan käsityksestä tilivuonna julkaistuista osavuositarkastuksista käytännössä poistaa sen mahdollisuuden, että yrityksen osavuositarkastuksen tarkastaisi joku muu kuin sen varsinainen tilintarkastaja. AML:n muoto näet johtaa siihen, että yrityksen lakisääteisen tilintarkastuksen suorittaja joutuu tarkastamaan jossain laajuudessa myös tilikauden aikana julkistettut osavuositarkastukset. Tällön jonkin muun tahon suorittama tarkastus olisi yritykselle tavallaan turha ja aiheuttaisi sille vain tarpeettomia kustannuksia.

4.3 Tarkastajan ja tarkastettavan yrityksen valmiudet

Kyetäkseen tekemään työnsä riittävässä laajuudessa osavuositarkastuksen tarkastajan on omattava tarvittavat perustiedot niin omasta ammatistaan kuin myös tarkastettavasta yrityksestä ja sen toimialasta. Hänen pitää ymmärtää yrityksen toimintatavat sekä osata erottaa ne tekijät, joilla voi olla olennaista merkitystä osavuositarkastuksessa esitettyihin tietoihin. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi yrityksen organisaatio, sen varojen ja velkojen koostumus, tärkeimmät tulolähteet sekä kuluerät. Tarkastajalla tulisi myös olla perustiedot niistä laskentaperiaatteista ja -käytännöistä, jotka ovat ominaisia tarkastettavalle yritykselle ja sen toimialalle. (Woolf 1994, 324) Samoin tarkastajan olisi hyvä tietää kaikista muista osavuositarkastukseen mahdollisesti olennaisesti vaikuttavista seikoista, kuten toiminnan kausivaihteluista, tuotanto- ja jakelumenetelmistä, tuotantolinjoista, toiminnan maantieteellisestä keskittymisestä tai merkittävistä sidosryhmistä. (FAR 1995, 464) Oikeiden tarkastustoimenpiteiden ja tarkastukselle riittävän laajuuden valintaa helpottaa myös tieto aiemmissa tilintarkastuksissa tehdyistä toimenpiteistä ja niiden tuloksista. (Arens & Loebbecke 1994, 719)

Osavuositarkastuksen tarkastuksen onnistumisen kannalta olennaista on myös se, että tarkastettavan yrityksen laskenta- ja johdon hallintajärjestelmät ovat tarpeeksi pitkälle kehittyneitä ja hyvin kontrolloituja. UEC:n (Union Européenne des Experts Comptables Économiques et Financiers) Auditing Statement No.9:ssä (s.3) asiaa pidetään jopa niin tärkeänä, että havaitessaan järjestelmien riittämättömyyden tarkastajan tulisi tarkoin miettiä, onko tarkastuksen jatkaminen hänen itsensä tai edes tarkastuksen kohteen edun mukaista. Myös tarkastettavan yrityksen johdon, samoin kuin laskennasta sekä valvonnasta vastaavan henkilöstön, tulee olla riittävän asiantuntevaa ja yhteistyökykyistä, jotta tarkastaja voi tarvittaessa saada siltä riittävän tuen (UEC, AS No.9, 4.1).

Ennen osavuositarkastuksen tarkastuksen aloittamista tarkastettavan yrityksen johdon sekä tarkastajan on syytä varmistaa, että kumpikin osapuoli omaa tarvittavat edellytykset onnistuneelle tarkastukselle. Yritysjohdon ja tarkastajan tulee keskenään sopia tarkastustyön ehdoista, kuten sen laajuudesta ja aikataulusta sekä siitä, että tarkastaja saa kaiken tarvitsemansa materiaalin ja avun tarkastusta varten. Yritysjohdon tulee olla selvillä tarkastuksen luonteesta ja sen vaatimista toimenpiteistä ja sitoutua tarkastajan kanssa yhdessä sovittujen päämäärien saavuttamiseen. (Carmichael & Benis 1993, 722.4)

4.4 Tarkastuksen ajankohta

Jotta osavuositarkastuksen tarkastuksella saavutettaisiin sille asetetut tavoitteet, tulisi tarkastus suorittaa ennen katsauksen julkistamista. Tällöin tarkastaja pystyy vielä vaikuttamaan katsauksen sisältöön, mikäli hän tarkastaessaan katsausta havaitsee siinä selviä puutteita tai virheellisyyksiä. Toisaalta tarkastus tulisi suorittaa mahdollisimman lähellä katsauksen julkistamisajankohtaa, sillä tällöin

tarkastajalla on käytettävissään mahdollisimman täydellistä ja ajankohtaista tarkastusmateriaalia. (Luoma 1994, 420)

Tarkastajan tulisi saada julkistettavaksi tarkoitettu osavuosikatsaus ja muu tarvittava materiaali niin aikaisin, että hän ehtii raportoida työstään ja tarkastuksen tuloksista ennen kuin katsaus julkistetaan (UEC 1982, 9/4). Samoin katsaukseen mahdollisesti tehtävät korjaukset, muistutukset ja huomautukset tulisi ehtiä tehdä ja liittää julkistettavaan katsaukseen.

Periaatteessa osavuosikatsausten tarkastuksen voi suorittaa myös vasta varsinaisen tilintarkastuksen yhteydessä. Esimerkiksi AML:ssa edellytetään tilintarkastajalta lausuntoa katsausten oikeellisuudesta vasta tilinpäätökseen liitettävän tilintarkastuskertomuksen yhteydessä. Yhdysvalloissa SEC ei vaadi osavuosikatsausten tarkastamista niiden julkistamisajankohtana, mutta se edellyttää tilinpäätökseen liitettäväksi tiettyjä kahdelta edeltävältä vuodelta laskettuja neljännesvuosittaisia taloudellisia tietoja, kuten myynnin kehityksen ja osakekohtaisen tuoton. Yleensä nämä liitetiedot on merkitty tilintarkastamattomiksi, mutta SEC edellyttää, että tiedot tarkastetaan edes review - tyyppisesti viimeistään varsinaisen tilintarkastuksen yhteydessä. (Arens & Loebbecke 1988, 780)

Mikäli tilintarkastaja suorittaa osavuosikatsausten tarkastuksen vasta tilinpäätöstarkastusta suorittaessaan, saattaa tästä aiheutua tiettyjä ristiriitoja ja epäjohtonmukaisuuksia. Osavuosikatsauksissa ja tilinpäätöksessä saattaa esiintyä samalta ajanjaksolta laskettuja tietoja, jotka poikkeavat toisistaan vain siitä syystä, että tilintarkastaja on jälkikäteen todennut osavuosikatsauksessa aikanaan esitetyt tiedot jollain tapaa virheellisiksi. (Arens & Loebbecke 1994, 719) Samoin Suomen AML:a sovellettaessa saattaisi olla vähintäänkin hämmentävää, mikäli

tilikauden päätyttyä tilintarkastaja tilintarkastuskertomuksessaan toteaisi jonkin osavuositarkastuksen laaditun voimassa olevien säännösten vastaisesti, mutta itse tilinpäätöksen olevan säännösten mukainen. (Luoma 1994, 421)

4.5 Tarkastuksen laajuus

Osavuositarkastuksen tarkastuksen laajuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat mm. käytettävissä oleva aika, kustannukset sekä tarkastettavan yrityksen laskenta- ja valvontajärjestelmien kyky tuottaa asianmukaista tietoa. Laajuuteen vaikuttaa olennaisesti myös tarkastettavan yrityksen johdon sekä tarkastajan asenne osavuositarkastusta ja sen tarkastusta kohtaan, sillä tarkempien sääntösten puuttuessa yritys voi tarkastustehtävän antaessaan määrittää yhdessä tarkastajan kanssa työn sisällön ja laajuuden.

Periaatteessa osavuositarkastukset voidaan tilintarkastaa tilinpäätösten tavoin. Kuitenkin esimerkiksi Yhdysvalloissa SEC on suositellut, että osavuositarkastukset tarkastettaisiin yleisluonteisemmin eli niille tehtäisiin review - eli yleisluonteinen tarkastus. Käytännössä myös Suomessa useimmat tarkastukset on suoritettu yleisluonteisesti, eikä hyvän tilintarkastustavan edellyttämässä laajuudessa, kuten varsinaiset tilinpäätökset. (Englund 1995, 36)

Se, että osavuositarkastukset tarkastetaan yleensä yleisluonteisesti, ei vielä täysin selvitä tarkastuksen laajuutta; sillä yleisluonteisen tarkastuksen laajuus voi vaihdella tilanteen ja toimeksiannon mukaan. Selvin tunnusmerkki tarkastuksen laajuudesta on se, että työ paljolti keskittyy itse julkistettavan dokumentin eli osavuositarkastuksen olennaisten seikkojen selvittämiseen, pöytäkirjoihin tutustumiseen ja neuvonpitoon vastuuhenkilöiden kanssa. (Luoma 1995, 302)

4.6 Tarkastusta koskevat suositukset ja säädökset

Osavuosikatsausten tarkastamisesta, osavuosikatsausten sisällön tavoin, on annettu sängen vähän lain tai asetusten taseisia säädöksiä. Myös niin kansalliset kuin kansainvälisetkin tilintarkastusyhteisöt ja muut vastaavantasaiset alaa sääntelevät tahot ovat vasta viime aikoina todenneet osavuosikatsausten merkityksen korostuneen niin huomattavasti, että myös niiden tarkastamista koskevien suositusten laatiminen on katsottu aiheelliseksi. Esimerkiksi ruotsalainen FAR (Föreningen Auktoriserade Revisioner), joka vastaa Suomen KHT-yhdistystä, sai vuonna 1993 valmiiksi suosituksensa osavuosikatsausten tarkastamisesta. Suomessa taas KHT-yhdistys hyväksyi vuoden 1997 alussa omat yleisluonteista tarkastusta eli review:ta koskevat suosituksensa, jotka suurelta osin soveltuvat myös osavuosikatsauksen tarkastamiseen.

4.6.1 Osavuosikatsausten tarkastamista koskevat säädökset Suomessa

Suomen arvopaperimarkkinalaki ei vaadi osavuosikatsauksen tarkastamista ennen kuin se on julkistettu. AML:n muoto edellyttää kuitenkin katsauksen jonkinasteista tarkastusta viimeistään varsinaisen tilinpäätöksen yhteydessä. Tarkastuksen sisällöstä tai laajuudesta laki ei anna minkäänlaisia määräyksiä.

Arvopaperimarkkinalain uudistusta koskeneessa hallituksen esityksessä osavuosikatsauksen tarkastuksesta on todettu, että tilintarkastajien on varmistuttava katsauksen totuudenmukaisuudesta sekä numeroaineiston että sanallisten osuuksien osalta. Samoin esityksessä on sanottu, että osavuosikatsauksen tarkastamisen tulee koskea johdon toiminnan säännönmukaisuuden arviointia katsauksen laatimishetken valossa. Näin ollen tarkastaja ei voi tarkastuksensa yhteydessä jälkikäteen arvostella esimerkiksi

aiemmin tilikauden aikana julkaistussa osavuositarkastuksessa olleita, kuluva tilikautta koskevia tulotarvioita. (Englund 1995, 36)

4.6.2 Osavuositarkastuksen tarkastuksen säätely Yhdysvalloissa

USA:ssa laki ei edellytä osavuositarkastusten tilintarkastusta. Sitä vastoin arvopaperi- ja arvopaperimarkkinalakeja valvova SEC suosittelee, että osavuositarkastuksille tehtäisiin kuitenkin tilintarkastusta yleisluonteisempi review - tarkastus. SEC ei kuitenkaan tarkemmin määrittele suoritettavan tarkastuksen sisältöä, vaan jättää määrittelyn AICPA:lle, joka onkin antanut oman suosituksensa osavuositarkastuksen tarkastuksen sisällöstä.

AICPA:n ja sen alaisen ASB:n (Auditing Standards Board) antamat suositukset tilintarkastuksen yhteydessä noudatettaviksi standardeiksi (SAS, Statements on Auditing Standards) ovat käytännössä tärkeimpiä auktorisoitujen tilintarkastajien ohjeistuksia Yhdysvalloissa. Ne muodostavat yhdessä yleisesti hyväksytyjen tilintarkastusperiaatteiden (US-GAAS) kanssa normiston, mitä tilintarkastajan tulee työssään noudattaa. Tähän normistoon kuuluu myös osavuositarkastuksen tarkastamista koskeva SAS 71. (Arens & Loebbecke 1994, 15-17)

4.6.3 Muut kansainväliset suositukset

Lukuunottamatta kansallisten tilintarkastusalan yhdistysten antamia omia suosituksia, osavuositarkastusten tarkastamista koskevia kansainvälisiä sääntöjä ja ohjeita on sängen vähän. Merkittävistä kansainvälisistä tilintarkastusalan järjestöistä omat suosituksensa on antanut kuitenkin mm. jo toimintansa lopettanut UEC, jonka Auditing Statement No.9 vuodelta 1982 käsittelee aihetta varsin yksityiskohtaisesti. Samoin tilintarkastusalan kansainvälinen kattojärjestö

IFAC (International Federation of Accountants) on antanut aiheesta oman suosituksensa. Kyseinen suositus, ISA/RS1&2 (International Standards of Auditing and Relating Services), ei tosin sananmukaisesti käsittele nimenomaan osavuositarkastusten tarkastamista, mutta sisällöllisesti sitä voidaan soveltaa juuri kyseisen kaltaisten toimeksiantojen yhteydessä.

EU:n direktiivit eivät juurikaan sääntele osavuositarkastuksen tarkastamista. Niin sanottu puolivuositarkastusdirektiivi ei itseasiassa edellytä tarkastamista lainkaan, mutta mikäli tarkastuksen tilinpäätöstietoja vastaavat tiedot on kuitenkin tarkastettu, tulee tarkastukseen liittää tilintarkastajan lausunto kokonaisuudessaan mahdollisine muistutuksineen. (Englund 1995,35)

4.7 Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen suunnittelu

Ennen varsinaisia tarkastustoimenpiteitä osavuositarkastuksen tarkastajan on hyvä niin yleisellä kuin yksityiskohtaisemmalla tasolla suunnitella tulevan tarkastuksen kulku ja sisältö. Suunnitelman sisältöön vaikuttavat sekä tarkastajan tiedot tarkastettavasta yrityksestä että yrityksen oma valmius antaa tarkastajalle tarkastuksessa vaadittavaa informaatiota. Tarkastaja itse tekee edellä mainituille lähtökohdille perustuvan tarkastussuunnitelman, mutta myös toimeksiantajan on syytä tietää suunnitelman sisältämistä toimenpiteistä sekä tavoitteista ja hyväksyneen. Esimerkiksi nämä asiat tilintarkastajan onkin hyvä selvittää toimeksiantajalle ns. toimeksiantokirjeessä (engagement letter).

Tarkastajan on ennen tarkastustyön aloittamista hyvä selvittää yleisluonteisen tarkastuksen luonne, sen sisältö sekä laajuus toimeksiantokirjeessä (Liite 3). Toimeksiantokirjeen tarkoituksena on vähentää väärinymmärryksen riskiä, joka etenkin yleisluonteisen tarkastuksen kaltaisen uudentyyppisen tarkastusmuodon

kohdalla voi olla melko suuri. Samoin toimeksiantokirje antaa tarkastajalle suojan toimeksiantajan potentiaalisia oikeustoimia vastaan, mikäli siitä käy ilmi, että toimeksianto ja käytännön tarkastustyö ovat vastanneet toisiaan. (Guy ym. 1993, 468)

Toimeksiantokirjeestä tulee käydä ilmi toimeksiantajan sekä toimeksiannon suorittajien nimet. Samoin siitä tulee käydä ilmi ne raportit tai tiedot, joita toimeksianto koskee. Toimeksiantokirje näin ollen vahvistaa sen, että tarkastaja on ottanut juuri sitä vastaavan tehtävän suorittaakseen (Carmichael & Benis 1993, 722.15). Toimeksiantokirjeessä on oltava myös selvitys niistä tarkastustoimenpiteistä, joita kyseinen yleisluonteinen tarkastus vaatii. Siinä on hyvä myös painottaa, että tehtävä tarkastus ei miltään osin vastaa lakisääteistä tilintarkastusta, sen laajuutta tai sisältöä. Täten tarkastuksesta annettavassa lausunnossa ei voida myöskään ottaa kantaa siihen, antaako osavuositarkastus kirjanpitolain mukaiset oikeat ja riittävät tiedot tarkastettavan yrityksen tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. (mt. 722.11)

Toimeksiantokirjeessä on hyvä muistuttaa yhtiön johtoa siitä, että se on itse vastuussa osavuositarkastuksen tekemisestä ja sen sisältämästä informaatiosta, samoin kuin riittävän sisäisen kontrollijärjestelmän olemassaolosta (Boynton & Kell 1996, 200). Kirjeessä tulisi myös sopia viimeinen määräpäivä, jolloin tarkastustyön on oltava valmis sekä sellainen työskentelyaikataulu, joka mahdollistaa tarkastuksen loppuunsaattamisen ajallaan. Mikäli tarkastajalla tai toimeksiantajalla on tiedossa joitain sellaisia rajoituksia tai esteitä, jotka haittaavat tarkastuksen suorittamista, olisi myös näistä hyvä informoida toimeksiantokirjeen yhteydessä. Samoin kirjeeseen tulisi sisällyttää se, että tarkastajan on saatava kaikki tarkastuksessa tarvittava informaatio käyttöönsä ja että yrityksen henkilöstö ja johto auttaa tarvittaessa näiden tietojen hankkimisessa. Usein

toimeksiantokirjeessä sovitaan myös toimeksiannon perusteella maksettavan palkkion määräytymisen ehdoista ja suuruudesta. (Arens & Loebbecke 1994, 208) Myös kuvaus yleisluonteisen tarkastuksen perusteella annettavan raportin muodosta on hyvä liittää toimeksiantokirjeeseen (Carmichael & Benis 1993, 722.11).

4.8 Tarkastustoimenpiteet

Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen vaatimat toimenpiteet koostuvat erilaisista kyselyistä ja tiedusteluista, tunnuslukujen ja muun taloudellisen informaation vertailusta eri kausien välillä sekä tutustumisesta kirjalliseen materiaaliin. Samoin tarkastukseen voi kuulua ns. vastuusitoumus (representation letter), jonka tarkastaja hankkii yhtiön johdolta. (Guy ym. 1993, 881-882)

Yleisluonteisessa tarkastuksessa suoritettavat kyselyt voidaan jakaa kahteen olennaiseen osaan: sisäisiä järjestelmiä ja niiden muutoksia sekä itse tarkastettavaa osavuositarkastusta ja sen valmistelua koskevat tiedustelut. Kirjalliseen materiaaliin tutustuminen taas koostuu lähinnä erilaisten pöytäkirjojen ja julkistettavaksi tarkoitetun osavuositarkastuksen huolellisesta läpikäynnistä, mutta tarkastajan on hyvä tutustua myös muuhun saatavissa olevaan kirjalliseen materiaaliin, kuten aikaisemmista tarkastuksista tai olennaisimpien tytäryhtiöiden osavuositarkastusten tarkastuksista annettuihin raportteihin. (Carmichael & Benis 1993, 722.4-5)

4.8.1 Yrityksen sisäisten tarkkailujärjestelmien kartoittaminen

Sisäinen tarkkailu käsittää ne organisaation osat ja toimenpiteet, joilla valvotaan varainhoitoa ja kirjanpitoa. Sillä pyritään varmistamaan kirjanpidon ja

tilinpäätöksen oikeellisuus, ehkäisemään varallisuuden menetykset sekä varmistamaan voimavarojen käyttö halutulla ja tarkoituksenmukaisella tavalla. Tarkkailujärjestelmät voivat vaihdella sekä eri yritysten että yhden yrityksen eri osa-alueiden kesken. Niiden rakenne on riippuvainen mm. yrityksen toimialasta, koosta ja ATK-ympäristön kehittyneisyydestä. (KHT-yhdistys 1997, 24)

Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen yhteydessä tarkastajan on hyvä erilaisin tiedusteluin selvittää tarkastettavan yrityksen sisäisten tarkkailujärjestelmien rakenne, taso ja luotettavuus. Samoin hänen on syytä hankkia tietoa niistä seikoista, jotka ovat vaikuttaneet tarkkailujärjestelmien valintaan. Joskus voi olla aiheellista, siinä määrin kuin se on soveliaista, selvittää myös yksityiskohtaisemmin tarkastettavan yrityksen laskentajärjestelmän rakenne sekä yksittäisten tarkkailutoimenpiteiden käyttö eri tilanteissa. Mikäli yrityksen tarkkailujärjestelmissä on tapahtunut olennaisia muutoksia edellisiin tilinpäätöksiin tai osavuositarkastuksiin nähden, tulisi näiden muutosten käydä ilmi tarkastuksen tässä vaiheessa. (Carmichael & Benis 1993, 722.4) KHT-yhdistys ei omissa suosituksissaan edellytä yksityiskohtaista sisäisen tarkkailujärjestelmän tarkastamista yleisluonteisen tarkastuksen yhteydessä.

4.8.2 Keskustelut laskentahenkilöstön ja talousjohdon kanssa

Keskustelemalla talousjohdon ja laskentahenkilöstön kanssa tarkastajan tulisi selvittää, onko osavuositarkastus laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja onko yrityksen kirjanpitoon kirjattu kaikki tapahtumat oikea-aikaisesti ja oikean määräisinä. Samoin keskusteluissa tulisi ilmetä, mikäli yrityksen toiminnan eri osa-alueilla, laskentaperiaatteissa tai -käytännöissä on tapahtunut muutoksia. Tarkastajan on hyvä tässä yhteydessä myös tiedustella, onko yrityksen johdolla tiedossaan joitain sellaisia osavuositarkastuksen julkistamispäivän jälkeisiä asioita,

jotka eivät vielä vaikuta osavuositarkastuksen sisältöön, mutta joilla voi olla olennaista merkitystä osavuositarkastuksen sisällön perusteella tehtäviin päätelmiin ja päätöksiin. Lisäksi tarkastajan tulisi voida käyttää talousjohtoa ja laskentahenkilöstöä hyväkseen, mikäli hän tarkastuksessaan havaitsee jonkin taloushallinnon vastuualueeseen kuuluvan asian vaativan lisäselvitystä. (FAR 1995, 464-465) Vaikka keskustelut ja erilaiset kyselyt ovat hyvin yksinkertaisia tarkastusmenetelmiä, ovat ne hyvin olennaisia yleisluonteisen tarkastuksen kannalta. Arens ja Loebbecke (1994, 716) pitävät niitä jopa yleisluonteisen tarkastusprosessin keskeisimpinä toimenpiteinä.

4.8.3 Analyyttinen aineistotarkastus

Keskusteluiden ja tiedusteluiden ohella analyttinen aineistotarkastus on olennainen osa yleisluonteista tarkastusta. Sen tarkoituksena on identifioida normaalista poikkeavat asiat ja asiayhteydet osavuositarkastuksessa. (Arens & Loebbecke 1994, 716)

Analyttisessä aineistotarkastuksessa pyritään vertailemalla ja asioiden välisiä suhteita tarkastelemalla selvittämään informaation, kuten tiettyjen tase-erien oikeellisuus. Lakisääteisessä tilintarkastuksessa aineiston analyttinen tarkastus harvoin yksin riittää todistamaan sen oikeellisuuden, mutta koska yleisluonteinen tarkastus ei edellytä yhtä suurta varmuutta kuin tilintarkastus, on analyttinen aineistotarkastus hyvin käyttökelpoinen tarkastusmenetelmä osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastusten yhteydessä. (Arens & Loebbecke 1994, 175-176)

Osavuositarkastuksen tarkastaja voi vertailla katsauksen tietoja sekä edellisen katsauskauden että aiempien tilikausien vastaavien katsauskausien tietoihin. Samoin hän voi vertailla kirjattuja summia ja laskemiaan suhdelukuja omiin

odotuksiinsa, jotka hän on muodostanut sekä aiempien kausien että niin yrityksen kuin toimialankin kehityksen perusteella. (Carmichael & Benis 1993, 722.4)

Analyttisen tarkastuksen kohteena olevat osavuositarkastuksen elementit on valittava siten, että niiden voi olettaa kehittyvän jonkin mallin mukaan, joka perustuu joko yrityksen omiin kokemuksiin tai toimialan yleiseen kehitykseen (FAR 1995, 464). Osavuositarkastuksen tietoja ei yleisluonteisen tarkastuksen yhteydessä suositella vertailtavan toimialan vastaaviin tietoihin tai yrityksen itsensä tekemiin ennusteisiin tai odotuksiin. Myöskään toteutuneen vertailua ennusteisiin, joita ei ole tehty rahassa mitattavassa muodossa, ei ole pidetty yleisluonteisen tarkastuksen kannalta järkevänä. (esim. Carmichael & Benis 1993, 722.4 ja FAR 1995, 464)

Osavuositarkastuksen tarkastajan tulee arvioida katsauksen sisältämää tietoa siten, että hän ottaa huomioon vuorovaikutuksen taloudellisen, eli rahayksiköissä ilmaistavan, sekä muun informaation välillä. Tämä merkitsee sitä, että tarkastajan täytyy esimerkiksi vertaillessaan katsauskauden myyntiä edelliseen kauteen erottaa mahdolliset sesongista johtuvat kausivaihtelut todellisista eroista. Samoin tarkastajan on paikallistettava erot, jotka ovat syntyneet laskentaperiaatteiden tai -käytäntöjen muuttumisesta aiempiin katsaus- tai tilikausiin nähden. (Carmichael & Benis 1993, 722.5)

4.8.4 Kirjallisen materiaalin läpikäyminen

Osavuositarkastuksen tarkastajan on hyvä tutustua yhtiökokouksen, hallituksen sekä hallintoneuvoston kokouspöytäkirjoihin. Erityistä huomiota on kiinnitettävä sellaisiin päätöksiin, joilla voi olla vaikutusta osavuositarkastuksen sisältöön.

(Carmichael & Benis 1993, 722.5) Tarkastajan ei tavallisesti tarvitse selvittää kyseisten toimielinten kokouksissa tehtyjä päätöksiä ja niiden vaikutuksia suullisesti tiedustelemalla, sillä hän yleensä suorittaa myös yhtiön lakisääteisen tilintarkastuksen, jolloin hänellä on oikeus saada tutustua kokouspöytäkirjoihin. Näin ei aina ole esimerkiksi SSARS:n tai joidenkin IFAC RS 1&2:n mukaisten review-tarkastusten yhteydessä. Suomessa tilintarkastajalla on tilintarkastuslain 21 §:n mukaan oikeus olla jopa läsnä ja käyttää puhevaltaa edellä mainittujen toimielinten kokouksissa. Ehtona on vain se, että kokouksissa käsitellään hänen tehtäviinsä liittyviä asioita, joita ovat sellaiset tilintarkastuksen kohteena olevat seikat, jotka tarkastajan tulee saada tietoonsa voidakseen raportoida tehtäviensä mukaisesti. (HE 295/93, 36)

Osavuositarkastuksen yleisluonteiseen tarkastukseen kuuluu luonnollisesti myös itse julkistettavan osavuositarkastuksen huolellinen läpikäyminen. Tarkoituksena on varmistaa, että katsauksen sisältämä informaatio on sitä koskevien normien ja säädösten mukaista. Lisäksi yleisluonteisen tarkastuksen suorittajan on hyvä hankkia ja lukea läpi mahdollisten tytäryhtiöiden osavuositarkastusten tarkastusten ja tilintarkastusten tulokset. (Carmichael & Benis 1993, 722.5)

4.8.5 Johdon vastuusitoumus

Suoritettuaan osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen tarkastajan on hyvä pyytää toimeksiantajalta kirjallinen vastuusitoumus (management representation letter) (Liite 4). Sen tarkoituksena on vahvistaa kirjallisena, että tarkastajalle annettu kuva katsauskauden tapahtumista ja yrityksen tilasta on oikea, ja että myös jatkossa annettava tieto on oikeaa, oikea-aikaista ja riittävää. Annettava vastuusitoumus osaltaan vähentää riskiä, että toimeksianto ja sen myötä annettu informaatio olisi tulkittavissa väärin. Vaikka periaatteessa

toimeksiantaja antaa toimeksiantovahvistuksen tilintarkastajalle, käytännössä usein toimeksiantaja vain allekirjoittaa tilintarkastajan laatiman dokumentin. (Boynton & Kell 1996, 725)

Vastuusitoumuksesta käy ilmi johdon vastuu osavuositarkastuksen laatimisesta ja sen sisältämien tietojen säännöstenmukaisuudesta. Siihen on hyvä myös sisällyttää johdon kirjallinen vahvistus siitä, että se on antanut tarkastajalle kaiken hänen tarkastukseen tarvitsemansa informaation sekä pöytäkirjat kaikista katsauskaudella käydyistä hallintoelinten kokouksista. Vastuusitoumuksessa tulisi olla myös selvitys siitä, onko katsauskaudella tapahtunut olennaisia muutoksia liiketoiminnoissa sekä onko katsauskauden jälkeen tapahtunut sellaisia muutoksia, joilla voisi olla vaikutusta tarkastuksen sisältöön. (Carmichael & Benis 1993, 722.5)

Suomessa johdon vastuusitoumus on melko harvinainen minkään toimeksiannon yhteydessä, eikä KHT-yhdistyskään ole sisällyttänyt vaatimusta sen antamisesta omiin yleisluonteista tarkastusta koskeviin suosituksiinsa.

4.8.6 Muut toimenpiteet

Osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen kuluessa tilintarkastajalle kertyy paljon sellaista materiaalia, joka hänen on syytä arkistoida osoitukseksi työn etenemisestä. Tällaisia työpapereita ovat edellä mainitun vastuusitoumuksen lisäksi esimerkiksi erilaisista kyselyistä saadut kirjalliset vastaukset sekä analyyttisestä aineistotutkimuksesta saadut tulokset. Samoin tarkastajan työpapereihin voi kuulua yksityiskohtainen tarkastusohjelma. Siihen on listattu kaikki tarkastuksen työvaiheet, jolloin sitä on helppo käyttää apuna myös

käytännön tarkastuksen etenemisen seuraamisessa ja valvonnassa. (Carmichael & Benis 1993, 722.11)

4.9 Raportointi

Yleisluonteisen tarkastuksen raportointiin vaikuttavat monet asiat, kuten milloin ja missä yhteydessä osavuositarkastus tai osavuositarkastuksen tiedot julkistetaan ja milloin tarkastus suoritetaan. Normaalisti tavoitteena voidaan pitää sitä, että osavuositarkastus julkaistaan mahdollisimman nopeasti tarkastuskauden päättymisen jälkeen ja yleisluonteinen tarkastus suoritetaan ennen osavuositarkastustietojen julkistamista. Osavuositarkastustietoja saatetaan kuitenkin julkistaa myös esimerkiksi tilinpäätöksen yhteydessä. Samoin osavuositarkastuksen tarkastus on esimerkiksi Suomessa ainakin periaatteessa mahdollista suorittaa vasta tilinpäätöstarkastuksen yhteydessä. Tämänkaltaiset tavallisuudesta poikkeavat tilanteet aiheuttavat myös tarkastuksen raportoinnille omat erityispiirteensä. AML:n 2: 5 § ja 2: 6 § 3. momentti luovatkin Suomeen sen verran tavallisuudesta poikkeavan tilanteen osavuositarkastuksen tarkastuksen raportoinnin suhteen, että sitä on hyvä tarkastella erossa muusta raportoinnin käsittelystä.

4.9.1 Raportointi normaalitilanteessa

Osavuositarkastuksen tarkastaja raportoi yleisluonteisesta tarkastuksesta suoraan toimeksiantajalle (Luoma 1994, 421). Raporttia ei tavallisesti julkaista tai liitetä julkistettavaan osavuositarkastukseen. Mikäli toimeksiantaja kuitenkin haluaa liittää sen osavuositarkastukseen, tarkastuksen suorittaja voi antaa siihen luvan. Ilman tarkastajan suostumusta hänen nimeään tai antamaansa tarkastusraporttia ei saa käyttää. Raportti on hyvä antaa välittömästi tarkastuksen päätyttyä, ennen osavuositarkastuksen julkistamista. (Carmichael & Benis 1993, 722.9)

4.9.1.1 Yleisluonteisesta tarkastuksesta annettava raportti

Yleisluonteisesta tarkastuksesta annettavasta tarkastusraportista (Liite 5) olisi hyvä käydä ilmi, minkä normiston mukaan tarkastus on suoritettu. Samoin raportissa tulisi täsmentää tarkastuksen luonne ja tehdyt tarkastustoimenpiteet sekä painottaa erityisesti sitä, että tehty tarkastus ei vastaa laajuudeltaan tilintarkastusta ja että tarkastuksesta annettava lausunto ei anna yhtä suurta varmuutta tarkastettujen tietojen säännöstenmukaisuudesta kuin tilintarkastuskertomus. Raportin tulisi sisältää myös ns. käänteinen vakuutus osavuositarkastuksen säännöstenmukaisuudesta. Lisäksi raportista on luonnollisesti käytävä ilmi, mitä informaatiota tai dokumenttia tarkastus on koskenut sekä se, että osavuositarkastuksen säännöstenmukaisuudesta on vastuussa tarkastettavan yrityksen johto. (Carmichael & Benis 1993, 722.8)

Mikäli tarkastettu osavuositarkastus on olennaisesti poikennut sitä koskevista säännöksistä ja yleisesti hyväksytyistä periaatteista, on tarkastajan mukautettava antamaansa tarkastusraporttia. Mukautettuun raporttiin on lisättävä ylimääräinen kappale, jossa selvitetään, mitkä ja miltä osin osavuositarkastuksen tiedot eivät ole niitä koskevien säännösten mukaisia. (Carmichael & Benis 1993, 722.9)

Tarkastuksessa havaituista virheistä, poikkeamista sekä olennaisista puutteista huolimatta tarkastaja voi antaa raportissa käänteisen vakuutuksensa. Tällöin tosin sen sanamuoto tulee muuttaa esimerkiksi seuraavanlaiseksi: Lukuunottamatta edellä mainittuja poikkeuksia, ei tarkastuksessa ole havaittu muita oikaisua vaativia olennaisia virheitä tai puutteita, jotka antaisivat aiheutta epäillä osavuositarkastuksen säännöstenmukaisuutta.

4.9.1.2 Osavuositarkastuksen tarkastusmerkintä

Koska yleisluonteisesta tarkastuksesta annettava raportti ei ole julkinen dokumentti, hyödyttää se suoraan vain toimeksiantajaa, jolle raportti annetaan. Kuitenkin myös muut sidosryhmät, kuten sijoittajat, tarvitsevat informaatiota osavuositarkastustietojen luotettavuudesta. Tällä hetkellä niin Suomessa kuin kansainvälisestikin ainoa merkki, josta voi mahdollisesti päätellä osavuositarkastukselle tehdyn tarkastuksen laadun, on julkistettavaan osavuositarkastukseen mahdollisesti liitettävä tarkastusmerkintä *tilintarkastamaton* (unaudited). (Luoma 1994, 423)

Yhdysvalloissa SEC edellyttää, että yleisluonteisesti tarkastetun osavuositarkastuksen jokaiselle sivulle on lisättävä unaudited - merkintä. Myös Suomessa käytännössä melko suuressa osassa yritysten osavuositarkastuksista on maininta tilintarkastamaton, vaikkei mikään säännös sitä vielä toistaiseksi edellytä. Käytetty merkintä ei ole kovin informatiivinen, sillä se kertoo lukijalle vain sen, ettei osavuositarkastusta ole tarkastettu tilintarkastukseen verrattavassa laajuudessa. Tilintarkastamaton - merkinnällä varustettu osavuositarkastus saattaakin näin olla kokonaan tarkastamaton, sen sijaan että sille olisi tehty suositeltava yleisluonteinen tarkastus. Toisaalta mikäli vain yleisluonteisesti tarkastettu osavuositarkastus merkittäisiin tilintarkastetuksi, antaisi tämä merkintä täysin väärän kuvan suoritettujen tarkastusten laajuudesta sekä tarkastetun dokumentin eli osavuositarkastuksen luotettavuudesta. Luoma (1994, 423) pitääkin näin kansainvälisen käytännön mukaista tilintarkastamaton - merkinnän käyttöä yleisluonteisesti tarkastetuissa osavuositarkastuksissa perusteltuna. Mikäli tilintarkastamaton - merkintä korvattaisiin jollain muulla, kuten merkinnällä "tarkastettu yleisluonteisesti", raportoinnin ja itseasiassa koko osavuositarkastuksen tarkastuksen luonne muuttuisi merkittävästi. Tämän

kaltainen tarkastusmerkintä olisi jo huomattavasti informatiivisempi, sillä siitä kävisi ilmi myös tehdyn tarkastuksen laajuus. Tarkemman merkinnän ohessa osavuosikatsaukseen voitaisiin liittää myös tarkastuskertomus, kuten esimerkiksi SEC edellyttää, jottei kukaan ymmärtäisi väärin tehdyn tarkastuksen laajuutta ja sisältöä. Tarkempi tarkastusmerkintä ja tarkastuskertomuksen liittäminen osavuosikatsaukseen aiheuttaisivat luonnollisesti sen, että katsauksen tarkastaja joutuisi ottamaan nykyistä huomattavasti suuremman vastuun tekemästään tarkastuksesta sekä tarkastettujen osavuosikatsaustietojen oikeellisuudesta. Tämä ei kuitenkaan saisi johtaa siihen, ettei osavuosikatsauksen lukijalle anneta riittävää ja oikeaa tietoa myös tehdyn tarkastuksen laajuudesta ja sisällöstä.

4.9.2 Raportointi muissa tilanteissa

Vaikka tavallisesti osavuosikatsauksen yleisluonteisesta tarkastuksesta annettava raportti ei ole julkinen dokumentti, tulisi tarkastuksen suorittaneen tilintarkastajan ainakin Yhdysvalloissa vaatia tarkastusraporttia liitteeksi siinä tapauksessa, kun toimeksiantaja antaa osakkeenomistajille tai jollekin muulle kolmannelle osapuolelle yleisluonteisesti tarkastettuja osavuosikatsaustietoja sisältävän tiedotteen tai muun dokumentin. Tarkastusraportti on liitettävä osavuosikatsaukseen myös silloin, kun katsaus on laadittu niin, että esimerkiksi sen sanamuodosta on helposti pääteltävissä katsauksen olevan yleisluonteisesti tarkastettu. (Carmichael & Benis 1993, 722.9)

Tilinpäätökseen vapaaehtoisesti liitettävien osavuosikatsaustietojen yleisluonteisesta tarkastuksesta ei tarvitse erikseen raportoida. Tällaiset tiedot on kuitenkin merkittävä selkeästi tilintarkastamattomiksi. (Carmichael & Benis 1993, 722.10)

4.9.3 Raportoinnin erityispiirteet Suomessa

AML luo Suomeen aivan omanlaisensa tilanteen osavuositarkastuksen tarkastuksen ja siitä raportoinnin suhteen. Ensinnäkin lain 2. luvun 5 §, jonka mukaan osavuositarkastukseen on liitettävä tilintarkastajan mahdolliset muistutukset ja huomautukset, on kansainvälisesti ainutlaatuinen. Edes Yhdysvalloissa ei edellytetä vastaavaa. Siellä huomautukset ja muistutukset on esitettävä toimeksiantajalle annettavassa tarkastusraportissa.

AML:n 2 luvun 6 §, joka edellyttää tilintarkastuskertomukseen liitettäväksi tilintarkastajan käsitystä osavuositarkastuksen säännöstenmukaisuudesta, merkitsee sekä jonkinasteisen tarkastuksen välttämättömyyttä että tarkastuksen eli review:n tulosten ainakin osittaista julkistamista. Myös tämä eroaa jo aiemmin kerrotun perusteella kansainvälisestä käytännöstä. (Palvi 1995, 9)

4.9.3.1 Osavuositarkastukseen liitettävät huomautukset ja muistutukset

Arvopaperimarkkinalain mukaan mikäli tilintarkastaja on tarkastanut osavuositarkastuksen, on hänen mahdolliset muistutuksensa ja huomautuksensa liitettävä tarkastukseen. AML ei kuitenkaan millään tavoin määrittele, mitä se tarkoittaa muistutuksilla ja huomautuksilla. Kyseiset termit on määritelty tilintarkastuslain 19-20 §:ssä, joiden mukaan tilintarkastuskertomuksessa on tehtävä muistutus, jos tarkastuksessa havaitaan hallituksen jäsenen, toimitusjohtajan tai hallintoneuvoston jäsenen syyllistyneen tekoon tai laiminlyöntiin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus, taikka jos hän muutoin on rikkonut yhteisölakia tai syyllistynyt yhtiöjärjestyksen tai yhtiösopimuksen vastaiseen toimintaan. Huomautuksilla tilintarkastuslaki taas tarkoittaa sellaisia tarkastuksessa esilletulleita seikkoja, joita ei esitetä

tilintarkastuskertomuksessa. Huomautukset merkitään tilintarkastuspöytäkirjaan, joka annetaan yhteisön hallinnosta ja toiminnan asianmukaisesta järjestämisestä vastuussa olevalle taholle.

Koska muistutukset esitetään tilintarkastuslain mukaan aina vasta tilintarkastuskertomuksessa, on AML:n säännös niiden liittamisestä osavuositarkastuksiin hyvin ristiriitainen. Tilintarkastajan huomautusten liittäminen osavuositarkastuksiin on sen sijaan mahdollista nykyisen lainsäädännön mukaan. Koska tilanne on tässä suhteessa Suomessa kansainvälisesti ainutlaatuinen, ei liene todennäköistä, että näin kuitenkaan tehtäisiin kovin vähin perustein. Myös se, että laki antaa tilintarkastajalle myös muita mahdollisuuksia informoida tarvittaessa myös osakkeenomistajia sekä muita osavuositarkastuksen lukijoita, vähentää todennäköisyyttä osavuositarkastukseen liitettävien huomautusten kaltaisten poikkeuksellisten keinojen käyttöön. Luoman (1994, 421) mukaan sellainen tilanne, jossa näin kuitenkin saatettaisiin menetellä on mahdollinen, mikäli tilintarkastajalla ja yhtiön johdolla on selvä, keskusteluin sovittamaton ristiriita esitetyn osavuositarkastuksen sisällöstä.

4.9.3.2 Tilintarkastuskertomuksessa esitettävä käsitys osavuositarkastuksista

Tilintarkastusalan kansainvälinen kattojärjestö IFAC (International Federation of Accountants) on antanut kansainvälisen suosituksen tilintarkastuskertomusten harmonisoimiseksi eri maissa kansainvälisten pääomamarkkinoiden tarpeita silmälläpitäen. Yhtenäisempi käytäntö on ollut tarpeen, koska yritysten omistuspohja on selvästi kansainvälistynyt, jolloin yhä harvemmat lukijat ovat ymmärtäneet tilintarkastuskertomusten kansallisten erityispiirteiden merkityksen. (Luoma 1994, 422)

Suomessa KHT-yhdistyksen 13.1.1995 hyväksymä tilintarkastuskertomusmalli noudattelee IFAC:n antamaa kansainvälistä suositusta. AML asettaa suomalaisten yritysten tilintarkastuskertomukset kuitenkin siinä suhteessa poikkeavaan asemaan, että se vaatii tilintarkastuskertomuksessa esitettäväksi tilintarkastajien käsityksen siitä, onko tilikauden aikana julkistettut osavuosikatsaukset laadittu niitä koskevien säännösten mukaisesti. KHT-yhdistyksen (1995, 70) mukaan säännöstä on tulkittava suppeasti, joten myös se suosittelee kansainvälisestä käytännöstä poiketen käsityksen sisällyttämistä tilintarkastuskertomukseen.

Arvopaperimarkkinalain mukainen osavuosikatsauksia koskeva lisäys tilintarkastuskertomukseen on saanut osakseen kovaa kritiikkiä. Esimerkiksi Luoma (1994, 422) pitää lisäystä lähinnä kansainvälistä lukijaa hämmentävänä, sillä tuskin vain sen perusteella voidaan suomalaisia osavuosikatsauksia pitää muita luotettavampina. Palvin (1995, 9) mukaan käsityksen esittäminen ei ole yhtiöiden eikä tilintarkastajien etujen mukaista, eikä se millään tavoin paranna sijoittajienkaan suojaa.

5 Tilintarkastajien kokemuksia osavuosikatsausten tarkastuksesta käytännössä

Kuten jo aiemmin tässäkin työssä on esitetty, periaatteessa osavuosikatsausten tarkastukseen soveltuvin tarkastusmuoto on yleisluonteinen tarkastus.

Käytännössä kuitenkin monet asiat saattavat puolustaa jonkin muun tasoisen tarkastuksen suorittamista. Yhtenä tämän työn tavoitteista onkin selvittää, kuinka osavuosikatsausten tarkastukset Suomessa käytännössä tehdään ja vastaavatko ne lainkaan sitä kokonaisuutta, jonka yleisluonteinen tarkastus käsittää.

Tarkastuksen sisältöä ja laajuutta on työssä selvitetty sen suorittajia eli tilintarkastajia haastatteleamalla. Haastateluisia valituilta neljältä KHT -

tilintarkastajalta kysyttiin samalla heidän mielipiteitään osavuosikatsauksen tarkastamisesta yleensä, sen tarpeellisuudesta sekä siihen liittyvistä AML:n säännöksistä ja KHT-yhdistyksen yleisluonteista tarkastusta koskevista suosituksista.

5.1 Haastatteluiden lähtökohdat

Haastatellut tilintarkastajat valittiin sillä perusteella, että kullakin heistä oli käytännön kokemusta osavuosikatsausten tarkastamisesta sekä riittävästi asiantuntemusta kommentoida perustellusti esimerkiksi AML:iin tai KHT-yhdistyksen suosituksiin liittyviä yksityiskohtia. Kukin haastatelluista oli eri tilintarkastustoimiston palveluksessa, jolloin jonkin tietyn yksittäisen toimiston omaksumat sisäiset toimintatavat ja -ohjeet eivät painoltaan vaikuttaneet ratkaisevasti saatuihin vastauksiin. Kaikki haastattelut tehtiin henkilökohtaisesti. Tällä haluttiin ennenkaikkea ehkäistä väärinkäsitykset sekä esitettyjen kysymysten että keskeisten käsitteiden osalta.

Haastatteluissa esitetyt kysymykset (Liite 5) oli muotoiltu siten, että ne toimisivat lähinnä runkona haastatteluille. Ne eivät olleet, eikä niiden ollut tarkoituskaan olla loppuun asti muotoiltuja, yhdellä sanalla vastattavia valmiita kysymyksiä, vaan niiden tarkoituksena oli lähinnä herättää kysymyksiä ja ajatuksia sekä toimia runkona haastatteluille. Haastatteluista muotoutui näin melko vapaamuotoisia keskusteluita, mikä osaltaan edesauttoi monien sellaistenkin asioiden ja mielipiteiden esilletuloa, jotka muutoin olisivat saattaneet jäädä huomiotta. Haastatteluiden vapaamuotoisuuden aiheuttamien väärinkäsitys- ja tulkintavirhemahdollisuuksien minimoimiseksi käydyt keskustelut nauhoitettiin.

5.2 Tilintarkastajien mielipiteitä osavuositarkastuksen tarpeellisuudesta

Haastattelujen kannalta olennaista oli aluksi selvittää haastateltujen tilintarkastajien asenteet tarkastusta kohtaan, sillä vahvat ennakkosenteet suuntaan jos toiseenkin voivat vaikuttaa paljonkin haastattelujen kulkuun. Samoin ne luonnollisesti heijastuvat vastauksissa muihin kysymyksiin. Esimerkiksi tarkastusta täysin turhana ja ylimääräisenä vaivana pitävä tilintarkastaja suorittaa osavuositarkastuksen tarkastuksen varmasti suppeammin kuin tarkastuksen hyödyllisyyteen uskova tarkastaja.

Tehdyissä haastatteluissa kysymys osavuositarkastuksen tarkastuksen tarpeellisuudesta oli jaettu kolmeen osaan. Ensinnäkin haastatelluilta tilintarkastajilta haluttiin perusteltua mielipidettä tarkastuksen hyödyllisyydestä yleensä. Perusteluilla tässä yhteydessä tarkoitettiin tarkastuksen hyötyjä eri kohderyhmien kannalta. Samoin heiltä kysyttiin mielipidettä siitä, minkä laajuisen tarkastuksen he kokivat tarpeelliseksi tai riittäväksi sekä kuinka onnistuneena he pitivät osavuositarkastuksen tarkastamista koskevaa lainsäädäntöä Suomessa.

5.2.1 Tarkastuksen tarpeellisuus ja kohderyhmät

Suomessa AML:n lähtökohtana on se, että osavuositarkastuksen ja ennenkaikkea niiden tarkastuksen ensisijainen kohderyhmä on sijoittaja. Se ei kuitenkaan täsmennä sitä, tarkoittaako se sijoittajalla vain potentiaalisia omistajia vai sisältääkö sen sijoittaja - käsite myös osakkeenomistajan. Haastatelluista tilintarkastajista kaksi näki tarkastuksen ensisijaisena kohderyhmänä ja hyödyntäjänä nimenomaan potentiaalisen sijoittajan. Yksi katsoi tarkastuksen taas hyödyttävän eniten osakkeenomistajia. Yhden haastatellun mielestä

osavuositarkastuksen tarkastuksella on aivan samat kohderyhmät kuin tilintarkastuksellakin, sillä osavuositarkastuksen tarkastus on hänen mukaansa vain osa vuoden aikana suoritettavaa lakisääteistä tilintarkastusta.

Vaikka yksi haastatelluista pitikin osakkeenomistajia osavuositarkastuksen tarkastuksen tärkeimpinä hyödyntäjinä, ei hänkään perustellut tarkastuksen tarpeellisuutta ns. agenttiteorian mukaisesti. Tilintarkastajan ei näin ollen katsottu tarkastavan osavuositarkastuksia osakkeenomistajien edustajana, eikä hänen ensisijaisena tehtävänä pidetty sen valvomista, että yrityksen johto antaa osavuositarkastuksissa oikeaa ja riittävä tietoa (Koskela 1990, 4-5). Sen sijaan kaikki haastatellut tukeutuivat tarkastuksen tarpeellisuutta perustellessaan ns. informaatioteoriaan. Teorian mukaisesti se, että tilintarkastajat käyvät osavuositarkastuksen tiedot läpi edes jossain määrin, riittää parantamaan osavuositarkastuksen tasoa ja luotettavuutta, ja auttaa siten lukijoita osavuositarkastuksen sisältämän informaation pohjalta tehtävissä päätelmissä ja päätöksissä.

Täysin varauksettomasti haastatellut tilintarkastajat eivät kuitenkaan suhtautuneet osavuositarkastusten tarkastusten tarpeellisuuteen. Suurin osa esiintulleista osavuositarkastusten tarkastuksen aiheuttamista negatiivisista vaikutuksista liittyi tosin lainsäädäntöön ja sen aiheuttamiin epäselvyyksiin, joita käsitellään myöhemmin. Yksi tilintarkastajista näki kuitenkin osavuositarkastusten tarkastamisessa myös muita haittapuolia. Ennenkaikkea hän piti huonona kehityksenä sitä, että samaan aikaan kun osavuositarkastusten sekä lakisääteinen että vapaaehtoinen tarkastus on yleistynyt, on myös yritysten muu tiedonantovelvollisuus laajentunut, mikä on merkinnyt huomattavaa lisäystä tilintarkastajien tekemän työn määrään. Samoin tämä on lisännyt merkittävästi tilintarkastuksesta aiheutuvia yrityksen kustannuksia. Mikäli kehitys jatkuu

samansuuntaisena, voi edessä hänen mukaansa olla sellainen tilanne, että Suomessa perinteisesti hyvin kattava tilikauden aikana suoritettava lakisääteinen hallinnon tarkastus kärsii lisääntyneiden muiden velvoitteiden, kuten osavuositarkastuksen tarkastusten takia. Vielä toistaiseksi hän kuitenkin piti osavuositarkastusten tarkastuksista saatavaa kustannus - hyötysuhdetta positiivisena.

5.2.2 Tarkastuksen riittävä laajuus

Kirjallisuudessa on melko yksimielisesti päädytty siihen johtopäätökseen, että osavuositarkastuksia ei kannata tarkastaa samassa laajuudessa kuin tilinpäätöksiä. Monessa maassa, kuten USA:ssa ja Ruotsissa, on yleisluonteista tarkastusta pidetty niin selkeästi sopivimpana osavuositarkastusten tarkastusmuotona, että sitä on avoimesti suositeltu. Suomessa näin ei ainakaan vielä toistaiseksi ole tehty, mikä osaltaan herättää epäilyksiä, ettei yleisluonteinen tarkastus syystä tai toisesta soveltuisikaan suomalaisten osavuositarkastusten tarkastamiseen. Tämän takia haastatelluilta tilintarkastajilta kysyttiin, minkä laajuisena osavuositarkastusten tarkastus tulisi heidän mielestään suorittaa, ja voiko joissain yhteyksissä olla perusteltua joko suorittaa täydellisen tilintarkastuksen laajuinen tarkastus tai jättää tarkastus jopa kokonaan suorittamatta.

Kaikki haastatellut tilintarkastajat olivat sitä mieltä, ettei osavuositarkastuksia ole tarpeen tarkastaa yleisluonteista tarkastusta laajemmin ilman erityistä syytä. Tällaisina erityisinä syinä tilintarkastajat pitivät lähinnä asiakkaan nimenomaista vaatimusta laajemmasta tarkastuksesta, sekä tarkastajan erittäin suurta epäilystä siitä, että julkistettavaksi aiottu osavuositarkastus on jollain olennaisella tapaa virheellinen. Kukaan tilintarkastajista ei ollut tietävästi ainakaan toistaiseksi tarkastanut osavuositarkastuksia yleisluonteista tarkastusta laajemmin, eikä

yksikään heistä pitänyt sitä jatkossakaan kovin todennäköisenä. Kolme haastatelluista tilintarkastajista piti jopa yleisluonteista tarkastusta monissa tapauksissa tarpeettoman laajana sen tuomaan hyötyyn nähden.

Yleisluonteisen tarkastuksen etuja esimerkiksi täydellisen tilintarkastuksen laajuiseen tarkastukseen verrattuna haastatellut perustelivat monin eri tavoin. Yleisin perustelu yleisluonteisen tai jopa sitä suppeamman tarkastuksen puolesta oli se, ettei laki tai mikään muukaan vastaavan tasoinen säännös edellytä osavuosikatsauksen tarkastuksen olevan sen laajempi. Toinen yleinen perustelu yleisluonteisen tarkastuksen puolesta oli kansainvälisen käytännön mukainen toiminta. Suomalaisten kansainvälisten yritysten osavuosikatsausten tarkastamisessa on tärkeää noudattaa samaa käytäntöä kuin muissakin kansainvälisillä pääomamarkkinoilla toimivissa yrityksissä. Yleisluonteisen tai sitä suppeamman tarkastuksen etuina haastatellut pitivät myös sen vaatimia vähäisiä resursseja, kuten aikaa ja tarkastusaineistoa sekä asiakkaalle aiheutuvia vähäisiä kustannuksia verrattuna tilintarkastuksen laajuiseen kokonaisuuteen.

Vain yksi haastatelluista sanoi suoraan, että kun yritykset parhaimmillaan julkaisevat nykyisin jopa neljä osavuosikatsauksen tapaista raporttia tai välitilinpäätöstä, on niiden jokaisen tarkastuksesta saatava hyöty hyvin kyseenalainen. Näin ollen jotkut julkistettavista osavuosikatsauksista voisivat hyvinkin olla kokonaan tarkastamattomia. Myös muiden haastateltujen antamista vastauksista oli tulkittavissa samansuuntaisia mielipiteitä, mutta kaikki totesivat kuitenkin lainsäätäjän selvästi edellyttävän ainakin jonkinasteista tarkastuksen suorittamista.

5.2.3 Jälkikäteisen tarkastuksen hyödyllisyys

Suomessa arvopaperimarkkinalaki antaa mahdollisuuden siihen, että tilikauden aikana julkistetut osavuositarkastukset tarkastettaisiin vasta tilikauden päättymisen jälkeen. Tämä mahdollisuus herättää kysymyksen siitä, toteutuuko näin sekä AML:n että haastateltujen tilintarkastajien käsitysten mukainen osavuositarkastuksen tarkastuksen ensisijainen tarkoitus auttaa sijoittajia perusteltujen sijoituspäätösten tekemisessä. Osavuositarkastuksiin perustuvat sijoituspäätöksethän tehdään toki tilikauden aikana heti osavuositarkastuksen ilmestyttyä, eikä vasta tilikauden päättymisen jälkeen. Tilikauden jälkeen sijoittajien käytettävissä on sitäpaitsi myös osavuositarkastuksia paljon laajemman ja tarkemman tilinpäätöksen sisältämät koko vuoden kattavat tiedot.

Haastatellut tilintarkastajat olivat hyvin yksimielisesti ja jyrkästi jälkikäteistä tarkastusta vastaan. Samoin kaikki pitivät sitä hyvin epätodennäköisenä. Yksi tilintarkastajista totesi, että mikäli osavuositarkastukset syystä tai toisesta jäivät tilikauden aikana tarkastamatta, niin niitä tuskin tullaan tarkastamaan lainkaan. Toisen mukaan taas tarkastus on lain mukaisesti joka tapauksessa aina suoritettava, vaikka jälkikäteen tilinpäätöksen yhteydessä tehtynä se ei hyödyttäisikään ketään.

5.3 Tilintarkastajien näkemyksiä arvopaperimarkkinalain osavuositarkastusta ja sen tarkastusta koskevista säädöksistä

Kuten jo aiemmin tässä työssä on useaan otteeseen mainittu, AML:n 2. luvun 5. ja 6.§ aiheuttavat Suomeen monessakin suhteessa hyvin poikkeavan tilanteen. Ensinnäkin lain edellyttämä tilintarkastuskertomuksessa esitettävä tilintarkastajan lausunto tilikauden aikana julkistetuista osavuositarkastuksista on

maailmanlaajuisesti ainutlaatuinen. Samoin osavuositarkastusten tarkastusvelvoitetta, joka Suomessa kyseisestä lausunnosta käytännössä seuraa, ei liene juurikaan muualla maailmassa. Myös AML:n edellyttämien, osavuositarkastuksiin liitettävien tilintarkastajan mahdollisten huomautusten ja muistutusten on katsottu olevan sekä kansainvälisesti että Suomen muuhun lainsäädäntöön verrattuna sangen poikkeuksellisia ja osin jopa ristiriitaisia.

Ristiriitaisena on pidetty myös lain vaatimusta siitä, että osavuositarkastus on laadittava hyvän kirjanpitolain mukaisesti ja että sen on sisällettävä oikeat ja riittävät tiedot. Vaikka asia käsittelee lähinnä itse osavuositarkastusta ja sen sisältöä, on se välillisesti hyvinkin olennainen myös osavuositarkastuksen tarkastuksen kannalta.

5.3.1 Tarkastuksen pakollisuus ja jälkikäteinen lausuma

Tällä hetkellä osavuositarkastuksen tarkastuksen käsittely on Suomen lainsäädännössä hyvin ristiriitainen: laissa ei eksplisiittisesti sanota, että osavuositarkastukset on tarkastettava, mutta käytännössä jonkin asteinen tarkastus on välttämätön. Tämä tuntui sopivan yhtä lukuunottamatta kaikille haastatetuille tilintarkastajille. Eri mieltä ollut tilintarkastaja katsoi, että tarkastuksesta tulisi olla selkeä säännös joko sen puolesta tai sitä vastaan. Kukaan haastatetuista ei kuitenkaan ollut tyytyväinen siihen tapaan, miten arvopaperimarkkinalaissa tarkastusvelvoite on ikäänkuin kätkeytyä tilintarkastuskertomuksessa esitettävään jälkikäteisen lausuman muotoon.

Arvopaperimarkkinalain vaatimus tilintarkastuskertomuksessa esitettävästä tilintarkastajan käsityksestä tilikauden aikana julkaistujen osavuositarkastusten säännöstenmukaisuudesta osoittautuikin haastatteluissa selvästi suurimmaksi

epäkohdaksi, joka tällä hetkellä Suomessa liittyy osavuositarkastusten tarkastamiseen. Kaikki haastatellut tilintarkastajat painottivat vahvasti ja moneen otteeseen kyseisen säännöksen heikkouksia. Sen ei katsottu tuovan mitään olennaista lisäinformaatiota tilintarkastuskertomusten sisältöön. Jälkikäteisellä lausumalla ei tilintarkastajien mukaan voi myöskään olla enää vaikutusta osavuositarkastusten, saatika niiden perusteella tehtyjen arvioiden tai sijoituspäätösten sisältöön.

Tarpeellisuuden sijasta AML:n vaatimus jälkikäteisestä lausumasta tilintarkastuskertomuksessa koettiin jopa harhaanjohtavaksi informaatioksi. Säännöstä pidettiin paitsi turhana, myös hämmennystä ja epäluuloa aiheuttavana, ja sen katsottiin asettavan suomalaiset yritykset eriarvoiseen asemaan muiden kansainvälisten yritysten kanssa. Näin siksi, että säännös on kansainvälisesti ainutlaatuinen ja osavuositarkastusten lukijat ovat yhä useammin ulkomaalaisia sijoittajia, jotka eivät aina ole perillä kaikista kansallisen lainsäädännön erikoisuuksista.

5.3.2 Huomautukset ja muistutukset osavuositarkastuksessa

Arvopaperimarkkinalaki vaatii, että julkistettavaan osavuositarkastukseen on liitettävä tilintarkastajan mahdolliset huomautukset ja muistutukset, mikäli hän on tarkastanut katsauksen. Alunperin tehdyissä haastatteluissa oli tarkoituksena vain kartoittaa tilintarkastajien mielipiteitä kyseisestä säädöksestä ja sen tarkoituksenmukaisuudesta. Itse haastatteluissa melko keskeiseksi kysymykseksi nousi kuitenkin kyseisen lainkohdan epä johdonmukaisuus muun lainsäädännön, etenkin tilintarkastuslain kanssa. Tilintarkastuslain 19 § näet yhdistää muistutus - käsitteen melko selkeästi tilintarkastuskertomukseen. TilintL 20 §:n mukaan taas tilintarkastajan esittämiä huomautuksia ei ole lainkaan tarkoitettu julkistettavaksi.

Haastatelluista tilintarkastajista kolme otti kantaa AML:n ja TilintL:n käsitteiden väliseen epäjohdonmukaisuuteen. Heistä kaikki pitivät huomautuksia ja muistutuksia lähtökohtaisesti tilintarkastuskertomusasioina. Kuitenkin heidän suhtautumisensa asiaan vaihteli melkoisesti. Yksi tilintarkastajista oli hyvin selkeästi sitä mieltä, että huomautusten ja muistutusten paikka ja niitä koskevan arvioinnin aika on TilintL:n mukaisesti vasta tilintarkastuskertomuksessa tilikauden jälkeen, joten AML:n säännös on tältä osin täysin tarpeeton ja turha. Toisen mielestä TilintL:n säädökset ovat tulkittavissa siten, että etenkin muistutukset ovat kaikesta huolimatta analogisesti hyväksyttäviä ja täten teoriassa mahdollisia myös tilikauden aikana osavuositarkastusten yhteydessä. Sen sijaan huomautusten osalta hän piti AML:n säädöstä ristiriitaisena ja huonona, koska huomautuksia ei TilintL:n mukaisesti ole missään muussakaan yhteydessä julkistettava. Kolmas haastatelluista oli sitä mieltä, että AML:n ja TilintL:n huomautus- ja muistutus- käsitteitä ei tule ymmärtää keskenään samansisältöisinä. Hänen mukaansa AML:a laadittaessa kyseiset käsitteet on vain lainattu TilintL:sta ajattelematta sitä, etteivät ne sellaisenaan sovellu AML:iin. Näin ollen TilintL:a sekä sen määritelmiä huomautuksista ja muistutuksista on AML:n yhteydessä tulkittava hyvin laveasti, ottaen ennenkaikkea huomioon sen, mitä lainsäätäjä todennäköisesti on käsitteillä tässä yhteydessä tarkoittanut. Tällöin huomautusten ja muistutusten liittämistä osavuositarkastukseen voi hänen mukaansa periaatteessa pitää hyväksyttävänä ja mahdollisena.

Vaikka kaksi haastatelluista tilintarkastajista pitikin huomautusten ja muistutusten liittämistä osavuositarkastukseen periaatteessa ainakin osittain mahdollisena, ei kukaan pitänyt kyseistä AML:n säädöstä onnistuneena. Kritiikki kohdistui kuitenkin lähinnä huomautuksen ja muistutuksen käsitteisiin, eikä niinkään

kyseisen säädöksen asiasisältöön. Itseasiassa asiasisällöltään säädöstä pidettiin melko vähämerkityksellisenä, sillä yksikään tilintarkastajista ei pitänyt huomautusten tai muistutusten liittämistä osavuositarkastukseen kovin todennäköisenä. Syyt tähän ovat analogiset tilintarkastuksen ja tilintarkastuskertomuksen kanssa. Osavuositarkastuksen tarkastuksen kuuluu varsinaisen tilintarkastuksen tavoin olla mahdollisimman pitkälle ennaltaehkäisevää tarkastusta. Mikäli tarkastuksen aikana katsauksessa havaitaan puutteita tai virheitä, niistä informoidaan yrityksen johtoa mahdollisimman nopeasti, jotta virheelliset tiedot voitaisiin korjata ennen katsauksen julkistamista. Tällä pyritään siihen, että julkistettava tieto olisi oikeaa ja että tarkastuksesta voitaisiin antaa puhdas tarkastuskertomus. Koska näin ollen lähes poikkeuksetta kaikki muistutuksen tai huomautuksen arvoiset virheet ja puutteet korjataan ennen kuin osavuositarkastus julkistetaan, jää AML:n huomautuksia ja muistutuksia koskeva säädös haastateltujen tilintarkastajien mukaan vaille suurempaa käytännön merkitystä.

5.3.3 Oikeiden ja riittävien tietojen käsite osavuositarkastuksessa

Käsite ”oikeat ja riittävät tiedot” on perinteisesti liitetty kirjanpitolakiin ja tilinpäätökseen. Näin ollen ei ollut ihme, että käsitteen sisällyttäminen AML:iin ja sen säädöksiin osavuositarkastuksista herätti haastatelluissa tilintarkastajissa paljon kommentteja. Enimmäkseen kommentit koskivat sitä, kuinka oikeat ja riittävät tiedot tulisi osavuositarkastuksen yhteydessä ymmärtää sekä sitä, sopiiko käsite lainkaan AML:iin sekä osavuositarkastukseen. Vähemmälle huomiolle jäivät asian käytännön vaikutukset, sillä yksikään tilintarkastajista ei uskonut sen suoranaisesti vaikuttavan tarkastustyöhön tai osavuositarkastuksen sisältöön.

Vain yksi haastatelluista tilintarkastajista oli jyrkästi sitä mieltä, että AML:n viittaus oikeisiin ja riittäviin tietoihin on niin huono, että se tulisi ehdottomasti poistaa. Perusteluksi tälle hän sanoi, että osavuositarkastus ei voi antaa oikeita ja riittäviä tietoja siinä laajuudessa kuin käsite on muualla lainsäädännössä määritelty ja millaisena se tavallisesti ymmärretään. Sen sijaan osavuositarkastus voi antaa korkeintaan rajoitetusti määrätyt tiedot, mikä ei sisällöllisesti vastaa lähellekään oikeita ja riittäviä tietoja.

Muut haastatellut eivät suhtautuneet asiaan aivan yhtä kielteisesti, joskaan kukaan ei pitänyt AML:n viittausta oikeisiin ja riittäviin tietoihin osavuositarkastuksissa erityisen onnistuneena ratkaisuna. Kaksi heistä korosti sitä, että oikeat ja riittävät tiedot tulisi ymmärtää sellaisena kokonaisuutena kuin voimassa oleva, kulloiseenkin tilanteeseen sovellettava lainsäädäntö vaatii. Näin ollen osavuositarkastuksessa vaadittavat oikeat ja riittävät tiedot on määritelty AML:ssa, VM:n päätöksessä sekä KILA:n yleisohjeessa. Mikäli osavuositarkastusten sisällölle ei olisi annettu tarkempia ohjeistuksia ja vaatimuksia, voisi heidän mukaansa tällöin oikeiden ja riittävien tietojen määrittely muodostua ongelmaksi.

Yksi tilintarkastajista sanoi, että hänen mielestään osavuositarkastusten tulisi olla laadittu samojen pääperiaatteiden mukaan kuin tilinpäätöksetkin; Niiden tavoitteet ovat jotakuinkin samat, mutta laajuus ja tarkkuus erottavat ne toisistaan. Osavuositarkastukseen tulisi näin ollen periaatteessa soveltua aivan sama oikeiden ja riittävien tietojen käsite kuin tilinpäätökseenkin. Silti AML:n sisältämää käsittettä ei tulisi hänen mukaansa hyväksyä täysin varauksettomasti.

5.4 Osavuositarkastuksen tarkastus käytännössä

Aiemmin tässä työssä on käsitelty melko laajasti sitä, kuinka osavuositarkastukset tulisi tarkastaa sekä kuinka ja kenelle tarkastuksesta tulisi raportoida.

Valitettavasti lähteenä käytetty materiaali on ollut pääosin ulkomaista, lähinnä amerikkalaista, koska Suomessa aiheesta on keskusteltu ja kirjoitettu vielä toistaiseksi varsin vähän. Tämän takia tehtyjen haastattelujen ehkäpä tärkein tavoite oli saada selville, vastaako suomalainen osavuositarkastuksen tarkastus SAS 71:n mukaista osavuositarkastuksen yleisluonteista tarkastusta vai tarkastetaanko osavuositarkastukset täällä kenties jollain muulla tavoin.

5.4.1 Toimeksiannon luonne

Tarkastusprosessi, niin tilintarkastuksen kuin osavuositarkastuksenkin osalta, alkaa aina toimeksiannosta. Teoriassa osavuositarkastuksen tarkastuksen tulisi olla aina erillinen toimeksianto. Tehdyissä haastatteluissa kuitenkin paljastui yllättäen se, ettei käytännössä näin läheskään aina ole. Yllättävää ei ehkä niinkään olisi ollut se, jos kaikki haastatellut tilintarkastajat olisivat vastanneet osavuositarkastuksen tarkastuksen kuuluvan osana lakisääteiseen jatkuvaan tilintarkastusprosessiin. Tällöin vastaukset olisi voinut tulkita siten, että Suomessa joko lainsäädäntö tai käytännön seikat selkeästi puoltavat tällaisen käytännön soveltamista. Sen sijaan yllättävää oli se, että vastaukset jakautuivat selkeästi kahtia. Kaksi tilintarkastajista piti teorian mukaista käytäntöä erillisestä toimeksiannosta ja erillisestä sopimuksesta oikeana menettelytapana, kun taas toiset olivat sitä mieltä, että vain erityistapauksissa osavuositarkastuksen tarkastus on tarpeen suorittaa erillistoimeksiantona.

Erillistoimeksiantoja puoltaneet tilintarkastajat perustelivat kantansa vedoten sekä lakiin että kustannussyihin. Ensinnäkään TilintL ei pidä osavuositarkastuksen tarkastusta osana lakisääteistä tilintarkastusprosessia. Sen sijaan AML:ssa osavuositarkastuksen tarkastus on määritelty selvästi erilliseksi toimeksiannoksi. Näin ollen osavuositarkastuksen tarkastus ei voi olla vain osa lakisääteistä tilintarkastusta, vaan siitä on aina tehtävä erillinen sopimus. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, etteikö itse osavuositarkastuksen tarkastuksessa voisi hyväksikäyttää lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä saatuja tietoja tai päinvastoin. Erillistä toimeksiantoa ja sopimusta perusteltiin myös sillä, että koska osavuositarkastuksen tarkastus tuo aina sekä tarkastajalle, että tarkastettavalle lisäkustannuksia, on tarkastuksesta, sen laajuudesta sekä sisällöstä, syytä sopia erikseen. Näin pystytään välttämään suuret kustannuserimielisyydet, sillä kumpikin osapuoli on selkeästi tietoinen siitä, mitä toimeksiannon tulee pitää sisällään ja mistä toimeksiantaja on sitoutunut maksamaan.

Tilintarkastajat, jotka pitivät osavuositarkastuksen tarkastusta osana lakisääteistä jatkuvaa tilintarkastusta, eivät sen tarkemmin perustelleet mielipiteitään. Toinen heistä kuitenkin tarkensi kantaansa siten, että osavuositarkastuksen tarkastus kuuluu automaattisesti lakisääteiseen tilintarkastukseen nimenomaan pörssiyrityksissä, joilta laki tarkastusta selkeästi vaatii. Sen sijaan mikäli joku pörssin ulkopuolinen yritys haluaa jostain syystä julkistaa ja tarkastuttaa oman osavuositarkastuksensa, on tällöin kysymyksessä erillinen toimeksianto, josta tulee selkeästi sopia erikseen. Pörssiyrityksissä lakisääteinen tilintarkastus rytmitetään hänen mukaansa siten, että osavuositarkastuksen tarkastukset sopivat siihen aikataulullisesti ja tukevat samalla varsinaisen tilintarkastuksen päämääriä sekä tavoitteita.

Vaikka osa haastatelluista olikin sitä mieltä, että osavuositarkastusten tarkastuksesta ei tarvitse tehdä varsinaisesti erillistä sopimusta, pitivät myös he tärkeänä sitä, että jo ennen tarkastuksen alkua sekä tarkastaja että tarkastettava ymmärtävät samoin tehtävän tarkastuksen luonteen ja sisällön.

5.4.2 Tarkastuksen laajuus käytännössä

Kirjallisuudessa on hyvin yksiselitteisesti todettu yleisluonteisen tarkastuksen olevan laajuudeltaan kaikkein soveltuvin osavuositarkastuksen tarkastukseen. Samoin kansainvälinen suuntaus on selvästi ollut se, että mikäli osavuositarkastukset tarkastetaan, on tarkastus korkeintaan yleisluonteinen. Tämä tuntui pitävän paikkaansa tehtyjen haastattelujen perusteella myös Suomessa.

Kaikkien haastateltujen tilintarkastajien mielestä osavuositarkastuksen tarkastuksen laajuus määräytyy aina kulloisenkin tapauksen ja toimeksiannon mukaan. Käytännössä osavuositarkastukset tilintarkastajien mukaan useimmiten tarkastetaan lähinnä yleisluonteisesti, joskin osa heistä totesi tarkastuksen olevan usein vielä yleisluonteista tarkastustakin suppeamman. Esimerkiksi konserniyhtiöissä tilanne voi yhden haastatellun mukaan olla hyvinkin se, että tarkastus painottuu selvästi tytäryhtiöihin, jolloin koko konsernin tasoinen osavuositarkastusten tarkastus usein jää kovin suppeaksi.

Kaikki haastatellut tilintarkastajat pitivät varsinaisen tilintarkastuksen laajuista osavuositarkastusten tarkastusta erittäin epätodennäköisenä ja harvinaisena. Yhtä harvinaisena tilintarkastajat pitivät sitä, että osavuositarkastuksen tarkastus voisi rajoittua joskus pelkästään valmiin katsauksen läpilukemiseen ja hyväksynnän antamiseen. Näin ei ainakaan kukaan haastatelluista tiennyt vielä menetellyn.

5.4.3 Käytännön tarkastustoimenpiteet

Yleisellä tasolla haastatellut tilintarkastajat olivat selvästi sitä mieltä, että osavuositarkastuksen tarkastus käytännössä Suomessa vastaa lähinnä yleisluonteista tarkastusta. Yleisluonteisen tarkastuksen käsite on kuitenkin ollut ainakin toistaiseksi Suomessa varsin selkiytymätön, joten kun osavuositarkastuksen yleisluonteisesta tarkastuksesta puhutaan yleisellä tasolla, ei tarkastuksen todellisista käytännön toimenpiteistä voi vielä tehdä juuri mitään johtopäätöksiä. Tämän takia haastatteluissa käytiinkin vielä selvästi yksityiskohtaisemmin läpi kaikki ne toimenpiteet, jotka haastateltujen tilintarkastajien mielestä kuuluivat siihen kokonaisuuteen, jonka suomalainen osavuositarkastuksen tarkastus käytännössä muodostaa.

5.4.3.1 Toimeksiantokirje suomalaisessa osavuositarkastuksen tarkastuksessa

Kuten jo aiemmin on esitetty, kaksi haastatelluista tilintarkastajista ei pitänyt osavuositarkastuksen tarkastusta varsinaisesta lakisääteisestä tilintarkastuksesta erillään olevana kokonaisuutena. Vastaavasti loput haastatelluista tilintarkastajista olivat sitä mieltä, että osavuositarkastuksen tarkastus on erillinen toimeksianto ja näin ollen siitä tulee tehdä myös erillinen sopimus. Karkeasti sama kahtiajako toistui myös siinä, että vain kaksi haastatelluista piti toimeksiantokirjettä yhtenä mahdollisena, joskaan ei välttämättä kovin yleisenä osavuositarkastuksen tarkastusprosessiin kuuluvana toimenpiteenä. Hekin tosin sanoivat, että usein toimeksiantokirjettä ei tarvita, vaan tarkastustoimeksiannon yksityiskohdista sovitaan pelkästään suullisesti.

On selvää, että ne tilintarkastajista, jotka eivät mieltäneet osavuositarkastuksen tarkastusta omaksi toimeksiannokseen, eivät myöskään pitäneet

toimeksiantokirjettä osana osavuositarkastusten tarkastusprosessia. Tosin toinen heistä totesi, että osavuositarkastusten tarkastus voi sisältyä joko eksplisiittisesti tai implisiittisesti lakisääteisen tilintarkastuksen yhteydessä tehtyyn toimeksiantokirjeeseen.

5.4.3.2 Asiakkaan liiketoiminnan tunteminen osana osavuositarkastuksen tarkastusta

Kaikki haastatellut tilintarkastajat lähtivät siitä perusolettamuksesta, että osavuositarkastukset tarkastaa yhtiön lakisääteinen tilintarkastaja. Tämän oletuksen pohjalta jokainen haastatelluista sanoi, ettei yleiskäsityksen muodostaminen asiakkaan liiketoiminnasta liity varsinaisesti osavuositarkastuksen tarkastukseen, vaan tilintarkastajalla tulee olla yleiskäsitys jo ennestään. Yhden tilintarkastajista mukaan itse tilintarkastusprosessi lähtee vuosittain nimenomaan siitä, että tarkastaja toteaa asiakkaan liiketoiminnassa mahdollisesti tapahtuneet muutokset. Mikäli jostain syystä osavuositarkastuksen tarkastaa joku muu kuin yhtiön lakisääteinen tilintarkastaja, eikä hänellä ennestään ole tuntemusta tarkastettavasta yrityksestä ja sen liiketoiminnasta, tulee hänen tällöin haastateltujen tilintarkastajien mielestä ehdottomasti tutustua yritykseen ennen tarkastuksen aloittamista.

5.4.3.3 Laskentaperiaatteiden selvittäminen

Tarkastettavan yrityksen laskentaperiaatteiden sekä niiden soveltamisen ja jatkuvuuden selvittämistä on teoriassa pidetty yhtenä keskeisimmistä osavuositarkastuksen tarkastukseen liittyvistä toimenpiteistä. Samaa mieltä olivat yhtä poikkeusta lukuunottamatta myös kaikki haastatellut tilintarkastajat. Poikkeava mielipide ei tosin johtunut siitä, etteikö kyseinen tilintarkastaja olisi

pitänyt laskentaperiaatteiden selvittämiseen liittyviä toimenpiteitä tärkeinä, vaan lähinnä hän katsoi niiden liittyvän enemmän vuositilintarkastukseen kuin osavuosikatsauksen tarkastukseen.

5.4.3.4 Johdon ja laskentahenkilöstön kanssa käytävät keskustelut

Yksi osavuosikatsauksen tarkastuksen käytännön painopistealueista ovat tarkastettavan yrityksen johdon sekä osavuosikatsauksen laatimiseen osallistuneiden henkilöiden kanssa käytävät keskustelut. Kaikki haastatellut tilintarkastajat nimittäin pitivät tätä tarkastuksen osa-aluetta analyyttisen aineistotarkastuksen ja laskentaperiaatteiden selvittämisen ohella kaikkein keskeisimpänä osavuosikatsauksen tarkastukseen sisältyvänä toimenpiteenä.

Tehtyjen haastattelujen perusteella osavuosikatsauksen tarkastukseen liittyvien johdon ja laskentahenkilöstön kanssa käytävien keskustelujen ei välttämättä tarvitse olla muodollisia kokouksia tai neuvotteluita. Usein pelkkä vapaamuotoinen keskustelu riittää selvittämään tarvittavat asiat, kuten onko osavuosikatsauksen laatimisessa noudatettu hyvää kirjanpitositotapaa tai onko yrityksen laskentaperiaatteissa tai liiketoiminnassa tapahtunut olennaisia muutoksia joko katsauskaudella tai sen jälkeen. Luonnollisesti yksi johdon ja laskentahenkilöstön kanssa käytävien keskustelujen olennaisimmista funktioista on myös niiden kysymysten ja epäselvyyksien selvittäminen, jotka ovat syntyneet muiden tarkastustoimenpiteiden yhteydessä.

5.4.3.5 Analyyttisen tarkastuksen merkitys käytännössä

Kaikki haastatellut tilintarkastajat kertoivat analyyttisen aineistotarkastuksen olevan keskeinen osa osavuosikatsauksen tarkastusta. Kahden haastatellun

mukaan osavuosikatsausten tarkastus käytännössä painottuu pitkälti juuri katsauksen sisältämien lukujen vertailuun edellisen tilikauden vastaavan katsauskauden lukuihin sekä ennusteisiin. Vaikka analyttinen tarkastus onkin suhteellisesti hyvin tärkeä osa osavuosikatsauksen tarkastusta, ei kuitenkaan edes se haastateltujen tilintarkastajien mukaan absoluuttisesti vastaa määrältään tai tarkkuudeltaan varsinaisen tilintarkastuksen yhteydessä tehtävää analyttistä vertailua.

5.4.3.6 Pöytäkirjoihin ja muuhun kirjalliseen materiaaliin tutustuminen

Periaatteessa osavuosikatsauksen tarkastuksen yhteydessä tilintarkastajien tulisi käydä läpi melko paljon kirjallista materiaalia, kuten katsauskauden aikaiset hallituksen, hallintoneuvoston sekä muiden vastaavien toimielinten kokousten pöytäkirjat. Ainakin tehtyjen haastattelujen perusteella pöytäkirjat käydäänkin huolellisesti läpi, mutta näin tehdään kahden vastaajan mukaan siitä huolimatta, julkistaako tarkastettava yritys osavuosikatsauksen, ja tarkastetaanko mahdollisesti julkistettavaa osavuosikatsausta vai ei. Näin ollen heidän mielestään pöytäkirjoihin tutustumista ei voi tavallisesti pitää nimenomaisesti juuri osavuosikatsauksen tarkastukseen kuuluvana toimenpiteenä. Vain siinä poikkeustapauksessa, että osavuosikatsaukset tarkastaa joku muu kuin yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja, on hänen erikseen osavuosikatsaukseen liittyen syytä tutustua katsauskauden pöytäkirjoihin.

Kahden haastatellun mukaan pöytäkirjoihin tutustuminen kuuluu taas hyvin olennaisena osana nimenomaan osavuosikatsauksen tarkastustoimenpiteisiin. Heidän mielestään se, että yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja suorittaessaan vuosittaista toimeksiantoaan myös tässä yhteydessä käy läpi mm. hallituksen pöytäkirjat, ei vaikuta tähän asiaan.

5.4.3.7 Muiden tilintarkastajien raporttien hyväksikäyttäminen

Haastateltujen tilintarkastajien kokemukset ja käsitykset siitä, missä määrin muiden, lähinnä tytäryhtiöiden, tilintarkastajien antamiin kertomuksiin ja raportteihin tutustuminen kuuluu osavuosikatsausten tarkastukseen, erosivat melkoisesti. Yhden tilintarkastajista mukaan tähän toimenpiteeseen käytetään runsaastikin aikaa, kun taas toinen piti toimenpidettä useinmiten turhana. Kahden muun haastatellun vastaukset olivat tietyllä tavalla näiden kahden näkemyksen välimaastossa.

Tytäryhtiöiden tilintarkastajien kertomuksien ja raporttien läpikäymistä tarpeettomana pitänyt tilintarkastaja perusteli näkemystensä sillä, että tavallisesti tytäryhtiöillä on tilintarkastajana sama tilintarkastustoimisto kuin emoyhtiölläkin. Näin ollen emo- ja tytäryhtiöiden tilintarkastajat saattavat olla tämän yhteyden lisäksi monessa muussakin yhteydessä jatkuvassa kontaktissa toisiinsa, jolloin kaikki osavuosikatsauksen tarkastamisessa mahdollisesti tarvittava tieto tulee ilmi tätä kautta. Tällöin erilliset tytäryhtiöiden tarkastajien antamat kirjalliset raportit ovat emoyhtiön tarkastajan ja osavuosikatsauksen tarkastuksen kannalta informatiivisesti hyvin vähämerkityksellisiä.

Toinen haastatelluista tilintarkastajista näki tytäryhtiöiden tilintarkastajien raporttien ja kertomusten läpikäymisen kyllä tärkeänä osavuosikatsauksen tarkastuksen kannalta, mutta vain olennaisten tytäryhtiöiden osalta.

Osavuosikatsauksilta ja niiden tarkastuksilta vaadittava tarkkuus on hänen mukaansa sen verran vähäinen, ettei kovin pienten tytäryhtiöiden tilintarkastajien raportteja ole tarpeen tässä yhteydessä käydä läpi. Ongelmana kyseinen tilintarkastaja piti sitä, että olennaistenkin tytäryhtiöiden tilintarkastajien osavuosikatsausraporttien saaminen ja läpikäyminen voi joskus olla mahdotonta.

Näin esimerkiksi siitä syystä, että tytäryhtiö saattaa toimia maassa, jossa osavuositarkastuksen laatiminen tai sen tarkastaminen ei ole normaalin käytännön mukaista.

Yksi haastatelluista tilintarkastajista sanoi, että tavallisesti tytäryhtiöiden tilintarkastajat pyritään ohjeistamaan siten, että tytäryhtiöissä sovellettavat tarkastus- ja raportointimenetelmät ovat mahdollisimman yhteneväiset emoyhtiön kanssa. Tämä vähentää sekä aikaa, joka emoyhtiön tarkastajalta vie tutustua tytäryhtiön tarkastajan antamiin raportteihin, että kaikenkaikkista tarvetta läpikäydä tarkemmin tytäryhtiöiden tilintarkastajien antamia raportteja. Osavuositarkastusten tarkastuksessa tämä merkitsee sitä, että tytäryhtiöiden tilintarkastajien suorittamat osavuositarkastusten tarkastukset ja niistä annetut tarkastusraportit ovat luotettavat ja yhteneväiset toistensa kanssa, jolloin raporteista on nopeasti nähtävissä ja varmennettavissa tytäryhtiöiden antamien osavuositarkastustietojen oikeellisuus.

5.4.3.8 Johdon vastuusitoumus käytännössä

Erityisesti Yhdysvalloissa osavuositarkastuksen tarkastusta koskevissa suosituksissa on pidetty tärkeänä, että osavuositarkastusten tarkastusta koskevissa toimeksiannoissa tarkastettavan yrityksen johdolta pyydetään ns. vastuusitoumus (representation letter). Tällä dokumentilla pyritään varmistumaan siitä, että toimeksiannon kaikki osapuolet ovat ymmärtäneet oikein sekä toimeksiannon sisällön että vastuun jakautumisen toimeksiantajan ja tarkastajan kesken.

Haastateltujen tilintarkastajien mukaan johdon vastuusitoumus ei ole kovin yleinen käytäntö Suomessa ainakaan osavuositarkastusten tarkastusten yhteydessä. Kuitenkin yksi haastatelluista tarkastajista piti sen käyttöönottoa

mahdollisesti jopa hyvänä ja perusteltuna osavuositarkastuksen tarkastusta koskevista toimeksiantoista. Saman tilintarkastajan mukaan johdon vastuusitoumuksesta on myös käytetty joissain suurissa kansainvälisissä yhtiöissä. Muut kolme haastateltua tilintarkastajaa pitivät johdon vastuusitoumuksesta hyvin harvinaisena ja melko turhana erityisesti juuri osavuositarkastusten tarkastusten yhteydessä. Yhtenä syynä ja perusteluna tälle esitettiin sitä, että Suomessa osavuositarkastuksen laatiminen ja sen sisällön oikeellisuuden varmentaminen on yksinomaan johdon vastuulla, jolloin vastuunjakokysymykset eivät ole niin olennaisia. Toisaalta, kuten yksi haastatelluista totesi, johdon vastuu osavuositarkastuksen laatimisesta ja oikeellisuudesta ei ole välttämättä niin yksiselitteinen ja selkeä kuin esimerkiksi tilinpäätöksen yhteydessä. Ainoa säännös, joka viittaa yhtiön johdon - tarkemmin hallituksen - vastuuseen osavuositarkastuksesta, on AML:n 5 §:n 3. momentti, jonka mukaan yhtiön hallitus antaa osavuositarkastuksen. Missään ei edellytetä esimerkiksi sitä, että hallituksen tai toimitusjohtajan tulisi allekirjoittaa osavuositarkastus.

5.4.3.9 Muut osavuositarkastuksen käytännön tarkastustoimenpiteet

Tehdyissä haastatteluissa tuli ilmi myös muutama muu maininnan arvoinen osavuositarkastuksen tarkastukseen liittyvä toimenpide. Yksi haastatelluista tilintarkastajista painotti sitä, että eri tilanteissa ja eri yhtiöissä tarkastustoimenpiteet saattavat vaihdella runsaastikin. Jopa saman yhtiön yhden tilikauden eri osavuositarkastuksien tarkastus voi painottua hyvin eri osa-alueisiin. Tämä voi olla joko suunnitelmallista tai olosuhteista johtuvaa tarkastuksen painopisteen vaihtelua. Kaikissa tapauksissa olennaista on se, että tarkastuksen kulku, sen sisältö ja tavoitteet suunnitellaan huolellisesti, jolloin yllättävimmissäkin tapauksissa, kuten yritysostoissa tai fuusioissa, tarkastuksen painopistettä voidaan hallitusti muuttaa tarpeen niin vaatiessa.

Tilanteenmukaisten tarkastustoimenpiteiden valintaa painotti myös toinen haastatelluista tilintarkastajista, joka nosti samalla myös katsauskauden aikaisten yksittäisten merkittävien liiketapahtumien läpikäynnin yhdeksi tärkeäksi osaksi osavuositarkastusten käytännön tarkastamista.

Yhden tilintarkastajista mukaan ainakin hänellä itsellään on sellainen käytäntö, että hän jossain vaiheessa tarkastuksen aikana keskustelee tarkastettavan yhtiön oman juristin kanssa yhtiötä katsauskaudella koskettaneista lainopillisista kysymyksistä. Näin hän saa tarkastusta hyödyntävää tietoa taholta, joka on samalla sekä asiantunteva että tarpeeksi lähellä yritystä ja sen johtoa ollakseen selvillä kaikesta olennaisesta yrityksessä tapahtuvasta muutoksesta. Samoin kyseinen tilintarkastaja kertoi varsinaisen osavuositarkastuksen tarkastuksen jälkeen keskustelewansa vielä kertaalleen myös yhtiön johdon kanssa varmistuakseen siitä, että niin yhtiön johto kuin sen tilintarkastajatkin ovat yhtä mieltä osavuositarkastuksen sisällöstä ja tarkastuksen oikeellisuudesta.

Luonnollisesti ehkäpä olennaisin osa osavuositarkastuksen tarkastusprosessia on itse julkistettavan osavuositarkastuksen läpikäyminen. Tehtyjen haastattelujen mukaan julkistettava osavuositarkastus, tai paremminkin ehdotus julkistettavaksi osavuositarkastukseksi, käydään läpi ja testataan useaankin kertaan ennen tarkastuksen päättymistä. Yksi haastatelluista tilintarkastajista sanoi julkistettavan osavuositarkastuksen läpikäymisen olevan se toimenpide, joka lopullisesti päättää osavuositarkastuksen tarkastusprosessin.

5.5 Osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportointinen

Periaatteessa osavuositarkastuksen tarkastuksen tuloksista raportoidaan yksinomaan toimeksiantajalle. Käytännössä tästä pääsäännöstä joudutaan

kuitenkin jo lain vaatimusten mukaan tietyissä tapauksissa poikkeamaan. Esimerkiksi AML:n 6 §:n edellyttämä tilintarkastuskertomuksessa esitettävä tilintarkastajien käsitys tilikauden aikaisten osavuositarkastusten säännöstenmukaisuudesta, on raportiksi tulkittavissa oleva julkinen tiedonanto. Samaten AML:n 5 §:n 3 momentin mukaan julkaistavaan osavuositarkastukseen liitettävät huomautukset ja muistutukset ovat selkeästi muille kuin johdolle tarkoitettua tarkastuksen tuloksista raportointia. Jo nämä kaksi esimerkkiä osoittavat, ettei osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportointi ole aivan yksiselitteisesti toimeksiantajan, eli useinmiten yrityksen johdon, ja tarkastuksen suorittajan välistä.

Käytännössä tarkastajan ja toimeksiantajan välisestä raportoinnista voidaan poiketa myös muista kuin lain vaatimista syistä. Mikään ei esimerkiksi estä osavuositarkastuksen tarkastajaa antamasta julkisuuteen vaapaaehtoisesti lausumaa jostain sellaisesta tarkastuksen aikana esille tulleesta seikasta, jonka hän katsoo välttämättömäksi saattaa yleiseen tietoisuuteen.

Koska osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportointi on tällä hetkellä hyvin vapaamuotoista sekä sen suhteen, kenelle raportoidaan, että sen suhteen, mitä ja miten raportoidaan, oli tehtyjen haastattelujen yhtenä asiakokonaisuutena tarkastuksesta raportointiin liittyvät kysymykset. Tarkoituksena oli selvittää, miten raportointi suoritetaan sekä mitä mieltä haastatellut tilintarkastajat ovat tietyistä raportointiin liittyvistä kysymyksistä.

5.5.1 Raportoinnin kohderyhmät

Osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportoinnin myös käytännössä selvästi tärkein kohderyhmä tehtyjen haastattelujen perusteella on tarkastettavan

yrittäjien johto. Kolme neljästä haastatellusta tilintarkastajasta sanoi yksiselitteisesti, että raportointi tulee suorittaa ja myös suoritetaan ennenkaikkea johdolle. Tällöin raportoinnilla pyritään heidän mielestään siihen, että julkistettavan osavuositarkastuksen laatu ja luotettavuus paranisivat, sillä julkistettavan osavuositarkastuksen sisältöön pystyy parhaiten vaikuttamaan nimenomaan yrityksen johto. Jotta raportoinnista saatava hyöty olisi optimaalista, edellyttää tämä luonnollisesti sitä, että tarkastuksen tuloksista raportoidaan ennen osavuositarkastuksen julkistamista, mieluiten jo osittain tarkastuksen aikana.

Toinen sangen merkittävä raportoinnin kohderyhmä haastattelujen perusteella on yrityksen osakkaat. Kolme haastatellusta tilintarkastajasta oli sitä mieltä, että raportoinnin tulisi hyödyttää tavalla tai toisella osakkeenomistajia. Kuitenkin vain yksi heistä piti hyvänä ajatuksena, että tarkastuksen tuloksista raportoitaisiin suoraan osakkeenomistajille. Muut kaksi pitivät suoraan osakkaille raportoimista sekä liian vaivalloisena että kalliina. Toinen heistä sanoi myös jo yrityksen johdolle suoritettavan raportoinnin itseasiassa olevan epäsuorasti kohdistettu osakkaille. Sen tarkoituksena on varmentaa osavuositarkastuksen oikeellisuutta ja siten se hyödyttää nimenomaan osakkaita ja heidän sijoituspäätöksiään.

Asiakasyrityksen johdon ja osakkaiden lisäksi yksi haastatellusta tilintarkastajista nimesi yhdeksi osavuositarkastuksen tarkastuksen raportoinnin kohderyhmäksi itse tarkastajat. Raportointi hyödyttääkin tarkastajia itseään monella tavoin. Esimerkiksi silloin kun tarkastajia on useita tai kun tarkastuksen laajuus on suuri, on jonkinlaisesta tilanneraportoinnista apua tarkastusprosessin hallinnassa. Osavuositarkastuksen tarkastuksesta tehdyt raportit voivat olla myös pohjana seuraavan katsauskauden tarkastuksen suunnittelulle, sekä hyvänä apuna varsinaisen tilinpäätöksen tarkastuksessa. Se, että jotkut tilintarkastajat pitävät osavuositarkastuksen tarkastusta vain osana vuosittaista lakisääteistä

tilintarkastusprosessia, vielä lisää osavuositarkastuksen tarkastuksen raportoinnista saatavaa hyötyä vuositilintarkastuksen kannalta.

Kaikki haastatellut tilintarkastajat olivat lähtökohtaisesti sitä mieltä, että tilintarkastajan ei ole syytä osavuositarkastuksen yhteydessä antaa julkisuuteen muita kuin lain minimivaatimusten mukaisia lausuntoja ja kommentteja. Näin ollen hän myös osavuositarkastuksen tarkastajana toimiessaan mahdollisimman hyvin säilyttää tilintarkastajan ammatissa vaadittavat puolueettomuus- sekä riippumattomuuskriteerit.

5.5.2 Raportointitavat

Yleisesti raportointi voidaan jakaa kahteen osaan sen mukaan, suoritetaanko raportointi suullisesti vai kirjallisesti. Osavuositarkastuksen tarkastuksesta annettavat suulliset raportit tilintarkastaja antaa luonnollisesti suoraan toimeksiantajalle. Samoin yhteisessä toimeksiannossa tilintarkastajien keskinäinen raportointi lienee useimmiten suullista. Kirjallinen raportointi on pääosin suunnattu joko tarkastettavan yrityksen johdolle tai osakkeenomistajille. Osakkeenomistajille suunnatut raportit ovat muodollisia ja usein lain vaatimia. Johdolle annetut kirjalliset raportit ovat taas vapaamuotoisempia ja yksityiskohtaisempia kuin osakkaille suunnatut raportit.

Tehtyjen haastattelujen perusteella osavuositarkastuksen tarkastuksesta tehtävä raportointi on käytännössä enimmäkseen suullista ja vapaamuotoista sekä lähinnä tarkastettavan yrityksen johdolle tapahtuvaa raportointia. Näin siitäkin huolimatta, että haastatellut tilintarkastajat pitivät osakkaita lähes yhtä tärkeänä raportoinnin kohderyhmänä kuin yrityksen johtoakin. Osakkaille raportoidaan tarkastuksesta lähes poikkeuksetta vain lain minimivaatimukset täyttävät tiedot.

Käytännössä ainoa poikkeus on usein osavuositarkastukseen lisätty tarkastusmerkintä, jonka senkään tarkoitus ei ainakaan tehtyjen haastattelujen perusteella ole yksinomaan informoida osavuositarkastusta lukevaa osakkeenomistajaa, vaan samalla myös rajoittaa tarkastajan vastuuta julkaistun osavuositarkastuksen sisällön oikeellisuudesta.

5.5.3 Tarkastusmerkinnän käyttö osavuositarkastuksessa

Suurimmassa osassa suomalaisten yritysten julkaisemista osavuositarkastuksista on jonkinlainen tarkastukseen viittaava lausuma. Tätä merkintää voitaneen pitää käytännössä ainoana yrityksen osakkaille suunnattuna vapaaehtoisesti julkaistavana raporttina, joka liittyy edes jollain tavalla osavuositarkastuksen tarkastukseen. Teoriassa merkinnän kuuluisi viestiä osavuositarkastuksen lukijalle siitä, että osavuositarkastukselle on tehty yleisluonteinen tarkastus. Käytännössä tällä hetkellä yleisimmin käytetty merkintä ”tilintarkastamaton” tuskin kertoo lukijalle muuta kuin sen, ettei katsaus ole ainakaan ollut varsinaisen tilintarkastuksen laajuisen tarkastuksen kohteena. Ja vaikka sijoittajille kerrotaisiinkin, että osavuositarkastukselle on tehty yleisluonteinen tarkastus, vain harva heistä ymmärtäisi, mitä tämä oikeastaan tarkoittaa. Kun lisäksi, tarkempien säännösten ja ohjeiden puuttuessa, tarkastusmerkinnän muoto ja sisältö vaihtelee melkoisesti suoritettujen tarkastusten laajuudesta riippumatta, on muiden kuin yrityksen johdon ja tilintarkastajan itsensä lähes mahdotonta pelkän tarkastusmerkinnän perusteella arvioida tehdyn tarkastuksen todellista laajuutta.

Tehdyissä haastatteluissa tilintarkastajilta kysyttiin heidän mielipidettään osavuositarkastuksen tarkastusmerkinnästä ja sen mielekkyydestä. Tarkoituksena oli selvittää, mikä on merkinnän todellinen käytännön merkitys ja millaista merkintää haastatellut tilintarkastajat pitävät parhaimpana.

Yleisimmin käytetty osavuositarkastuksen tarkastusmerkintä on tehtyjen haastattelujen perusteella merkintä ”tilintarkastamaton”. Kaikki haastatellut tilintarkastajat pitivät sitä tällä hetkellä parhaimpana vaihtoehtona, mutta myönsivät samalla sen, ettei lausunnosta ole juurikaan hyötyä osavuositarkastuksen lukijoille. Kuitenkin vain yksi tilintarkastajista piti tätä ongelmana, sillä kaikkien muiden mielestä tarkastusmerkinnän ensisijainen tarkoitus ei tämän hetkisten olosuhteiden ja lainsäädännön vallitessa olekaan osavuositarkastuksen lukijan informoiminen vaan tarkastajan vastuun rajaaminen.

Osavuositarkastusten yleisluonteisten tarkastusten yleistyttyä yksi paljon keskustelua tilintarkastajien välillä herättänyt kysymys oli se, voiko osavuositarkastusta pitää tilintarkastettuna, jos sille on tehty vain yleisluonteinen tarkastus. Ainakin kolme tehdyistä neljästä haastattelusta todistivat sitä, etteivät tilintarkastajat pidä osavuositarkastuksen tarkastusta tilintarkastuksen veroisena, eivätkä he täten myöskään suosittele ”tilintarkastettu” - merkinnän käyttöä osavuositarkastusten tarkastusmerkintänä. Yksi haastatelluista tilintarkastajista oli taas sitä mieltä, ettei osavuositarkastusta voi pitää tilintarkastamattomana, jos sille on tehty yleisluonteinen tarkastus. Näin ollen yleisluonteisesti tarkastetun osavuositarkastuksen tarkastusmerkintä ei voi olla ”tilintarkastamaton”. Toisaalta tarkastusmerkintänä ei tässä tapauksessa hänen mukaansa ole perusteltua käyttää myöskään merkintää ”tilintarkastettu”, sillä yleisluonteinen tarkastus ei laajuudeltaan vastaa täysimittaista tilintarkastusta. Näin ollen hän olikin mielellään etsimässä vaihtoehtoisia ratkaisuja näille kahdelle esitetylle vaihtoehdolle.

Vain yksi haastatelluista tilintarkastajista suoraan hylkäsi sen, että tarkastusmerkintänä käytettäisiin esimerkiksi merkintää ”tarkastettu yleisluonteisesti”, tai vaihtoehtoisesti jotain muuta merkintää, joka tarkalleen

kertoisi lukijalle tehdyn tarkastuksen laajuuden. Kaikki pitivät kuitenkin tässä vaihtoehdossa ongelmana sitä, ettei esimerkiksi yleisluonteista tarkastusta ole määritelty kyllin tarkasti, jotta siitä olisi olennaista hyötyä sekä tehdyn tarkastuksen sisällön ja laajuuden toteamisessa, että tarkastajan ja tarkastettavan yrityksen vastuunjaon määrittämisessä. Toinen negatiivinen vaikutus esimerkiksi ”tarkastettu yleisluonteisesti” merkinnän käyttämisellä, on ainakin tilintarkastajien näkökulmasta osavuositarkastuksen tarkastajan vastuun lisääntyminen tarkentuneen lausunnon myötä. Tosin yksi haastatelluista tilintarkastajista myönsi tämän johtavan samalla myös siihen, että tarkastukset tehtäisiin nykyistä tarkemmin. Tämä parantaisi osavuositarkastusten luotettavuutta, mutta samalla tarkastukset kuitenkin myös maksaisivat yrityksille enemmän.

Yksi vaihtoehtoinen suhtautumistapa osavuositarkastuksen tarkastusmerkintään on jättää se kokonaan pois osavuositarkastuksesta. Tämä menettely on ainakin tilintarkastajien näkökulmasta siinä mielessä sopiva, ettei se voi millään tavoin lisätä tarkastajan vastuuta. Ongelmana on kuitenkin se, etteivät lukijat saa tällöin vähäisintäkään informaatiota osavuositarkastukselle mahdollisesti tehdystä tarkastuksesta. Kukaan haastatelluista tilintarkastajista ei kuitenkaan pitänyt tarkastusmerkinnän pois jättämistä kovin huonona vaihtoehtona. Yksi heistä oli jopa sitä mieltä, että tällä hetkellä käytetyt tarkastusmerkinnät ennemminkin hämmentävät kuin informoivat osavuositarkastuksen lukijoita, joten täten voisi olla hyväksyttävää vaikka jättää merkintä kokonaan pois. Hän tosin ehdotti myös sellaista mahdollisuutta, että kun osavuositarkastuksen tarkastajalla olisi jotain huomautettavaa, tarkastusmerkintää ei liitettäisi osavuositarkastukseen. Muulloin merkintänä käytettäisiin jotain yhtenäistä vakiolausumaa, kuten ”tilintarkastamaton”. Tällöin tarkastusmerkinnän puuttumisenkin voisi tulkita lukijalle suunnatuksi informaatioksi, eräänlaiseksi sanattomaksi raportiksi.

5.6 Yhteenveto haastatteluista

Kaikki haastatellut tilintarkastajat olivat hyvin samankaltaisissa asemissa olevia KHT-tilintarkastajia, joten ennalta oli odotettavissa, että heidän näkemyksensä osavuositarkastuksen tarkastuksen eri aspekteista eroaisivat toisistaan hyvin vähän. Tämä ennako-odotus osoittautui haastattelujen perusteella kuitenkin vääräksi. Itseasiassa haastatellut tilintarkastajat olivat sangen harvoin täysin yhtä mieltä osavuositarkastuksen tarkastukseen ja yleisluonteiseen tarkastukseen liittyvistä kysymyksistä. Tämä kertoo ensinnäkin siitä, että aihepiiri on Suomessa melko uusi, eikä tänne ole vielä ehtinyt muotoutua yleisesti hyväksyttyjä periaatteita ja käytäntöä osavuositarkastuksen tarkastuksen suhteen. Samaten näkemyserot kuvastivat selvästi sitä, etteivät ainakaan kaikki tilintarkastajat ole vielä täysin vakuuttuneita osavuositarkastusten tarkastusten tarpeellisuudesta.

Haastatellut tilintarkastajat saattoi jakaa karkeasti kahteen ryhmään sen mukaan, kuinka tärkeänä he osavuositarkastusta ja sen tarkastusta pitävät. Kukaan heistä ei kieltänyt sitä, etteivätkö yritykset julkista niin sijoittajien kuin yhä enemmän myös lainsäädännön vaatimuksesta entistä enemmän ja yhä ajankohtaisempaa tietoa omasta tuloksestaan ja toiminnastaan. Kaikki haastatellut tilintarkastajat eivät kuitenkaan pitäneet tätä merkinä siitä, että yksittäisen osavuositarkastuksen merkitys olisi kasvanut - päinvastoin. Heidän mielestään markkinoille annetaan nykyään yrityksistä niin paljon sekä lain vaatimaa että vapaaehtoista informaatiota, että osavuositarkastukset ovat osittain tämän takia menettäneet merkitystään. Samalla kun julkaistavien osavuositarkastusten ja muiden tiedotteiden määrä on kasvanut ja yksittäisen osavuositarkastuksen rajahyöty pienentynyt, on myös tarve huolellisesti tarkastaa kaikki yksittäiset osavuositarkastukset vähentynyt. Osa haastatelluista tilintarkastajista taas oli sitä mieltä, että mitä enemmän ja mitä useammin yritykset julkistavat taloudellista

informaatiota, kuten osavuositarkastuksia, sitä todennäköisempää on, että osa julkistettavasta informaatiosta on väärää tai harhaanjohtavaa. Näin ollen tilintarkastajan työ, kuten osavuositarkastuksen tarkastus, on yhä tärkeämpää sijoittajien ja osakkeenomistajien kannalta.

Osavuositarkastuksen tarkastuksen laajuudesta haastatellut tilintarkastajat olivat periaatteessa yhtä mieltä. Mikäli osavuositarkastus ylipäänsä tulee tarkastaa, ei tarkastuksen tulisi olla yleisluonteista tarkastusta laajempi. Mielenpitojen yhtenäisyyden tässä asiassa selittää osittain KHT-yhdistyksen antamat suositukset, jotka määrittelevät yleisluonteisen tarkastuksen hyvin laajasti. Tämä Suomessa omaksuttu tulkinta yleisluonteisesta tarkastuksesta antaa näin osavuositarkastuksen tarkastajille käytännössä lähes rajattomat mahdollisuudet valita itse tehtävän tarkastuksen todellinen laajuus ja suoritettavat tarkastustoimenpiteet.

Haastateltujen tilintarkastajien mielenpiteet siitä, mitä toimenpiteitä osavuositarkastuksen tarkastukseen tulisi sisältyä, vastasivat melko paljon toisiaan. Esimerkiksi keskustelut johdon ja laskentahenkilöstön kanssa sekä analyttinen aineistotarkastus olivat jokaisen haastatellun mielestä olennaisimpia tarkastuksen osa-alueita. Käytännössä lienee kuitenkin niin, että yksittäisen osavuositarkastuksen tarkastus, sen laajuus ja sisältämät toimenpiteet ovat tapauskohtaisia ja sovitaan yhdessä toimeksiantajan kanssa. Samaten joissain tapauksissa osavuositarkastuksen tarkastus on saatettu suunnitella siten, kuten yksi haastatelluista kertoi, että tilivuoden eri katsauskausien osavuositarkastusten tarkastus painottuu hyvin erilaisiin osa-alueisiin. Näin ollen yksittäisen osavuositarkastuksen tarkastusta ei välttämättä voi kutsua yleisluonteiseksi tarkastukseksi, mutta sen sijaan koko tilikauden osavuositarkastusten tarkastus täyttää jo kaikki yleisluonteisen tarkastuksen tunnusmerkit.

Vaikka tehdyt haastattelut selvästi osoittivat, ettei osavuositarkastuksen yleisluonteisen tarkastuksen sisältö ole Suomessa vielä selkeästi vakiintunut, voi haastattelujen perusteella tarkastuksesta saada siitä kuitenkin jonkinasteisen yleiskäsityksen. Käytännössä osavuositarkastuksen tarkastaa sama tilintarkastaja kuin yrityksen tilinpäätöksenkin. Pörssiyhtiöissä sekä muissa yrityksissä, joissa osavuositarkastusten tarkastus on pakollinen, tarkastus saatetaan suorittaa automaattisesti ilman erillistä sopimusta vuositilintarkastukseen liittyen, mutta usein siitä sovitaan kustannus- tai muista syistä erikseen. Muiden kuin pörssiyhtiöiden osavuositarkastusten tarkastus suoritetaan aina erillisenä toimeksiantona. Osavuositarkastuksen tarkastuksesta ja sen sisällöstä tehtävät sopimukset ovat useimmiten suullisia. Toimeksiantokirje tai muu kirjallinen sopimus on tässä yhteydessä verrattain harvinainen.

Tarkastuksessa on ennenkaikkea kolme keskeistä osa-aluetta: analyttinen aineistotarkastus, keskustelut yrityksen talousjohdon ja -henkilöstön kanssa sekä yrityksen laskentaperiaatteiden ja niiden muutosten selvittäminen. Toimiessaan yrityksen lakisääteisenä tilintarkastajana, osavuositarkastuksen tarkastajan tulisi tosin jo ennestään tietää yrityksen laskentaperiaatteista, jolloin niiden selvittäminen ei haastateltujen tilintarkastajien mielestä ole niin keskeistä nimenomaan osavuositarkastuksen tarkastuksessa. Muita mahdollisia osavuositarkastuksen tarkastustoimenpiteitä ovat pöytäkirjojen lukeminen, tytäryhtiöiden tilintarkastajien raportteihin tutustuminen, yksittäisten merkittävien liiketapahtumien läpikäyminen sekä luonnollisesti julkistettavaan osavuositarkastukseen tutustuminen ja sen testaaminen. Nämä toimenpiteet, osavuositarkastuksen läpikäymistä lukuunottamatta, eivät kuitenkaan haastattelujen perusteella ole niin keskeisiä, nimenomaan osavuositarkastuksen tarkastukseen liittyviä toimenpiteitä. Yleiskäsityksen muodostaminen asiakkaan

liiketoiminnasta ei taas haastattelujen perusteella kuulu lainkaan osavuositarkastuksen tarkastukseen, koska Suomessa osavuositarkastuksen tarkastaa käytännössä aina yhtiön lakisääteinen tilintarkastaja. Samaten esimerkiksi Yhdysvalloissa sovellettavan käytännön mukaisia toimeksiantokirjettä ja johdon vastuusitoumusta ei tavallisesti käytetä osavuositarkastuksen tarkastuksessa Suomessa.

Osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportoinnissa ollaan Suomessa hyvin varovaisia. Raportteja tehdään lähinnä johtoa sekä tarkastajaa itseään varten, ja julkisuuteen annetaan vain lähinnä lain vaatimat minimiraportit, vaikka periaatteessa osavuositarkastuksen tarkastuksen tärkein tavoite lienee juuri sijoittajan ja osakkeenomistajan turvaaminen harhaanjohtavalta informaatiolta. Kuitenkin tehtyjen haastattelujen perusteella voisi päätellä, että ainakin tilintarkastajat olisivat pikemminkin vähentämässä kuin lisäämässä ulospäin annetun tarkastusinformaation määrää. Osasyynä tähän lienee se, etteivät haastatellut tilintarkastajat olleet lainkaan tyytyväisiä lainsäädäntöön, joka Suomessa on kehitetty ohjaamaan osavuositarkastuksia ja niiden tarkastusta.

Osavuositarkastuksen tarkastusta normittaa Suomessa lähinnä AML, joka sekään ei puutu millään tavoin suoritettavan tarkastuksen sisältöön. Sen sijaan AML sisältää tietyt minimivelvoitteet osavuositarkastuksen tarkastuksesta raportoinnin suhteen. Näitä velvoitteita ei pidetty haastateltujen tilintarkastajien keskuudessa erityisen onnistuneina. Yksi velvoitteista - osavuositarkastukseen liitettävät mahdolliset huomautukset ja muistutukset - oli heidän mielestään käytännössä tarpeeton ja termistöä sekoittava lain kohta. Toisaalta kukaan ei kuitenkaan kovin voimakkaasti sitä vastustanut ja sitä vastaan esitetyt perustelut olivat lähinnä melko teoreettisia. Tähän saattaa vaikuttaa se, että kyseessä on kuitenkin melko epätodennäköinen, tilintarkastajien itsensä päätettävissä oleva lausunto.

Toisaalta laimea vastustus voi olla myös merkki siitä, ettei AML:n perusajatus tässä asiassa olekaan lähtökohdiltaan täysin epäonnistunut. Toista velvoitetta, eli tilintarkastuskertomuksessa esitettävää tilintarkastajan lausuntoa tilikauden aikana julkaistujen osavuosikatsausten säännöstenmukaisuudesta, kaikki haastatellut tilintarkastajat sen sijaan vastustivat ponnekkaisesti. Kyseistä AML:n säännöstä moitittiin mm. siitä, että kansainvälisen ainutlaatuisuutensa vuoksi se hämmentää lukijoita ja asettaa suomalaiset yritykset näin eriarvoiseen asemaan muihin verrattuna. Samaten lausumaa pidettiin jälkiviisasteluna ja käytännössä merkityksettömänä. Kaikki jälkikäteistä lausumaa vastaan esitetyt kommentit olivat hyvin perusteltuja ja täysin hyväksyttäviä, eikä sillä seikalla, että juuri tästä kyseisestä säännöksestä käytännössä seuraa Suomessa osavuosikatsausten tarkastusvelvollisuus, ole ainakaan haastattelujen perusteella vaikutusta tilintarkastajien negatiiviseen asenteeseen säännöstä kohtaan.

Siinä missä AML ja sen osavuosikatsauksen tarkastusta koskevat säännökset osoittautuivat haastatteluissa hyvin epätydyttäväksi, KHT- yhdistyksen yleisluonteista tarkastusta koskevat suositukset ilmeisesti toteuttavat tarkoituksensa ainakin riittävän hyvin. Toisaalta suositusten tarkoitus ei haastateltujen tilintarkastajien mukaan, jotka kaikki olivat olleet ainakin jossain vaiheessa mukana kyseisten suositusten laatimisprosessissa, ole ohjata yksinomaan osavuosikatsausten tarkastusta. Näin ollen niissä ei ole voitu huomioida kaikkia osavuosikatsauksen tarkastukseen liittyviä erityispiirteitä. Tästä johtuen haastatellut tilintarkastajat, subjektiivisesta näkökulmastaan huolimatta, myönsivät suositusten olevan osittain puutteelliset nimenomaan osavuosikatsauksen tarkastuksen sisällön tarkemmassa määrittelemisessä.

Vaikka tehdyt haastattelut osoittivat selvästi sen, että osavuosikatsauksen tarkastusta ohjaavat säännökset ja ohjeistukset ovat tällä hetkellä varsin

puutteelliset, olivat haastatellut tilintarkastajat yllättävän tyytyväisiä tämänhetkiseen tilanteeseen. Osaltaan tähän vaikuttaa varmasti se, että kaikesta huolimatta osavuositarkastuksen tarkastuksen sisältöön ja laajuuteen on puututtu vielä toistaiseksi sängen vähän. Tämä osoittaa sekä lainsäätäjän että tilintarkastajien ammattikunnan itsensä puolelta luottamusta siihen, että tarkastajat itse pystyvät parhaiten määrittelemään kulloiseenkin tilanteeseen sopivan tarkastuksen laajuuden. Toinen tyytyväisyyttä aiheuttanut seikka oli se, että muutamaa AML:n säännöstä lukuunottamatta käytäntö Suomessa vastaa melko hyvin kansainvälistä käytäntöä. Yksi suurimmista haastateltujen tilintarkastajien huolenaiheista tuntuikin olevan se, että Suomessa alettaisiin kansalliseen lainsäädäntöön ottaa yhä enemmän AML:n 2: 6 § 3 momentin kaltaisia kansainvälisestä käytännöstä poikkeavia erityissäännöksiä. Lisäksi haastatellut tilintarkastajat sängen ymmärrettävästi halusivat muutenkin välttää kovin radikaaleja osavuositarkastusta ja sen tarkastusta koskevia muutoksia, vaikka he kaikki totesivatkin tietyn asteiset muutokset tarpeellisiksi, osin jopa väistämättömiksi. Muutoksien toivottiin kuitenkin tapahtuvan ennemmin vähitellen, käytännön kokemusten ja luonnollisen kehityksen kautta, kuin esimerkiksi lainsäädäntöä äkillisesti tiukentamalla tai muuttamalla.

Tehtyjen haastattelujen perusteella osavuositarkastusten tarkastusta tullaan tulevaisuudessa ohjeistamaan entistä enemmän sekä yleisellä, että yksittäisten tilintarkastajien ja tilintarkastustoimistojen tasolla. Haastatellut tilintarkastajat eivät pitäneet todennäköisenä, että ohjeistuksella pyritäisiin laajempiin, enemmän tilintarkastuksen omaisiin osavuositarkastusten tarkastuksiin, ja nykyistä yksityiskohtaisempaan raportointiin. Ennemmin ohjeistuksen tavoitteena olisi harmonisoida tehtävien tarkastusten sisältöä sekä niistä annettuja lausuntoja. Tämän kaikki tilintarkastajat uskoivat ainakin olosuhteiden pysyessä ennallaan turvaavan tulevaisuudessa myös sijoittajien riittävän tiedonsaannin.

6 Osavuositarkastusten tarkastusten luokitus

Osavuositarkastuksen yleisluonteinen tarkastus sellaisena kokonaisuutena, kuin se on esimerkiksi AICPA:n SAS 71:ssä esitetty, ja osavuositarkastusten käytännön tarkastus Suomessa poikkeavat toisistaan tietyiltä osin melko runsaastikin. Toisaalta ainakin tätä työtä varten tehtyjen haastattelujen perusteella lieenee väärin puhua suomalaisesta osavuositarkastusten tarkastuksesta ikäänkuin se olisi jalostunut omaksi vakiintuneeksi kokonaisuudekseen. Pikemminkin Suomessa vaikuttaisi olevan hyvin joustava käytäntö sen suhteen, miten laaja ja minkä sisältöinen kulloinkin osavuositarkastuksen tarkastus todellisuudessa on. Kuitenkin melko varmasti suomalaisista osavuositarkastusten tarkastuksista voidaan sanoa se, etteivät ne juuri koskaan vastaa täydellistä yleisluonteista tarkastusta, mikäli sellaisena pidetään AICPA:n SAS 71:n kaltaista tarkastusta.

Suomalaisen osavuositarkastuksen tarkastuksen poikkeamat SAS 71:n mukaisesta tarkastuksesta on sängen helppo selittää tarkastus- ja yrityskulttuurien eroilla ja lainsäädäntöjen erityispiirteillä. Vaikeampaa sen sijaan on löytää ne tekijät, joiden takia tarkastusten sisältö ja laajuus vaihtelevat melko paljon myös saman tarkastuskulttuurin sisällä. Mahdollisia erottavia tekijöitä on varmasti monia, mutta yhdenlainen jako eritasoisten tarkastusten välillä voidaan tehdä kahden tehdyissä haastatteluissa selvästi esiintulleen kriteerin avulla. Toinen näistä osavuositarkastusten tarkastusten sisältöön ja laajuuteen vaikuttavista tekijöistä on tarkastajan suhde tarkastettavaan yritykseen, toinen taas osavuositarkastuksen tarkastuksen suhde lakisääteiseen vuositilintarkastukseen. Näitä kahta tekijää on jatkossa käytetty selvitetäessä, miksi ja miten eri tasoiset osavuositarkastusten tarkastukset eroavat toisistaan.

6.1 Tarkastusluokat

Kaiken kaikkiaan osavuositarkastusten tarkastukset voidaan valittujen jaottelukriteereiden avulla jakaa kolmeen eri luokkaan. Näistä kolmesta eritasoisesta osavuositarkastusten tarkastuskokonaisuudesta käytetään jatkossa seuraavia nimityksiä:

- 1) Osavuositarkastuksen täydellinen yleisluonteinen tarkastus
- 2) Osavuositarkastuksen normaalitarkastus
- 3) Tilintarkastukseen sisällytetty osavuositarkastuksen tarkastus

Kuvio 2. Osavuositarkastusten tarkastusten luokitus

Lakisääteisen tilintarkastajan tekemä		
		KYLLÄ
		EI
Erillinen toimeksianto	KYLLÄ	Normaalitarkastus
	EI	Osa vuositilintarkastusta

6.1.1 Osavuositarkastuksen täydellinen yleisluonteinen tarkastus

Täydellisestä osavuositarkastuksen yleisluonteisesta tarkastuksesta on kyse jaottelun mukaisesti vain silloin, kun tarkastuksen suorittaa joku muu kuin yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja. Tämän kaltaiset tarkastukset ovat suhteessa muihin osavuositarkastusten tarkastuksiin melko laajoja, sekä toimenpiteiltään näitä monipuolisempia. Tarkastukseen kuuluu esimerkiksi tarkastettavan yrityksen liiketoimintaan sekä laskenta- ja kontrollijärjestelmiin tutustuminen. Samoin tarkastuksen suunnittelu, sekä sisällön ja vastuukysymysten selvittäminen yhteisymmärryksessä toimeksiantajan kanssa, ovat olennainen osa osavuositarkastuksen täydellistä yleisluonteista tarkastusta. Toisaalta kaikki nämä tehtävät ovat kuitenkin vain varsinaista osavuositarkastuksen sisältöä ja laatimista koskevaa tarkastusta pohjustavia toimenpiteitä, eikä niiden huolellinen suorittaminen saa johtaa esimerkiksi liian suppeaan aineiston analyttiseen tarkastukseen. Osavuositarkastuksen sisältämän lukuaineiston vertailu onkin johdon ja laskentahenkilöstön kanssa käytävien keskustelujen ohella myös ulkopuolisen suorittaman osavuositarkastuksen tarkastuksen olennaisin osa. Myös raportoinnilla on merkittävä osuus ulkopuolisen suorittamassa osavuositarkastuksen tarkastuksessa.

Täydellinen osavuositarkastuksen yleisluonteinen tarkastus on sekä laajuudeltaan että toimenpiteiltään hyvin paljon AICPA:n SAS 71:n suositusten kaltainen. Sen ei kuitenkaan aina tarvitse sisältää kaikkia SAS 71:n sisältämiä toimenpiteitä, sillä myös ulkopuolisen tarkastajan suorittaman tarkastuksen sisältöön vaikuttavat aina tietyt olosuhde- ja kulttuuritekijät. Esimerkiksi lainsäädäntö saattaa olla joko rajoittava tai tarkastajan velvollisuuksia lisäävä tekijä. Samoin tarkastuksen sisältöön vaikuttaa se, toimiiko tarkastettava yritys avoimuutta suosivassa informaatiokulttuurissa vai ei. Käytännössä ulkopuolisten tarkastajien suorittamat

täydelliset osavuositarkastusten yleisluonteiset tarkastukset lienevät melko harvinaisia myös Suomen ulkopuolella, sillä ne ovat hyvin työläitä ja aikaavieviä yrityksen tilintarkastajan tekemiin tarkastuksiin verrattuna.

6.1.2 Osavuositarkastuksen normaalitarkastus

Tavallisesti osavuositarkastuksen tarkastaa yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja erikseen sovittavana toimeksiantona. Normaalitarkastus eroaa ulkopuolisen suorittamasta tarkastuksesta siten, että suoritettavat toimenpiteet keskittyvät enemmän itse osavuositarkastuksen laatimisprosessin sekä sisällön tarkastukseen. Vaikka tarkastus keskittyikin ulkopuolisen suorittamaan tarkastukseen nähden huomattavasti suppeampaan alueeseen, tarkastuksen ei tarvitse olla sisällöltään sitä yksityiskohtaisempi tai tarkempi, sillä molemmissa tapauksissa tavoiteltava luotettavuuden taso on sama.

Yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja tuntee tarkastettavan yrityksen, sen liiketoiminnan sekä laskenta- ja kontrollijärjestelmät jo entuudestaan. Näin ollen osavuositarkastusta tarkastaessaan hänen tulee vain selvittää näissä tapahtuneet muutokset sekä muutosten vaikutukset julkistettavan katsauksen sisältöön. Yrityksen tilintarkastajan on usein tarpeetonta enää osavuositarkastuksen tarkastuksen yhteydessä, ulkopuolisen osavuositarkastuksen tarkastajan tavoin, tutustua yrityksen aiempiin tilinpäätöksiin ja osavuositarkastuksiin sekä niistä annettuihin tilintarkastuskertomuksiin ja raportteihin. Tilintarkastajan ei myöskään ole välttämätöntä osavuositarkastuksen tarkastukseen liittyen käydä läpi hallituksen ja muiden vastaavien toimielinten pöytäkirjoja ja muita vastaavia dokumentteja, mikäli hän on jo tutustunut niihin lakisääteiseen tilintarkastukseen liittyvän hallinnollisen tarkastuksen yhteydessä.

Myös osavuositarkastuksen normaalitarkastuksen keskeisimmät toimenpiteet ovat osavuositarkastuksen sisältämän aineiston analysointi ja vertailu sekä keskustelu tarkastuksen laatimisesta ja sisällöstä vastuussa olevien henkilöiden kanssa. Myös raportoinnin merkitys on korostunut, sillä toimeksiantaja eli yritysjohto voi todentaa sovittujen toimeksiannon sisällön, menettelytapojen sekä tavoitteiden toteutumisen vain osavuositarkastuksen tarkastuksesta saamiensa raporttien avulla.

6.1.3 Tilintarkastukseen sisällytetty osavuositarkastuksen tarkastus

Kolmas osavuositarkastuksen tarkastusluokista on yrityksen tilintarkastajan osana vuositilintarkastusta suorittama tarkastus. Tämä eroaa molemmista erillisinä toimeksiantoina suoritetuista osavuositarkastusten tarkastuksista ennenkaikkea siten, että tarkastuksen laajuus sekä tarkastustoimenpiteet ovat vapaammin tarkastajan itsensä valittavissa. Käytännössä tämä tarkoittaa, että osavuositarkastuksen tarkastuksen laajuus saattaa vaihdella tapauskohtaisesti hyvinkin suppeasta tarkastuksesta lähes täydellisen yleisluonteisen tarkastuksen laajuuteen. Tarkastus saattaa myös olla suunniteltu niin, että se painottuu eri katsauskausina hyvin eri osa-alueille. Näin saatetaan menetellä esimerkiksi sen vuoksi, että tilintarkastus sekä osavuositarkastusten tarkastukset palvelisivat mahdollisimman hyvin toisiaan. Optimaalisessa tapauksessa huolellisesti suunniteltu tilintarkastuksen ja osavuositarkastusten tarkastusten yhdistäminen saattaisi periaatteessa johtaa jopa siihen, että pelkkä osavuositarkastuksen läpilukeminen riittäisi tilintarkastajalle todentamaan katsauksen ja sen sisältämän luku- sekä muun aineiston oikeellisuuden.

Yksittäisten tarkastustoimenpiteiden osalta osana tilintarkastusta suoritettu osavuositarkastuksen tarkastus eroaa muista osavuositarkastusten tarkastuksista selkeimmin toimeksiantokirjeen tai muun kirjallisen sopimuksen puuttumisena,

sekä vähäisempänä yrityksen johdolle suunnattuna raportointina. Toisaalta tarkastajan itselleen työstään tekemän dokumentoinnin tulee olla kyllin tarkkaa, jotta hän voi sen avulla perustella sekä itselleen että tarvittaessa myös muille valitsemiensa tarkastustoimenpiteiden riittävyyden.

6.2 Yhteys eri tarkastusluokkien välillä

Edellä osavuositarkastusten tarkastukset on jaoteltu sen mukaan, kuka osavuositarkastuksen tarkastaa ja käsitetäänkö tarkastus erillisenä kokonaisuutena vai osana lakisääteistä tilintarkastusta. Tämä on kuitenkin vain yksi mahdollinen jaotteluperuste. Muita mahdollisia jakoperusteita voisivat olla vaikkapa tarkastettavan yrityksen koko, omistuspohja tai yrityksen tarkastushistorian vaikutus tarkastuksen laajuuteen. Nyt käytettyä menetelmää puolustavat kuitenkin sekä kirjallisuuden että erityisesti tehtyjen haastattelujen perusteella havaitut erot ja vastaavuudet, jotka kytkeytyivät hyvin vahvasti nimenomaan valittuihin kahteen tekijään.

Vaikka eri tilanteissa osavuositarkastusten tarkastusten sisältö ja laajuus vaihtelee edellä esitetyn jaottelun mukaisesti hyvinkin paljon, tulee tarkastuksella saavuttaa aina sama luotettavuuden taso. Tarkastajan on pystyttävä tekemänsä tarkastuksen perusteella antamaan käänteinen vakuutus siitä, ettei tarkastuksen yhteydessä ole tullut esiin mitään sellaista, jonka perusteella olisi aihetta epäillä osavuositarkastuksen oikeellisuutta. Samaten tarkastuksen laajuudesta riippumatta sen tavoite on kuitenkin aina sama: osavuositarkastuksen sisältämien tietojen oikeellisuuden varmentaminen ja siten sijoittajien suojaaminen virheelliseltä informaatiolta.

Mikäli yleisluonteisen tarkastuksen käsitteen sisällön tulkitsee laajasti, kuten KHT-yhdistys on Suomessa tehnyt, kaikkien kolmen esitetyn luokan mukaiset osavuosikatsausten tarkastukset ovat yleisluonteisia eli review - tarkastuksia. Sen sijaan esimerkiksi Yhdysvalloissa omaksutun suppeamman tulkinnan mukaisesti yleisluonteista tarkastusta olisi vain täydellinen osavuosikatsauksen yleisluonteinen tarkastus. Ero selittyy sillä, että Suomessa yleisluonteinen tarkastus määritellään sen tavoitteiden sekä sen avulla saatavan varmuuden tason mukaan, kun taas Yhdysvalloissa yleisluonteinen tarkastus eli review on niin sisällöltään kuin laajuudeltaankin, kuten myös käyttökohteidensa osalta tarkkaan määritelty kokonaisuus.

7 Johtopäätökset

Pääomamarkkinat vaativat nykyään yhä enemmän yhä luotettavampaa ja ajankohtaisempaa tietoa markkinoilla toimivista yrityksistä. Informaation riittävyys ja ajankohtaisuus on olennaisen tärkeää niin omistajille, sijoittajille kuin luotonantajillekin, sillä talouskehitys ja suhdannevaihtelut ovat niin nopeita ja voimakkaita, että ilman jatkuvaa yritysten ja markkinoiden talouskehityksen seuraamista, perustellusti tehdyt sijoituspäätökset eivät ole mahdollisia. Myös vakaata taloudellista kehitystä tavoitteleville yrityksille itselleen on tärkeää, että markkinat ovat jatkuvasti ajantasalla niiden taloudellisesta tilanteesta ja kehityksestä. Niukasti ja harvoin informaatiota itsestään antavat yritykset ovat alttiita spekulatioille ja näin ollen herkkiä kurssivaihteluille.

Lisääntynyt tiedon tarve on lisännyt kiinnostusta myös osavuosikatsauksia ja niiden tarkastusta kohtaan. Itse osavuosikatsauksesta on tullut tärkeä keino yhä runsaamman ja ajankohtaisemman informaation välittämisessä sijoittajille. Jotain osavuosikatsausten merkityksestä kertoo mm. se, että erään suuren ruotsalaisen

elektroniikka-alan yrityksen osakkeiden kurssi laski vuonna 1992 Tukholman pörssissä noin 10 kruunua alle minuutissa osavuositarkastuksen julkistamisesta (Balans, 1/92). Osavuositarkastusten tarkastusta kohtaan kiinnostus on taas lisääntynyt sen vuoksi, että sijoittajille on yhä tärkeämpää, tiedon määrän ja ajankohtaisuuden lisäksi, saadun tiedon luotettavuus. Itseasiassa juuri se, että yrityksistä halutaan informaatiota yhä enemmän ja nopeammin, on aiheuttanut informaation luotettavuuden ja täten tilintarkastuksen nousemisen yhä keskeisemmäksi kysymykseksi myös osavuositarkastusten yhteydessä. Mitä enemmän ja mitä nopeammin osavuositarkastus julkistetaan, sitä todennäköisemmin se on joltain osin puutteellinen ja sisältää arvioita ja virheellisyksiä. Jotta nämä puutteet, ja niiden perusteella tehdyt virhepäätökset voitaisiin minimoida, on osavuositarkastuksen tarkastus käytännössä lähes välttämätön.

Täydellinen virheiden ja puutteellisuuden poistaminen osavuositarkastuksista ei kuitenkaan ole mahdollista, sillä tämä merkitsisi eittämättä sitä, että osavuositarkastuksia täytyisi julkistaa yhä harvemmin ja yhä myöhemmin tarkastuskausien jälkeen. Tämän takia osavuositarkastusten laatijoiden sekä tarkastajien on ollut välttämätöntä löytää jokin kompromissiratkaisu, joka täyttäisi mahdollisimman hyvin kaikki osavuositarkastukselta vaaditut kriteerit. Tässä suhteessa tilintarkastajien mahdollisuudet ovat Suomessa ainakin toistaiseksi olleet osavuositarkastusten laatijoita suuremmat, sillä laissa tai muissakaan vastaavantasoisissa säädöksissä ei ole määritelty millään tavoin osavuositarkastukselle tehtävän tarkastuksen laajuutta. Sen sijaan tarkastuksen sisältö sekä sen julkistamisajankohta on määritelty melko tarkoin. Näin ollen osavuositarkastuksen tarkastuksen merkitys on kasvanut entisestään. Sen tehtävä ei ole yksinomaan varmentaa julkistettavan tiedon oikeellisuutta, vaan sen täytyy lisäksi toimia tasapainottavana tekijänä osavuositarkastuksen sisältämän tiedon

määrän, ajankohtaisuuden ja luotettavuuden kesken. Tältä pohjalta yleisluonteinen tarkastus on havaittu soveltuvimmaksi osavuositarkastusten tarkastusmuodoksi.

Yhdysvalloissa, josta yleisluonteinen tarkastus samoin kuin suurin osa sitä käsittelevästä kirjallisesta materiaalista on lähtöisin, sen käsite on määritelty sangen tarkkaan. Toisin kuin esimerkiksi Suomessa, yleisluonteista tarkastusta ei ole mikä tahansa tilintarkastusta suppeampi tarkastussuorite, vaan sinä voidaan pitää vain pienen yksityisen yrityksen tilinpäätöksen vapaaehtoista tarkastamista sekä osavuositarkastuksen tarkastamista, joista molemmista AICPA on antanut omat suosituksensa. Samoin yleisluonteisten tarkastusten edellyttämät toimenpiteet on Yhdysvalloissa määritelty selvästi yksityiskohtaisemmin kuin Suomessa. Tämä johtuu osittain luonnollisesti siitä, että Yhdysvalloissa yleisluonteinen tarkastus on sidottu tarkasti määriteltyihin tilanteisiin, jolloin näiden erityispiirteet on helpompi huomioida myös ohjeistuksissa. Suomessa KHT-yhdistys on tarkoituksellisesti laatinut omista yleisluonteista tarkastusta koskevista suosituksistaan hyvin yleispätevät, jotta ne soveltuisivat mahdollisimman monenlaisiin tilintarkastusta vähäisempiin toimeksiantoihin.

Samoin kuin suhtautumisessaan yleisluonteiseen tarkastukseen yleensä, on Suomen KHT-yhdistys ottanut huomattavasti esimerkiksi AICPA:a tai ruotsalaista FAR:a varovaisemman linjan myös osavuositarkastuksen tarkastusta kohtaan. Vaikka tehtyjen haastattelujen perusteella lähes kaikki yksittäiset tilintarkastajat ovatkin sen kannalla, että yleisluonteinen tarkastus on sopivin tarkastusmuoto myös osavuositarkastuksille, ei KHT-yhdistys ole millään tavoin suosituksissaan ottanut kantaa osavuositarkastusten tarkastukseen liittyviin kysymyksiin. Toisaalta siinä missä tilintarkastusalan omat kattojärjestöt ovat muualla ottaneet KHT-yhdistystä aktiivisemmän roolin osavuositarkastusten

tarkastamista koskeissa kysymyksissä, on Suomessa lainsäädäntö ollut tässä asiassa tietyllä tavalla edelläkävijä maailmassa. Ainakaan vuoteen 1995 mennessä tiettävästi missään muualla kuin Suomessa osavuositarkastusten tarkastusta ei oltu laissa edes seurannaisena edellytetty (Palvi 1995, 9). Suomessa tämä velvollisuus väistämättä seurasi AML:n 2:6 §:n mukaisesta tilintarkastuskertomuksessa esitettävästä tilintarkastajan käsityksestä tilikauden aikana julistettujen osavuositarkastusten laatimisen säännöstenmukaisuudesta. Tarkastuksen sisältöön tai laajuuteen ei Suomenkaan lainsäädäntö ole ainakaan vielä toistaiseksi ottanut kantaa.

Toistaiseksi, periaatteellisesta yhteisymmärryksestä huolimatta, osavuositarkastusten tarkastus ei ole löytänyt yhtenäistä, vakiintunutta muotoaan. Todennäköistä kuitenkin on, että tulevaisuudessa käytäntö yhtenäistyy, sillä niin kauan kun tarkastusten laajuus ja sisältö voivat vaihdella täysin vapaasti, tarkastusten käytännön merkitys on nimellinen. Harmonisoituminen tuskin kuitenkaan tapahtuu lainsäädännön kautta, sillä kansainvälisesti on ollut havaittavissa, ettei osavuositarkastusten tarkastusta haluta ottaa lainsäädännön piiriin, vaikka Suomessa näin ollankin jossain määrin menetelty. Suomessakin vastustus AML:n osavuositarkastuksen tarkastusta koskevia säännöksiä kohtaan on ainakin tilintarkastajien puolelta ollut sen verran voimakasta, että lainsäädännön lisääntymistä todennäköisempää on säännösten karsiminen tai ainakin niiden muuttaminen toiseen muotoon. Oletettavaa onkin, että osavuositarkastusten tarkastusten harmonisoituminen tapahtuu vähitellen, käytännön kokemusten kautta, jolloin lopputulos muodostunee parhaiten kaikkia intressiryhmiä palvelevaksi.

On hyvin mahdollista, että osavuositarkastusten tarkastuksesta muodostuu tulevaisuudessa kappaleessa 7.1.2 (s.99-100) esitetyn kaltainen kokonaisuus,

jonka suorittaa yrityksen lakisääteinen tilintarkastaja, mutta josta sovitaan ja joka suoritetaan aina erillään varsinaisesta tilintarkastusprosessista. Oma kysymyksensä on se, onko kyseinen tarkastusprosessi kyllin samankaltainen SAS 71:n kanssa, jotta sitä voidaan kutsua osavuositarkastuksen yleisluonteiseksi tarkastukseksi. Toisaalta tämä tuskin on enää edes tarpeen silloin, jos kaikki osavuositarkastukset tarkastetaan yhtä laajasti ja samansisältöisesti. Tällöinhän pelkkä termi osavuositarkastuksen tarkastus riittää hyvin kuvaamaan, millaisesta ja miten laajasta tarkastuksesta on kyse.

Siitä huolimatta, että monet osavuositarkastuksen tarkastamista ja yleisluonteista tarkastusta koskevat sekä lainsäädännölliset että käytännön seikat ovat vielä tällä hetkellä hyvin avoimia ja epätydyttäviä, ei ole syytä epäillä osavuositarkastusten tarkastusten merkitystä sekä nyt että tulevaisuudessa. Suurin osa tällä hetkellä esiintyvistä osavuositarkastuksen tarkastusta koskevista epäselvyyksistä korjautuu varmasti ajan myötä, mutta vielä toistaiseksi osavuositarkastuksen lukijan täytyy tyytyä arvailemaan, mitä kulloinenkin tarkastus on sisältänyt ja kuinka luotettavana sitä voi pitää.

Lähdeluettelo

Kirjallisuuslähteet:

Aho, Tuomas & Vänskä, Hannu 1995. *Tilintarkastuslaki ja hyvä tilintarkastustapa*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki.

Arens, Alvin A. & Loebbecke, James K. 1988. *Auditing: An Integrated Approach*. Fourth Edition. Prentice/Hall International Editions, Englewood Cliffs, New Jersey.

Arens, Alvin A. & Loebbecke, James K. 1994. *Auditing: An Integrated Approach*. Sixth Edition. Prentice/Hall International Editions, Englewood Cliffs, New Jersey.

Beams, Floyd A. 1996. *Advanced Accounting*. Sixth Edition. Prentice-Hall, Inc., Upper Saddle River, New Jersey

Blake, John & Amat, Oriol 1993. *European Accounting*. Pitman Publishing, London.

Boynton, William c. & Kell, Walter G. 1995. *Modern Auditing*. Sixth Edition. John Wiley & Sons, Inc., New York.

Burton, John C. & Palmer, Russell E. & Kay, Robert S. 1988. *Handbook of Accounting and Auditing*. Warren, Gorham & Lamont, Boston.

Carmichael, D.R. & Benis Martin 1989. *Auditing Standards and Procedures Manual 1989*. John Wiley & Sons, Inc., New York.

Carmichael, D.R. & Benis Martin 1993. *Auditing Standards and Procedures Manual 1993*. John Wiley & Sons, Inc., New York.

Carmichael, D.R. & Lilien Steven B. & Mellman Martin 1991. *Accountants' Handbook*. Seventh Edition. John Wiley & Sons, Inc., New York.

CICA 1991. *Interim Financial Reporting: A Continuous Process*. The Canadian Institute of Chartered Accountants, Toronto.

Commerce Clearing House, Inc., *Accountants SEC Practice Manual*. Topical Law Reports, Chicago 1982.

Danielsson, Åke & Holmberg, Claes 1993. *EG-anpassning ställer nya krav på halvårsrapportering*. Balans 10/1993. 5-9.

Engerstedt, Urban & Thörnholm, Håkan 1992. *Rapportering vid översiktlig granskning - review även i Sverige*. Balans 4/1992. 20-22.

Englund, Tomi (toim.) 1995. *Suomi ja Euroopan Unioni*. Tilintarkastajien Oy - Ernst & Young, Helsinki.

FAR 1995. *The FAR International Omnibus 1995*. FAR Förlag AB, Stockholm.

Finforum 1991. *"Det har skrivits för mycket om goodwill och för lite om delårsrapporter!"*. Balans 1/1992. 9.

Finforum 1994. *Delårsrapporter lika viktiga som årsredovisningen*. Balans 1/1995. 14-15.

Guy, Dan M. & Alderman C. Wayne & Winters, Alan J. 1993. *Auditing*. Third Edition. Harcourt Brace Jovanovich College Publishers, Orlando.

Haried & Imdieke & Smith 1994. *Advanced Accounting*. Sixth Edition. John Wiley & Sons, Inc., New York.

HE 318/1992 *Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi arvopaperimarkkinalain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamiseksi*. Helsinki.

HE 295/1993 *Hallituksen esitys tilintarkastuslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi*. Helsinki

Helsingin Arvopaperipörssin ohjesääntö 1994. Painatuskeskus Oy, Helsinki.

Hongell, Nina 1990. *Översiktlig granskning - Audit Review*. Laskentatoimen pro gradu - tutkielma. Svenska Handelshögskolan.

Hussey, Roger. Through the interim reporting minefield. *Accountancy*, May 1994. 97.

Hussey, Roger & Woolfe, Sarah 1995. *Interim Statements and Preliminary Profit Announcements*. The Institute of Chartered Accountants in England and Wales.

KHT-yhdistys r.y. 1995. *Tilintarkastuskertomukset ja tilintarkastajan lausunnot*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

KHT-yhdistys r.y. 1997. *Tilintarkastusalan suositukset*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

Kieso, Donald E. & Weygandt, Jerry J. 1995. *Intermediate Accounting*. Eighth Edition. John Wiley & Sons, Inc., New York.

KILA 1996. *KILA:n yleisohje valtiovarainministeriön päätöksessä (14.6.1995/879) tarkoitetun tilinpäätöksen, tilinpäätöstiedotteen ja osavuositarkastuksen laatimisesta*.

Leppiniemi, Jarmo & Leppiniemi Raili 1994, *Hyvä tilinpäätöskäytäntö*. Ekonomia-sarja. Weilin+Göös, Espoo.

Luoma, Pekka 1994. Osavuositarkastuksen tarkastamisesta arvopaperimarkkinalain muutoksen 740/93 valossa. *Tilintarkastus* 6/1994. 419-423.

Luoma, Pekka 1995. Tilintarkastuskertomuksesta. *Tilintarkastus* 4/1995. 299-302.

Palvi, Mauri 1995. Uusi tilintarkastuskertomus. *Tilintarkastus* 1/1995. 7-9.

Patient, Matthew & Elwell, Richard 1993. A Question of Scope and Timing. *Accountancy, February 1993*. 107-108.

Revisionskommittén 1993. Översiktlig granskning av halvårs- och andra delårsrapporter (1993). *Balans* 11/1993. 5-10.

Riistama, Veijo 1995. *Tilintarkastus - perusteet*. Ekonomia-sarja. WSOY:n graafiset laitokset, Porvoo.

Saarikivi, Maj-Lis 1993. *Tilintarkastusalan kehittyminen ja sitä koskeva lainsäädäntö*. Helsingin kauppakorkeakoulun tilintarkastus II - kurssilla jaettava kurssimateriaalia.

Taloushallinnon säädökset 1997. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.

U.E.C.-Auditing Statement No.9. *Review by an Independent Accountant of the Interim Statements of an Enterprise*. U.E.C., München 1982.

VM:n päätös 879/95. *VM:n päätös arvopaperin liikkeellelaskijan säännöllisestä tiedonantovelvollisuudesta*. Painatuskeskus Oy, Helsinki 1995.

Williams, Jan R. 1994. *Miller Comprehensive GAAP Guide 1994*. Harcourt Brace Jovanovich, Inc., Orlando.

Woolf, Emile 1994. *Auditing Today*. Fifth Edition. Prentice Hall International (UK) Ltd.

Haastattelut:

Karhu, Kim. KHT-tilintarkastaja, Oy Joe Sundholm & Co Ab. Helsinki 18.4.1997

Lohi, Jarmo. KHT-tilintarkastaja, Arthur Andersen Oy. Helsinki 28.4.1997

Luoma, Pekka. KHT-tilintarkastaja, Tilintarkastajien Oy - Ernst & Young. Helsinki 25.3.1997

Palvi, Mauri. KHT-tilintarkastaja, KPMG-Wideri. Helsinki 2.4.1997

Saarikivi, Maj-Lis, osastopäällikkö, Keskuskauppakamari. Helsinki 4.4.1997

5. YLEISLUONTEINEN TARKASTUS (REVIEW)

5.1 Toimeksianto

Seuraavassa käsitellään yleisluonteisen tarkastuksen laajuutta ja sisältöä sekä tarkastuksen perusteella annettavaa lausuntoa. Yleisluonteisen tarkastuksen voi suorittaa yhtiökokouksen valitsema tilintarkastaja tai se voidaan suorittaa erilliseen toimeksiantoon perustuen.

Tässä esitettyä voidaan soveltaa tuloslaskelman ja taseen tai muun taloudellisen informaation yleisluonteiseen tarkastamiseen.

Yleisluonteinen tarkastus ei ole osa tilintarkastuslain 1 § 1 mom. 1 kohdan tarkoittamaa lakisääteistä tilintarkastusta eikä sen nojalla siten voida antaa 19 §:n mukaista tilintarkastuskertomusta.

5.2 Tavoitteet

Yleisluonteisen tarkastuksen tavoitteet ja toimenpidesisältö eroavat lakisääteisestä tilintarkastuksesta.

Lakisääteisen tilintarkastuksen tavoitteena on mm. antaa tilintarkastuskertomukseen sisältyvä lausunto siitä, onko tilinpäätös laadittu voimassa olevien säännösten mukaisesti ja antaako tilinpäätös kirjanpitolain ja muiden tilinpäätöksen laatimista koskevien säännösten ja määräysten tarkoittamalla tavalla oikeat ja riittävät tiedot yhtiön toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastuskertomus sisältää lisäksi lausunnon tilinpäätöksen vahvistamisesta, tuloksen käsittelystä ja vastuuvapaudesta.

Yleisluonteinen tarkastus on toimenpidesisällöltään ja laajuudeltaan merkittävästi lakisääteistä tilintarkastusta suppeampi ja antaa siten vain kohtuullisen varmuuden (moderate assurance) tietojen oikeellisuudesta.

Yleisluonteinen tarkastus saattaa tuoda tilintarkastajan tietoon olennaisia, annettuun informaatioon vaikuttavia seikkoja, mutta se ei yleensä tarjoa riittävää varmuutta siitä, ettei tarkastuksen kohteena oleva informaatio sisällä olennaisia virheitä tai puutteita. Varmuus on siten pienempi kuin tilintarkastuksen antama.

Yleisluonteisesta tarkastuksesta annettava lausunto sisältää maininnan, että tilintarkastajan tietoon ei yleisluonteisen tarkastuksen yhteydessä ole tullut

sellaista, jonka perusteella olisi aiheutta epäillä annetun informaation oikeellisuutta (negative assurance/kääntelinen varmuus).

5.3 Laajuus

Yleisluonteinen tarkastus ei yleensä ole lakisääteinen, vaan se perustuu toimeksiantajan ja tilintarkastajan väliseen sopimukseen. Yleisluonteisia tarkastuksia on erilaisia, esimerkiksi sen vuoksi, että toimeksiantaja saattaa edellyttää vain tiettyjen seikkojen tarkastamista. Yleisluonteisen tarkastuksen sisältö ei siten ole yhtä vakiintunut kuin tilintarkastuksen.

Toimeksiannon vastaanottanut tarkastaja määrittelee tarkastustoimenpiteet huomioonottaen hyvän tilintarkastustavan sekä mm. olennaisuuden periaatteen. Yleisluonteisen tarkastuksen toimenpidesisältö vaihtelee tapauskohtaisesti. Se voidaan toimittaa varsin erilaisissa tilanteissa ja myös erilaisessa laajuudessa.

Yleisluonteiset tarkastukset eivät mahdollista lausumaa oikeista ja riittävästi tiedoista. Tarkastuksen perusteella voidaan antaa lausuma ainoastaan käänteisellä varmuudella (negative assurance).

5.4 Toimenpidesisältö

Toimeksiantojen vaihtelevuudesta johtuen ei yleisluonteisen tarkastuksen toimenpidesisältöä ole mahdollista määritellä tyhjentävästi. Tavanomaisia toimeksiannon liittyviä tarkastustoimenpiteitä voidaan kuvata esimerkiksi seuraavasti:

- yleiskäsityksen muodostaminen tarkastettavan yksikön liiketoiminnasta
- tarkastuksen kohteeseen liittyvien laskentaperiaatteiden sekä niiden soveltamisen ja jatkuvuuden selvittäminen
- kyselyjen ja analyttisen tarkastelun suorittaminen vertailunaedellisen vuoden vastaavaan kauteen tai ennakkotuihin lukuihin sekä lukuaineiston keskinäisiin suhteisiin
- tutustuminen tarkastettavan yksikön toimielinten pöytäkirjoihin
- tilinpäätös- ja muun annetun informaation arviointi tilintarkastajien tietämyksen perusteella

RAPORTOINTI

- muiden tilintarkastajien antamien kertomusten läpikäynti (esimerkiksi olennaisten tytäryhtiöiden osalta) toimeksianton niin edellyttäessä
- keskustelut johdon sekä tilinpäätöksen laatimiseen osallistuneiden henkilöiden kanssa koskien hyvän kirjanpitoavan noudattamista, muutoksia toiminnassa ja kirjanpidossa sekä yllä mainitussa analyyttisessä tarkastelussa syntyneitä kysymyksiä ja tilinpäätöksen laadinnan jälkeen sattuneita tapahtumia.

Yleisluonteinen tarkastus ei edellytä yksityiskohtaista sisäisen tarkkailun tarkastamista, kirjanpitoaineiston yksityiskohtaista tarkastusta eikä tase-erien verifiointia esimerkiksi saldobahvistus- tai inventointimenettelyin, mitkä toimenpiteet saattavat olla tilintarkastuksen olennaisia osia. Tarkastuksen suunnittelu, toteuttaminen, dokumentointi ja raportointi tulee kuitenkin suorittaa hyvää tilintarkastustapaa noudattaen.

5.5 Raportointi

Tarkastuksen perusteella annettavan lausunnon otsikosta tulee ilmetä, että kyseessä on yleisluonteiseen tarkastukseen perustuva lausunto. Lausunto tulee osoittaa vastaanottajalle ja se alkaa viittauksella tarkastuksen kohteeseen ja jatkuu lauseella, jossa selvitetään johdon ja tilintarkastajan välinen tehtävien jako. Lausunnosta tulisi ilmetä, minkä normiston nojalla se on annettu (kuten ISA tai kansallinen suositus). Edelleen tulee mainita, että kyseessä ei ole tilintarkastus, vaan yleisluonteinen tarkastus, joka

- perustuu lähinnä analyyttisiin toimenpiteisiin ja tiedusteluihin ja joka antaa vähemmän varmuutta kuin tilintarkastus. Lausunto tulee päivätä ja allekirjoittaa.
- Mikäli tilintarkastajan tietoon on tullut olennaisia, lausunnon sisältöä koskevia seikkoja tai varaumia, tulisi ne mainita.

Dokumentoinnissa tulisi soveltaa samoja perusperiaatteita kuin tilintarkastuksessa. Lausunnon perusteena oleva alneisto tulee säilyttää.

LIITE 2

Tilintarkastuksen ja yleisluonteisen tarkastuksen vertailu

	Tilintarkastus	Yleisluonteinen tarkastus
I vaihe Suunnittelu		
Tarkastuksen luonnetta ja tavoitteita koskevan yhteisymmärryksen saavuttaminen toimeksiantajan kanssa	<ul style="list-style-type: none"> * selvitettävä toimeksiantajalle, mikäli epäselviä * toimeksiantokirje suositeltava (vaikka ei yleinen Suomessa) 	<ul style="list-style-type: none"> * toimeksiantokirje suositeltava
Yritystä koskevan informaation kerääminen	<ul style="list-style-type: none"> * perehdyttävä tarkastettavan yrityksen liiketoimintaan esim. kirjallisen aineiston sekä johdon ja entisten tilintarkastajien haastattelujen avulla 	<ul style="list-style-type: none"> * muodostettava yleiskäsitys tarkastettavan yksikön liiketoiminnasta esim. kirjallisen aineiston, johdon tai entisten tilintarkastajien haastattelujen avulla
Sisäisten tarkkailujärjestelmien kartoitus	<ul style="list-style-type: none"> * perehdyttävä organisaation (erityisesti taloushallinnon) rakenteeseen tasoon sekä luotettavuuteen * tunnistettava tuloihin ja menoihin sekä niiden rekisteröintiin olennaisimmin vaikuttavat tekijät 	<ul style="list-style-type: none"> * saatava yleiskäsitys organisaation rakenteesta, tasosta ja luotettavuudesta * selvitettävä tarkastuksen kohteeseen liittyvät laskentaperiaatteet sekä niiden soveltaminen ja jatkuvuus
Ulkoisten riskien kartoitus	<ul style="list-style-type: none"> * kartoitettava yrityksen toimintaympäristön sekä toimialan erityispiirteet * tunnistettava yrityksen toiminnalle keskeisimmät ulkoiset riskit, kuten tuotteiden kausi- ja suhdanneherkkyys, raaka-aineen saatavuus tai asiakasrakenteen yksipuolisuus 	<ul style="list-style-type: none"> * kartoitettava yrityksen toimintaympäristön sekä toimialan erityispiirteet * tunnistettava yrityksen toiminnan erityispiirteet, kuten kausiluonteisuus
Tarkastussuunnitelma	<ul style="list-style-type: none"> * tehtävä edellisten pohjalta 	<ul style="list-style-type: none"> * tehtävä edellisten pohjalta
II vaihe Toimeenpano ja valvonta		
Järjestelmien tarkastaminen	<ul style="list-style-type: none"> * ostotoiminta (tarkastettava esim. että ostolaskut ovat aiheellisia ja perustuvat tilaukseen) * henkilöstöhallinta ja palkkalaskenta (tarkastettava esim. että palkanlaskennan aineistosta viranomaisille suoritettavat tilitykset, tilastoinnit yms. suoritetaan oikein) 	<ul style="list-style-type: none"> * tiedusteltiin selvittävä, onko yhtiön tarkkailujärjestelmissä tapahtunut olennaisia muutoksia aikaisempaan verrattuna

	<ul style="list-style-type: none"> * vaihto-omaisuus (tarkastettava esim. että kaikki varastosaldot esitetään oikeaneraisina ja tarkistetaan säännöllisesti) * myynti ja laskutus (tarkastettava esim. että kaikki tavaroiden ja/tai palveluiden toimitukset tulevat laskutetuiksi) * rahoitus ja varainhallinta (tarkastettava esim. että tilien alkamis-, lopettamis- ja käyttöoikeudet ovat asianmukaiset) etc. 	
Aineistotarkastus	* yksittäisiä liiketapahtumia sekä saldoja käytävä yksityiskohtaisesti läpi	
Analyttinen tarkastus	* vertailtava tarkastusaineistosta saatuja suhdelukuja ja trendikehityksiä aiempiin vuosiin sekä ennusteisiin ja odotuksiin	
III vaihe		
Tarkastuksen päättäminen		
Tuloslaskelma ja tase-erät	<ul style="list-style-type: none"> * käytävä yksityiskohtaisesti läpi * tarkastettava analyttisesti (esim. saldokehitys ja tilitapahtumat) * muiden tekemää tarkastusta (esim. inventointi) voi käyttää hyväksi * vahvistuksia (esim. saldovahvistus) voi hankkia sekä ulkopuolisilta tai yrityksen sisältä 	<ul style="list-style-type: none"> * tarkastuksen kohteen sisältämää aineistoa vertailtava aikaisempiin vastaaviin kausiin, ennakoituihin lukuihin sekä lukuaineiston keskinäisiin suhteisiin * keskusteltava johdon sekä laskenta-henkilöstön kanssa hyvän kirjanpito-tavan noudattamisesta sekä analyttisen tarkastuksen yhteydessä heränneistä kysymyksistä
Konsernitilinpäätös	<ul style="list-style-type: none"> * perehdyttävä laskentaperiaatteisiin * perehdyttävä tytäryhtiöiden tilin-tarkastusraportteihin * varmistuttava tytäryhtiöiden tilin-tarkastusten sekä tilinpäätösten oikeellisuudesta 	<ul style="list-style-type: none"> * laskentaperiaatteiden tuntemus * olennaisimpien tytäryhtiöiden tilin-tarkastusraportteihin perehtyminen
Toimintakertomus	* tarkastettava, että sisältää lain edellyttämät tiedot oikeina ja asianmukaisesti esitettyinä	
Hallinnon tarkastus	<ul style="list-style-type: none"> * tutustuttava tilikauden aikaisiin hallituksen, hallintoneuvoston sekä yhtiökokouksen pöytäkirjoihin * tarkastettava, että yhtiössä on noudatettu yhteisö- tai säätiölain 	<ul style="list-style-type: none"> * tutustuttava tarkastettavan yksikön toimielinten pöytäkirjoihin * johdon vastuusitoumus, jolla varmistetaan se, että tarkastajalle annetut

	sekä yhtiöjärjestyksen tai muiden vastaavien säännösten määräyksiä	tiedot ovat oikeita ja että toimeksiantaja eli yritysjohto itse vastaa tarkastuksen kohteesta annetun informaation oikeellisuudesta
Tilikauden jälkeiset tapahtumat	* olennaiset tapahtumat huomioitava ja niiden mahdolliset vaikutukset julkaistavaan tilinpäätökseen analysoitava	* keskusteltava johdon kanssa siitä, onko katsauskauden jälkeen tapahtunut jotain, mikä voisi olennaisesti vaikuttaa julkistettavan informaation sisältöön
Tarkastuksen kohteen oikeellisuus	* muodostettava perusteltu käsitys siitä, onko tilinpäätös laadittu KPL:n ja tilinpäätöksen laatimista koskevien muiden säännösten mukaisesti ja antaako se KPL:ssa tarkoitetulla tavalla oikeat ja riittävät tiedot yrityksen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta	* todettava, onko tarkastuksen yhteydessä tietoon tullut sellaisia seikkoja, joiden perusteella olisi aiheutta epäillä annetun informaation oikeellisuutta ja riittävyyttä
Raportointi	* tilintarkastuskertomus (julkinen asiakirja) * tilintarkastuspöytäkirja (annetaan sille, jonka tehtävänä on huolehtia yrityksen hallinnosta) * tilinpäätösmerkintä (julkinen)	* tarkastusraportti (annetaan yrityksen johdolle)
Työpaperit	* niiden perusteella tilintarkastajan tulee voida osoittaa työn tulleen tehdyksi hyvän tilintarkastustavan mukaisesti	* niiden perusteella tilintarkastajan tulee voida osoittaa työn tulleen tehdyksi hyvän tilintarkastustavan mukaisesti

LIITE 3

Toimeksiantokirje

ENGAGEMENT LETTER FOR A REVIEW OF INTERIM FINANCIAL INFORMATION

Chief executive officer

Name of company

Address

City, State

Dear _____:

This letter confirms your engagement of our firm to perform a limited review of (name of company) interim financial information for each of the quarters in the year ending _____, 19XX, and the resulting data prepared for submission to shareholders and to the Securities and Exchange Commission on Form 10-Q.

The limited review will be performed in accordance with standards established by the American Institute of Certified Public Accountants in Statement on Auditing Standards (SAS) No. 36, *Review of Interim Financial Information*. Accordingly, our limited review procedures will consist principally of obtaining an understanding, by inquiries, of the accounting system for preparation of interim financial information, applying analytical review procedures to pertinent financial information, reading minutes, and making inquiries of certain officials of the Company who have responsibility for financial and accounting matters. Also, we will obtain copies of reports on limited reviews from other accountants who have been engaged to make a limited review of the interim financial information of significant segments of the Company, including subsidiaries and other investee companies.

It should be understood that these limited review procedures do not constitute an audit made in accordance with generally accepted auditing standards, and therefore we cannot express any opinion as to the fairness of presentation in conformity with generally accepted accounting principles of the Company's interim financial information. Furthermore, because the procedures to be performed are limited, they would not necessarily reveal all significant matters concerning the interim financial information, including errors, irregularities, or weaknesses in accounting control. However, we will report to you such matters of significance that come to our attention.

Our fee for these services will be based on our standard hourly rates plus reimbursement for out-of-pocket costs, if any.

If this letter correctly expresses your understanding, please sign the duplicate copy and return it to us.

Very truly yours,

Name of firm

APPROVED:

By: _____

Title: _____

Date: _____

Lähde: Carmichael & Benis 1989, 722.12-13

LIITE 4

Johdon vastuusitoumus**CLIENT REPRESENTATION LETTER FOR A REVIEW OF INTERIM FINANCIAL INFORMATION**

Client letterhead

Date of accountant's review report

Name of auditor

Address

City, State

Gentlemen:

In connection with your limited review of the unaudited interim financial information of (name of client) for the quarter ended September 30, 19X2, to be included in the quarterly report to shareholders and in the Form 10-Q filing with the Securities and Exchange Commission, we represent that, to the best of our knowledge and belief, the aforementioned interim financial information is presented fairly in conformity with generally accepted accounting principles applied on a basis consistent with that of the interim financial information for the quarter ended September 30, 19X1, and on basis substantially consistent with the audited financial statements as of and for the year ended December 31, 19X1. Further, we represent that in preparing the interim financial information, we have, to the best of our knowledge and belief, complied with the applicable provisions of Accounting Principles Board (APB) Opinion No. 28 and applicable Financial Accounting Standards Board (FASB) statements and Interpretations.

We confirm, to the best of our knowledge and belief, the following representations made to you during your limited review.

1. We have made available to you all:
 - A. Financial records and related data.
 - B. Minutes of all meetings of stockholders, directors, and committees of directors, or summaries of actions of recent meetings for which minutes have not yet been prepared.
2. No events (We have disclosed to you all events which) have occurred subsequent to September 30, 19X2, that would require adjustment to, or disclosure in, the interim financial information.
3. There have been no (We have disclosed to you all) material changes in the Company's business activities or accounting practices.
4. There have been no (We have disclosed to you all) amendments to pension and profit-sharing plans.
5. There have been no (We have disclosed to you all) material related-party transactions.
6. There have been no (We have disclosed to you) errors or irregularities discovered by management.
7. There have been no (We have disclosed to you) errors in estimation in prior financial statements or prior interim financial information.
8. There have been no (We have disclosed to you) new, or changes in existing, commitments and contingencies.
9. There have been no (We have disclosed to you all) significant changes in major contracts with customers or suppliers.
10. There have been no (We have disclosed to you all) new debt agreements.
11. There have been no (We have disclosed to you all) significant write-offs of accounts receivable during the quarter.
12. Cost of inventory is determined by (state method; for example, the first-in-first-out method).
13. Inventory is valued at the lower of cost or market.
14. Appropriate provisions have been made for inventory obsolescence and spoilage.
15. There have been no (We have disclosed to you all) major additions to and disposals of property, plant, and equipment.
16. We are in compliance with all debt covenants.
17. There have been no (We have disclosed to you all) changes in key management personnel.
18. There have been no (We have disclosed to you all) changes in legal counsel.
19. There have been no (We have disclosed to you all) major interruptions of operations during the quarter.

LIITE 5

Osavuosikatsauksen yleisluonteisesta tarkastuksesta annettava raportti

Lausunto osavuosikatsauksen yleisluonteisesta tarkastuksesta

hallitus
Oy XYZ Ab

Olemme tarkastaneet Oy XYZ Ab:n osavuosikatsauksen kaudelta 1.1. - 30.9.199X. Tarkastetun osavuosikatsauksen laatimisesta, sisällöstä ja julkistamisesta vastaa yrityksen johto.

Tarkastus suoritettiin KHT-yhdistyksen yleisluonteista tarkastusta koskevien suositusten mukaisesti. Se koostui pääasiassa johdon ja laskentahenkilöstön kanssa käydyistä keskusteluista sekä osavuosikatsauksen sisältämän lukuaineiston analyttisestä tarkastelusta. Suorittamamme yleisluonteinen tarkastus ei laajuudeltaan vastaa tilintarkastusta, eikä se näin ollen anna yhtä suurta varmuutta tarkastettujen tietojen oikeellisuudesta ja riittävydestä.

Suorittamamme yleisluonteisen tarkastuksen yhteydessä emme havainneet sellaisia olennaisia virheitä tai puutteita, jotka antaisivat aihetta epäillä tarkastetun osavuosikatsauksen säännöstenmukaisuutta.

Helsinki, 26. lokakuuta 199X

tarkastajien allekirjoitukset

LIITE 6

KESKUSTELUAIHEET

A) Millä tavoin ja kuinka paljon olette olleet tekemisissä osavuositarkastuksen review - tarkastuksen kanssa?

B) Onko tarkastus mielestänne tarpeellinen?

- Kohderyhmä?
- Laki antaa mahdollisuuden jälkikäteiseen tarkastukseen. Hyödyttääkö se Teidän mielestänne ketään ja millä tavoin?
- Minkä laatuinen tarkastus sopiva?
- * Onko review aina riittävä / tarpeellinen?

C) USA:ssa review käsitetään melko suppeana ja tarkoin määriteltynä tarkastustuotteena. Sen sijaan esimerkiksi KHT-yhdistys on uusissa suosituksissaan jättänyt varsin avoimeksi, millaisia toimeksiantoja voidaan kutsua review-tarkastukseksi. Tulisiko mielestänne review:n laajuus, kohteet ja sisältö määritellä nykyistä tiukemmin?

- Voiko esim. tulossennusteita ja arvioita review-tarkastaa?

D) Niin esimerkiksi USA:ssa (SEC ja AICPA) kuin Ruotsissakin (FAR) on suositeltu, että osavuositarkastuksille tehtäisiin nimenomaan review-tarkastus. Miksi Suomessa tämä asia on jätetty avoimeksi? Tulisiko KHT-yhdistyksen täsmentää suosituksiaan tässä suhteessa?

E) Miten osavuositarkastukset tarkastetaan Suomessa käytännössä?

- Suoritetaanko tarkastus osana varsinaiseen tilintarkastukseen kuuluvaa jatkuvaa tarkastusta vai täysin erillisenä toimeksiantona?
- Kuinka laajana kokemuksenne mukaan käytännön tarkastus suoritetaan: tilintarkastus, review vai pelkkä allekirjoitus?
- Mitä tarkastustoimenpiteitä käytännössä kuuluu osavuositarkastuksen review-toimeksiantoon?
 - * toimeksiantokirje
 - * yleiskäsityksen muodostaminen asiakkaan liiketoiminnasta
 - * asiakkaan laskentaperiaatteiden, niiden soveltamisen sekä jatkuvuuden selvittäminen
 - * keskustelut johdon sekä laskentahenkilöstön kanssa
 - * analyyttinen aineistotarkastus
 - * pöytäkirjoihin ja muuhun kirjalliseen materiaaliin tutustuminen
 - * itse julkistettavaan osavuositarkastukseen tutustuminen
 - * muiden tilintarkastajien kertomuksiin tutustuminen
 - * representation letter (johdon vastuusitoumus)

* muut toimenpiteet

F) Kenelle ja miten tarkastuksesta raportointi suoritetaan / tulisi suorittaa?

- johdolle/osakkaille/julkisuuteen/joku muu?
- Mitä mieltä olette AML:n vaatimuksesta tilintarkastuskertomuksessa esitettävästä tilintarkastajan käsityksestä osavuosikatsauksista?
- Mitä mieltä olette osavuosikatsaukseen liitettävistä tilintarkastajan huomautuksista tai muistutuksista? Kuinka todennäköistä niiden liittäminen osavuosikatsaukseen on?
- Tällä hetkellä julkaistuissa osavuosikatsauksissa on melko kirjava käytäntö sen suhteen, millainen maininta niiden tarkastuksesta on merkitty katsaukseen. Kuuluisiko Teidän mielestänne katsauksessa olla tilintarkastettu- vai tilintarkastamaton-merkintä vai tulisiko katsauksessa olla mitään mainintaa tarkastuksesta. Olisiko mahdollisesti jokin muu merkintä (esim. review/yleisluontoinen tarkastus) mahdollinen?

G) Voiko osavuosikatsauksen laatia hyvän kirjanpitotavan mukaisesti, ja voiko se sisältää oikeat ja riittävät tiedot? Onko kyseessä vain teoreettinen ongelma vai onko KPL:n ja AML:n ristiriidalla jotain käytännön vaikutusta?

H) Pidättekö KHT-yhdistyksen antamaa suositusta onnistuneena?

I) Onko osavuosikatsauksen tarkastus / AML tuottanut joitain erityisiä ongelmia tai herättänyt kysymyksiä?